

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОГРЕБНЯК БОГДАН ВІКТОРОВИЧ

УДК 347.965.4:347.921.8:342.72/.73(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ У СФЕРІ НАДАННЯ
БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ**

081 – «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 Б.В. Погребняк

Науковий керівник **Онисько Юрій Віталійович**, доктор юридичних наук,
професор

Київ-2026

АНОТАЦІЯ

Погребняк Б.В. Правові засади діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Київський національний університет технологій та дизайну, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2026.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні сутності та особливостей правових засад діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги.

Обґрунтовано, що безоплатна правнича допомога у контексті діяльності адвокатури являє собою державну гарантію реалізації права на професійну безоплатну правничу допомогу шляхом створення умов для організації та надання такої допомоги безоплатно з метою забезпечення здійснення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, їх захисту та відновлення у разі порушення. Виокремлено особливі ознаки безоплатної правничої допомоги у контексті діяльності адвокатури: 1) адвокатура як державна гарантія реалізації права на професійну безоплатну правничу допомогу; 2) організація адвокатурою діяльності у сфері надання безоплатної правничої допомоги; 3) надання адвокатами професійної безоплатної правничої допомоги; 4) незалежність адвокатури у сфері реалізації права на професійну безоплатну правничу допомогу.

Встановлено, що адвокатура в системі надання безоплатної правничої допомоги є єдиним, окремим інститутом та займає специфічне місце, оскільки виключно цей суб'єкт забезпечує якісні стандарти надання безоплатної професійної правничої допомоги. Наголошено, що серед усіх суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги тільки для адвокатури забезпечення правничої допомоги кожному, хто її потребує, є головним завданням. Зазначено, що реалізація безоплатної професійної правничої допомоги здійснюється завдяки

таким ключовим підсистемам адвокатури як організаційні форми адвокатської діяльності (безпосереднє надання безоплатної професійної правничої допомоги) та органи адвокатського самоврядування (створення належних умов для безпосереднього надання адвокатами безоплатної професійної правничої допомоги).

Враховуючи модифікацію концептуальних підходів до розуміння держави, пріоритетним напрямом якої є владно-суспільна взаємодія, у сфері надання безоплатної правничої допомоги запропоновано замість конструкції «управління системою надання безоплатної правничої допомоги» застосовувати концепт «адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги». Сформульовано авторське визначення конструкції «адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги» як сукупність дій, рішень та процедур, за допомогою яких уповноважені суб'єкти здійснюють діяльність, спрямовану на ефективне забезпечення надання якісної безоплатної правничої допомоги.

Доведено, що адвокатура у сфері надання безоплатної правничої допомоги є суб'єктом адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги та суб'єктом надання безоплатної правничої допомоги. Аргументовано, що адвокатура як суб'єкт адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги через органи адвокатського самоврядування (Національна асоціація адвокатів України, Рада адвокатів України, Рада адвокатів регіону) приймає участь у розробці нормативно-правових актів, організації та проведенні експертизи проєктів законів, програм, рішень та інших документів і нормативних актів з питань адвокатури та адвокатської діяльності у сфері надання безоплатної правничої допомоги; визначає представників адвокатури до складу конкурсної комісії з відбору адвокатів для надання безоплатної вторинної правничої допомоги; утворює комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правничої допомоги; співпрацює з суб'єктами владних повноважень з питань реалізації Закону України «Про безоплатну правничу допомогу». Зазначено, що адвокатура є суб'єктом надання безоплатної первинної та вторинної правничої допомоги.

Аргументовано, що взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень є важливими фактором, який впливає на ефективність системи надання безоплатної правничої допомоги. Запропоновано під взаємодією адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги розуміти суспільні відносини рівноправних суб'єктів на засадах партнерства, які складаються у процесі їх спільної діяльності для ефективного функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги. Виокремлено особливі ознаки взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги, до яких віднесено такі: 1) це відносини, пов'язані з виконанням функцій суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги; 2) наявність у взаємодії двох суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги, які не підпорядковані один одному; 3) рівноправний характер діяльності взаємодіючих суб'єктів; 4) спрямованість зусиль взаємодіючих суб'єктів на ефективне функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги. Наголошено, що основною та необхідною ознакою ефективної взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги є наявність спільної мети – спільна узгоджена діяльність щодо створення необхідних умов для ефективного функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги.

Зазначено, що взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги здійснюється у відповідних формах та принципах. Під формами взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги запропоновано розуміти зовнішній прояв дій та рішень взаємодіючих суб'єктів для забезпечення ефективного функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги.

Виділено такі форми взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги: обмін інформацією з питань надання безоплатної правничої допомоги; розроблення, затвердження та впровадження актів у сфері надання безоплатної правничої допомоги; утворення спільних робочих груп у сфері надання безоплатної правничої допомоги;

проведення спільних заходів у сфері надання безоплатної правничої допомоги; проведення експертизи проєктів нормативно-правових актів у сфері надання безоплатної правничої допомоги.

Принципи взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги визначено як основоположні засади, які є основою для виникнення, здійснення й припинення взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень для досягнення спільної мети у сфері надання безоплатної правничої допомоги. Диференційовано принципи взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги на загальні (верховенство права, законність, рівність, відкритість, прозорість, гласність, публічність, плановість, системність, професіоналізм) та спеціальні (незалежність, партнерство, спільність інтересів, оптимальне використання можливостей взаємодіючих суб'єктів, забезпечення якості безоплатної правничої допомоги, взаємна відповідальність).

Встановлено, що в зарубіжних країнах застосовуються різні підходи щодо участі адвокатури в системі надання безоплатної правничої допомоги. Для вдосконалення функціонування адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги в Україні запропоновано врахувати досвід тих країн, за законодавством яких адвокатура приймає участь у адмініструванні системою надання безоплатної правничої допомоги та безпосередньо надає безоплатну правничу допомогу. Зазначено, що особливої уваги заслуговує досвід таких країн як Литва, Естонія та Болгарія. У Законі Литовської Республіки «Про гарантовану державою правничу допомогу» передбачено окрему статтю, присвячену функціям адвокатури у сфері гарантованої державою правничої допомоги. Констатовано, що передбачення окремої статті в Законі України «Про безоплатну правничу допомогу» стосовно напрямів діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги сприятиме вдосконаленню системи надання безоплатної правничої допомоги та участі в ній адвокатури.

Аргументовано доведено, що сьогодні роль адвокатури у системі надання безоплатної правничої допомоги є обмеженою, що зумовлено тенденціями

усунення адвокатури від всіх складових процесів регулювання та адміністрування системи надання безоплатної правничої допомоги. Сформульовано напрями вдосконалення правового регулювання діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги, які сприятимуть створенню ефективної системи надання безоплатної правничої допомоги, до яких віднесено такі:

1) внести зміни до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» щодо діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги та вдосконалення системи надання безоплатної правничої допомоги»;

2) внести зміни шляхом прийняття постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо доступу до безоплатної правничої допомоги» до таких постанов Кабінету Міністрів України:

- постанови Кабінету Міністрів України від 06 червня 2012 року № 504 «Про утворення Координаційного центру з надання правової допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції» (серед завдань Координаційного центру з надання правничої допомоги необхідно виключити такі завдання: формування і ведення у встановленому порядку Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; організація підвищення кваліфікації адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; забезпечує проведення моніторингу якості надання адвокатами безоплатної вторинної правничої допомоги; приймає рішення про виключення адвокатів з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; слово «управління» у всіх відмінках замінити словом «адміністрування» у відповідному відмінку);

- постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 року № 1362 «Про затвердження Порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правничої допомоги» (проведення конкурсів на залучення адвокатів до надання безоплатної вторинної

правничої допомоги має здійснюватися за участі органів адвокатського самоврядування; оптимізація порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правничої допомоги);

- постанови Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 року № 8 «Про затвердження Порядку і умов укладення договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу» (необхідно змінити умови укладання договору з адвокатом та примірний договір за участю органів адвокатського самоврядування; слова «правові послуги» у всіх відмінках замінити словами «правнича допомога» у відповідному відмінку);

- постанови Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 465 «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу» (змінити назву постанови на «Питання оплати винагороди та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу»; змінити порядок оплати винагороди, відшкодування витрат та методику обчислення розміру винагороди для адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу);

- постанови Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2023 року № 1088 «Деякі питання щодо організації надання безоплатної первинної правничої допомоги органами місцевого самоврядування» (у Порядку надання безоплатної первинної правничої допомоги суб'єктами, що створюються або залучаються за договорами органами місцевого самоврядування, скасувати повноваження органів місцевого самоврядування з проведення моніторингу якості надання адвокатами безоплатної правничої допомоги);

3) скасувати наказ Координаційного центру з надання правничої допомоги від 09 квітня 2021 року № 49 «Про затвердження Порядку організації проведення моніторингу дотримання адвокатами стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги»;

4) оновити стандарти якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги з урахуванням пропозицій органів адвокатського самоврядування (наказ

Міністерства юстиції України від 25 лютого 2014 року № 386/5 «Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги у кримінальному процесі»; наказ Міністерства юстиції України від 21 грудня 2017 року № 4125/5 «Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі»);

5) розглянути питання про прийняття Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» у новій редакції для реформування системи надання безоплатної правничої допомоги шляхом створення нової моделі адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги, в складі якої буде незалежний від держави суб'єкт адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги та адвокатура.

Ключові слова: адвокатура, адвокатське самоврядування, адвокат, професійна правнича допомога, безоплатна правнича допомога, суб'єкт господарювання, неприбуткові установи та організації, правовідносини у сфері надання безоплатної правничої допомоги.

SUMMARY

Pohrebniak B.V. Legal basis for the activities advocacy in the sphere of providing free legal assistance. – Qualification scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of the Doctor of Philosophy on a specialty 081 Law. – Kyiv National University of Technologies and Design, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2026.

The dissertation provides a theoretical generalization and solution to the scientific problem, which consists in determining the essence and features of the legal principles of the legal profession's activities in the sphere of providing free legal assistance.

It is substantiated that free legal assistance in the context of the activities of the bar is a state guarantee of the implementation of the right to professional free legal assistance by creating conditions for the organization and provision of such assistance

free of charge in order to ensure the exercise of the rights, freedoms and legitimate interests of a person and a citizen, their protection and restoration in case of violation. The special features of free legal aid in the context of the activities of the bar are highlighted: 1) the bar as a state guarantee of the implementation of the right to professional free legal assistance; 2) the organization of activities by the bar in the sphere of providing free legal assistance; 3) the provision of professional free legal assistance by lawyers; 4) the independence of the bar in the sphere of implementing the right to professional free legal assistance.

It is established that the bar in the system of providing free legal assistance is a single, separate institution and occupies a specific place, since only this entity ensures quality standards for providing free professional legal assistance. It was emphasized that among all entities providing free legal assistance, only the bar association has the main task of providing legal assistance to everyone who needs it. It is noted that the implementation of free professional legal assistance is carried out thanks to such key subsystems of the legal profession as organizational forms of legal activity (direct provision of free professional legal assistance) and bodies of legal self-government (creation of appropriate conditions for direct provision of free professional legal assistance by lawyers).

Considering the modification of conceptual approaches to understanding the state, the priority direction of which is government-society interaction, in the sphere of free legal assistance, it is proposed to apply the concept of «administration of the free legal aid system» instead of the construction of «management of the free legal assistance system». The author's definition of the construction of «administration of the free legal assistance system» is formulated as a set of actions, decisions and procedures by which authorized entities carry out activities aimed at effectively ensuring the provision of high-quality free legal assistance.

It is proven that the bar in the sphere of free legal aid is a subject of administration of the free legal assistance system and a subject of free legal assistance. It is argued that the bar as a subject of administration of the free legal assistance system through the bodies of bar self-government (the National Bar Association of Ukraine, the Bar

Council of Ukraine, the Bar Council of the region) takes part in the development of regulatory legal acts, organization and conduct of expert examination of draft laws, programs, decisions and other documents and regulatory acts on the issues of the bar and advocacy in the sphere of free legal assistance; determines representatives of the bar to the competitive commission for the selection of lawyers to provide free secondary legal assistance; forms a commission to assess the quality, completeness and timeliness of the provision of free legal assistance by lawyers; cooperates with government authorities on the implementation of the Law of Ukraine «On free legal assistance». It is noted that the bar is the subject of providing free primary and secondary legal assistance.

It is argued that the interaction of the legal profession and the subjects of power is an important factor that affects the effectiveness of the system of providing free legal assistance. It is proposed that the interaction of the legal profession and the subjects of power in the sphere of providing free legal assistance should be understood as social relations of equal subjects because of partnership, which are formed in the process of their joint activities for the effective functioning of the system of providing free legal assistance. The special features of the interaction of the legal profession and the subjects of power in the sphere of providing free legal assistance are identified, which include the following: 1) these are relations related to the performance of the functions of the subjects of providing free legal assistance; 2) the presence in the interaction of two subjects of providing free legal assistance that are not subordinate to each other; 3) the equal nature of the activities of the interacting subjects; 4) the focus of the efforts of the interacting subjects on the effective functioning of the system of providing free legal assistance. It is emphasized that the main and necessary sign of effective interaction between the legal profession and government entities in the sphere of providing free legal assistance is the presence of a common goal - joint coordinated activities to create the necessary conditions for the effective functioning of the system of providing free legal assistance.

It is noted that the interaction of the bar and the subjects of government in the sphere of providing free legal assistance is carried out in the appropriate forms and

principles. The forms of interaction of the bar and the subjects of government in the sphere of providing free legal aid are proposed to be understood as the external manifestation of the actions and decisions of the interacting subjects to ensure the effective functioning of the system of providing free legal assistance.

The following forms of interaction of the bar and the subjects of government in the sphere of providing free legal assistance are identified: exchange of information on the issues of providing free legal assistance; development, approval and implementation of acts in the sphere of providing free legal assistance; formation of joint working groups in the sphere of providing free legal assistance; holding joint events in the sphere of providing free legal assistance; conducting an examination of draft regulatory legal acts in the sphere of providing free legal assistance.

The principles of interaction between the bar and government entities in the sphere of providing free legal assistance are defined as fundamental principles that are the basis for the emergence, implementation and termination of interaction between the bar and government entities to achieve a common goal in the sphere of providing free legal assistance. The principles of interaction between the bar and government entities in the sphere of providing free legal assistance are differentiated into general (rule of law, legality, equality, openness, transparency, publicity, planning, systematicity, professionalism) and special (independence, partnership, common interests, optimal use of the capabilities of interacting entities, ensuring the quality of free legal assistance, mutual responsibility).

It has been established that different approaches are used in foreign countries regarding the participation of the bar in the system of providing free legal assistance. To improve the functioning of the bar in the sphere of providing free legal assistance in Ukraine, it is proposed to consider the experience of those countries, under the legislation of which the bar participates in the administration of the system of providing free legal assistance and directly provides free legal assistance. It is noted that the experience of such countries as Lithuania, Estonia and Bulgaria deserves special attention. The Law of the Republic of Lithuania «On state-guaranteed legal assistance» provides for a separate article dedicated to the functions of the bar in the sphere of state-

guaranteed legal assistance. It is stated that the provision of a separate article in the Law of Ukraine «On free legal assistance» regarding the areas of activity of the bar in the sphere of providing free legal assistance will contribute to the improvement of the system of providing free legal assistance and the participation of the bar in it.

It is argued that today the role of the bar in the system of providing free legal assistance is limited, which is due to the trends of removing the bar from all components of the processes of regulation and administration of the system of providing free legal assistance. Directions for improving the legal regulation of the activities of the bar in the sphere of providing free legal assistance have been formulated, which will contribute to the creation of an effective system of providing free legal assistance, which include the following:

1) to amend the Law of Ukraine «On free legal assistance» by adopting the Law of Ukraine «On amendments to the Law of Ukraine «On free legal assistance» regarding the activities of the bar in the sphere of providing free legal assistance and improving the system of providing free legal assistance»;

2) to make changes by adopting the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On amendments to certain resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine on access to free legal assistance» to the following resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine:

- resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 6, 2012 No. 504 «On the Establishment of the Coordination Center for the Provision of Legal assistance and the Liquidation of the Center for Legal Reform and Legislative Work under the Ministry of Justice» (among the tasks of the Coordination Center for the Provision of Legal assistance, the following tasks should be excluded: forming and maintaining in accordance with the established procedure the register of advocates providing free secondary legal assistance; organizing advanced training for advocates providing free secondary legal assistance; ensuring monitoring of the quality of the provision of free secondary legal assistance by advocates; making decisions on the exclusion of advocates from the register of advocates providing free secondary legal assistance;

replacing the word «management» in all cases with the word «administration» in the appropriate case);

- resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 28, 2011 No. 1362 «On approval of the procedure and conditions for conducting a competition for the selection of lawyers engaged to provide free secondary legal assistance» (conducting competitions for the involvement of lawyers to provide free secondary legal assistance should be carried out with the participation of bar self-government bodies; optimization of the procedure and conditions for conducting a competition for the selection of lawyers to provide free secondary legal assistance);

- resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 11, 2012 No. 8 «On approval of the procedure and conditions for concluding contracts with lawyers providing free secondary legal assistance» (it is necessary to change the conditions for concluding a contract with a lawyer and a sample contract with the participation of bar self-government bodies; the words «legal services» in all cases should be replaced with the words «legal assistance» in the corresponding case);

- resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 17, 2014 No. 465 «Issues of payment for services and reimbursement of expenses of lawyers who provide free secondary legal assistance» (change the title of the resolution to «Issues of payment of remuneration and reimbursement of expenses of lawyers who provide free secondary legal assistance»; change the procedure for payment of remuneration, reimbursement of expenses and the methodology for calculating the amount of remuneration for lawyers who provide free secondary legal assistance);

- resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 13, 2023 No. 1088 «Some issues regarding the organization of the provision of free primary legal assistance by local self-government bodies» (in the procedure for the provision of free primary legal assistance by entities established or involved under contracts by local self-government bodies, cancel the powers of local self-government bodies to monitor the quality of the provision of free legal assistance by lawyers);

3) cancel the order of the Coordination Center for the Provision of Legal assistance dated April 9, 2021 No. 49 «On approval of the procedure for organizing monitoring of

lawyers' compliance with the quality standards for the provision of free secondary legal assistance»;

4) update the quality standards for the provision of free secondary legal assistance, taking into account the proposals of the bodies of bar self-government (order of the Ministry of Justice of Ukraine dated February 25, 2014 No. 386/5 «On approval of the quality standards for the provision of free secondary legal assistance in criminal proceedings»; order of the Ministry of Justice of Ukraine dated December 21, 2017 No. 4125/5 «On approval of the quality standards for the provision of free secondary legal assistance in civil, administrative proceedings and representation in criminal proceedings»);

5) consider the issue of adopting the Law of Ukraine «On free legal assistance» in a new edition to reform the system of providing free legal assistance by creating a new model of administration of the system of providing free legal assistance, which will include an independent subject of administration of the system of providing free legal assistance and the legal profession.

Key words: advocacy, advocate self-government, lawyer, professional legal assistance, free legal assistance, business entity, non-profit institutions and organizations, legal relations in the sphere of providing free legal assistance.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Погребняк Б.В. Роль та місце адвокатури в системі надання безоплатної правничої допомоги. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 6. С. 279-283. DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2023-6-43>.

2. Погребняк Б.В. Взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2024. № 72. С. 44-46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.72.8>.

3. Погребняк Б.В. Адвокатура в системі надання безоплатної правничої допомоги: досвід зарубіжних країн. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. № 7 (17). С. 146–154. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-7\(17\)-146-154](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-7(17)-146-154).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Погребняк Б.В. Доступність безоплатної правової допомоги в умовах воєнного стану. *Трансформація законодавства в умовах воєнного стану та післявоєнного часу: стан та перспективи*: збірник тез доповідей та повідомлень за круглого столу (м. Харків, 17 березня 2023 р.). Харків: НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 144-147.

2. Погребняк Б.В. Дефініція «безоплатна правнича допомога» у контексті діяльності адвокатури. *Проблеми реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права в Україні*: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (9 листопада 2023 р., м. Київ, КНУТД) / відп. ред. А.Ю. Олійник, Ю.В. Оніщик. К.: КНУТД, 2023. С. 382-384.

3. Погребняк Б.В. Участь адвокатури у моніторингу якості надання безоплатної правничої допомоги. *Проблеми реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права в Україні*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (8 жовтня 2024 р., м. Київ, КНУТД) / відп. ред. А.Ю. Олійник, Ю.В. Оніщик. К.: КНУТД, 2024. С. 97-101.

4. Погребняк Б.В. Адвокатура як форма реалізації державних гарантій права на безоплатну правничу допомогу. *Трансформація правової системи України: виклики сучасності*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 17 грудня 2024 р. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. С. 174-176.

5. Погребняк Б.В. Правові засади взаємодії органів місцевого самоврядування та адвокатури у сфері надання безоплатної первинної правничої допомоги. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*: збірник тез VIII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова

(м. Хмельницький, 16 травня 2025 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. С. 317-319.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	19
ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ У СФЕРІ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ	28
1.1. Поняття «безоплатна правнича допомога» у контексті діяльності адвокатури	28
1.2. Роль та місце адвокатури в системі надання безоплатної правничої допомоги	54
Висновки до розділу 1	71
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ У СФЕРІ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ	74
2.1. Адвокатура як суб'єкт адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги	74
2.2. Адвокатура як суб'єкт надання безоплатної правничої допомоги	97
2.3. Взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги	116
Висновки до розділу 2	134
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ У СФЕРІ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ	139
3.1. Зарубіжний досвід регламентації діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги	139
3.2. Напрями вдосконалення правового регулювання діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги в Україні	148
Висновки до розділу 3	159

ВИСНОВКИ.....	164
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	171
ДОДАТКИ.....	194

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БПД – безоплатна правнича допомога

БППД – безоплатна первинна правнича допомога

БВПД – безоплатна вторинна правнича допомога

ВРУ – Верховна Рада України

ЄРАУ – Єдиний реєстр адвокатів України

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЗУ – Закон України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КЦНПД – Координаційний центр з надання правничої допомоги

Мін'юст – Міністерство юстиції України

НААУ – Національна асоціація адвокатів України

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РАУ – Рада адвокатів України

РЄ – Рада Європи

п. – пункт

ст. – стаття

ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Забезпечення прав і свобод людини є пріоритетним завданням правової держави. Важливим правовим інструментом реалізації прав і свобод людини, їх захисту та відновлення у разі порушення, є безоплатна правнича допомога. Ефективне функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги залежить від належної правової регламентації відносин та злагодженої роботи компетентних інституцій у цій сфері правового регулювання. Особливим суб'єктом в організації, створенні умов та надання безоплатної правничої допомоги є адвокатура, оскільки виключно цей правозахисний інститут здійснює таку діяльність на професійному рівні і для нього це є ключовим призначенням.

Всупереч значимості адвокатури діяльність цієї самоврядної інституції є обмеженою внаслідок усунення її від процесу упорядкування відносин, пов'язаних із належним функціонуванням системи надання безоплатної правничої допомоги. Чинне законодавство України про безоплатну правничу допомогу не є зразковим і не повною мірою забезпечує вирішення завдань у сфері надання безоплатної правничої допомоги. В порушення норм національного та міжнародного законодавства система надання безоплатної правничої допомоги повністю перебуває під контролем держави, що призводить до порушення прав людини в процесі отримання нею безоплатної правничої допомоги та принципу незалежності адвокатури. Тому система надання безоплатної правничої допомоги та інститут адвокатури як особливий суб'єкт у сфері надання безоплатної правничої допомоги потребують негайного законодавчого перегляду та реформування.

Усі перераховані обставини у їх комплексі зумовлюють необхідність проведення дослідження правових засад діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги.

Науково-теоретичним підґрунтям дослідження стали праці учених у галузі адвокатури та безоплатної правничої допомоги, зокрема М.Р. Аракелян,

Н.В. Артем'єва, Н.М. Бакаянова, Є.Ю. Бова, Н.І. Бочуляк, С.М. Бреус, О.О. Бригінець, Т.Б. Вільчик, В.М. Войцешук, В.А. Гвозд'їй, Н.В. Дерев'янку, А.В. Джуська, І.В. Діордіца, В.В. Заборовський, С.О. Іваницький, В.М. Ісакова, В.В. Карий, І.А. Коваленко, О.А. Коваль, О.М. Коваль, В.С. Личко, Г.В. Медвідчук, Ю.В. Оніщик, Д.І. Сакун, Г.М. Стріяшко, А.А. Шовкун та ін.

Враховуючи важливість і наукову цінність наявних досліджень та віддаючи належне досягнення учених у теоретичних та практичних питаннях правового регулювання адвокатури та безоплатної правничої допомоги, необхідно констатувати, що правові засади діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги не були предметом окремого дослідження. Відсутність комплексного монографічного дослідження правових засад діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги зумовлює актуальність обраної теми та її важливе наукове та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року № 722/2019, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021–2025 роки, затвердженої Рішенням Ради адвокатів України від 2 липня 2021 року № 38, Дорожньої карти з питань верховенства права, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 року № 475-р, Програми виконання Дорожньої карти з питань верховенства права, затвердженої рішенням Ради адвокатів України від 12 грудня 2025 року № 125, Плану науково-дослідних робіт Київського національного університету технологій та дизайну за темою «Правове забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів правових відносин у сфері публічного адміністрування» (номер державної реєстрації 0122U201691).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є визначення сутності та особливостей правових засад діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги, а також формування напрямів удосконалення у цій сфері.

Для досягнення зазначеної мети поставлені такі *завдання*:

– з'ясувати поняття «безоплатна правнича допомога» у контексті діяльності адвокатури;

– визначити роль та місце адвокатури в системі надання безоплатної правничої допомоги;

– розглянути адвокатуру як суб'єкта адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги;

– розкрити особливості діяльності адвокатури як суб'єкта надання безоплатної правничої допомоги;

– охарактеризувати взаємодію адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги;

– проаналізувати зарубіжний досвід регламентації діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги;

– сформулювати напрями вдосконалення правового регулювання діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері надання безоплатної правничої допомоги.

Предмет дослідження – правові засади діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є система загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, які були обрані з урахуванням поставленої мети, визначених завдань, об'єкта та предмета дисертаційної роботи. За допомогою *історико-правового методу* з'ясовано сутність безоплатної правничої допомоги у контексті діяльності адвокатури (підрозділ 1.1). Для визначення сутності понять «правнича допомога», «безоплатна правнича допомога», «право на безоплатну правничу допомогу», «адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги», а також ролі та місце

адвокатури в системі надання безоплатної правничої допомоги, повноважень адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги, сутності, форм та принципів взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги використано *діалектичний, формально-юридичний, герменевтичний та логіко-семантичний* методи (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3). *Порівняльно-правовий* метод застосовано під час аналізу зарубіжного досвіду регламентації діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги (підрозділ 3.1). Для узагальнення та аналізу емпіричної інформації за тематикою дослідження використано *статистичний* метод (підрозділи 2.2, 2.3). При формуванні напрямів вдосконалення правового регулювання діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги в Україні застосовано методи *моделювання, аналізу та синтезу* (підрозділ 3.2)

Нормативну основу дослідження склали Конституція України, Закон України «Про безоплатну правничу допомогу», Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», інші нормативно-правові акти у сфері надання безоплатної правничої допомоги.

Емпіричну базу дослідження становлять наукові, публіцистичні, довідкові, енциклопедичні, монографічні видання, узагальнення Національної асоціації адвокатів України з актуальних питань функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги в Україні, узагальнення Координаційного центру з надання безоплатної правничої допомоги щодо функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги в Україні.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексним, науковим, монографічним дослідженням правових засад діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги. В результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових науково-теоретичних та практичних положень, висновків та пропозицій для розвитку правових засад діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги в Україні. Основні з них такі:

вперше:

– обґрунтовано, що безоплатна правнича допомога у контексті діяльності адвокатури являє собою державну гарантію реалізації права на професійну безоплатну правничу допомогу шляхом створення умов для організації та надання такої допомоги безоплатно з метою забезпечення здійснення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, їх захисту та відновлення у разі порушення. Адвокатура в системі надання безоплатної правничої допомоги є єдиним, окремим інститутом та займає специфічне місце, оскільки виключно цей суб'єкт забезпечує якісні стандарти надання безоплатної професійної правничої допомоги;

– доведено, що адвокатура у сфері надання безоплатної правничої допомоги є суб'єктом адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги та суб'єктом надання безоплатної правничої допомоги. Адвокатура як суб'єкт адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги через органи адвокатського самоврядування (Національна асоціація адвокатів України, Рада адвокатів України, Рада адвокатів регіону) приймає участь у розробці нормативно-правових актів, організації та проведенні експертизи проєктів законів, програм, рішень та інших документів і нормативних актів з питань адвокатури та адвокатської діяльності у сфері надання безоплатної правничої допомоги; визначає представників адвокатури до складу конкурсної комісії з відбору адвокатів для надання безоплатної вторинної правничої допомоги; утворює комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правничої допомоги; співпрацює з суб'єктами владних повноважень з питань реалізації Закону України «Про безоплатну правничу допомогу»;

– запропоновано замість конструкції «управління системою надання безоплатної правничої допомоги» застосовувати концепт «адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги» як сукупність дій, рішень та процедур, за допомогою яких уповноважені суб'єкти здійснюють діяльність, спрямовану на ефективне забезпечення надання якісної безоплатної правничої допомоги;

– аргументовано, що взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень є важливим фактором, який впливає на ефективність системи надання безоплатної правничої допомоги. Наведено такі форми взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги: обмін інформацією з питань надання безоплатної правничої допомоги; розроблення, затвердження та впровадження актів у сфері надання безоплатної правничої допомоги; утворення спільних робочих груп у сфері надання безоплатної правничої допомоги; проведення спільних заходів у сфері надання безоплатної правничої допомоги; проведення експертизи проєктів нормативно-правових актів у сфері надання безоплатної правничої допомоги. Диференційовано принципи взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги на загальні (верховенство права, законність, рівність, відкритість, прозорість, гласність, публічність, плановість, системність, професіоналізм) та спеціальні (незалежність, партнерство, спільність інтересів, оптимальне використання можливостей взаємодіючих суб'єктів, забезпечення якості безоплатної правничої допомоги, взаємна відповідальність);

– обґрунтовано та доведено прикладну значущість внесення змін до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» щодо повноважень органів адвокатського самоврядування, а також взаємодії суб'єктів владних повноважень та адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги;

удосконалено:

– розуміння взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги як суспільні відносини рівноправних суб'єктів на засадах партнерства, які складаються у процесі їх спільної діяльності для ефективного функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги;

– наукові підходи до з'ясування особливих ознак взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги, до яких віднесено: відносини, пов'язані з виконанням функцій суб'єктів надання

безоплатної правничої допомоги; наявність у взаємодії двох суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги, які не підпорядковані один одному; рівноправний характер діяльності взаємодіючих суб'єктів; спрямованість зусиль взаємодіючих суб'єктів на ефективне функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги;

набули подальшого розвитку:

– наукові позиції, що поняття «безоплатна правнича допомога» ширше за поняття «безоплатна професійна правнича допомога»;

– погляди науковців, що законодавчі визначення категорій «правнича допомога» та «правнича послуга» є не зовсім вдалимими у контексті діяльності адвокатури та негативно впливають на дефініцію «безоплатна правнича допомога»;

– наукові положення, що система надання безоплатної правничої допомоги повністю перебуває під контролем держави і це протирічить як національному, так і міжнародному законодавству;

– теоретичні підходи, що основною та необхідною ознакою ефективної взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги є наявність спільної мети – спільна узгоджена діяльність щодо створення необхідних умов для ефективного функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги;

– наукові підходи, що різноманіття моделей безоплатної правничої допомоги у світі зумовлено існуванням різних правових систем та підходів до публічно-правового регулювання її функціонування та фінансові спроможності окремо взятої країни.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані у роботі висновки і пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – як підґрунтя для проведення подальших наукових досліджень правових засад діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги;

– *правотворчій діяльності* – для вдосконалення чинного законодавства про

безоплатну правничу допомогу щодо діяльності адвокатури та функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги»;

– *правозастосовній діяльності* – для покращення діяльності у сфері надання безоплатної правничої допомоги;

– *освітньому процесі* – під час розробки та викладанні навчальних дисциплін «Адвокатура України» та «Адміністративне право».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею. Основні положення, що характеризують наукову новизну дослідження, теоретичне і практичне значення його результатів, розроблені дисертантом особисто.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації оприлюднено на таких міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходах: «Трансформація законодавства в умовах воєнного стану та післявоєнного часу: стан та перспективи» (м. Харків, 17 березня 2023 р.); «Проблеми реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права в Україні» (м. Київ, 09 листопада 2023 р.); «Проблеми реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права в Україні» (м. Київ, 08 жовтня 2024 р.); «Трансформація правової системи України: виклики сучасності» (м. Київ, 17 грудня 2024 р.); «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (м. Хмельницький, 16 травня 2025 р.).

Структура та обсяг дисертації. Структура складається з вступу, трьох розділів, що охоплюють сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 199 сторінок. Список використаних джерел містить 205 найменувань, розміщених на 23 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ У СФЕРІ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

1.1. Поняття «безоплатна правнича допомога» у контексті діяльності адвокатури

Необхідним атрибутом правової держави є вільне й ефективне здійснення людиною належних їй прав і свобод. Важливим елементом системи забезпечення прав і свобод людини є правнича допомога. Гарантування реалізації права на правничу допомогу є конституційним обов'язком та міжнародним зобов'язанням України.

Право на правничу допомогу являє собою встановлену законом невід'ємну і невідчужувану можливість отримувати в установленому законом порядку професійну допомогу з питань правового характеру [1, с. 344] та право-гарантію, яке повинно забезпечити належні юридичні умови для послідовної реалізації права і ефективного досягнення особами юридичних цілей [2, с. 18-19]. Право на правничу допомогу має особливу, подвійну природу, яка полягає в тому, що воно, з одного боку, розкривається як одне із прав людини, що охоплює систему певних фундаментальних правових можливостей, а з іншого – виступає як важлива гарантія реалізації інших прав людини, зокрема, права на ефективний судовий захист [3, с. 115]. У структурі права на правничу допомогу можна виділити: а) можливість особисто вчиняти дії, спрямовані на реалізацію відповідного права (право на власні дії), в тому числі звертатися до владних суб'єктів (міжнародних, національних) за захистом (примусовим забезпеченням) своїх прав; б) можливість утримуватися від вчинення певних дій задля реалізації своїх прав; в) можливість вимагати від інших осіб належної поведінки (право на чужі дії), в тому числі задля примусового забезпечення реалізації відповідних прав; г) можливість звертатися до соціально зобов'язаних осіб за наданням певних матеріальних та інших благ для задоволення власних потреб [3, с. 115].

Праву на правничу допомогу притаманні такі ознаки, як спрямованість на забезпечення прав і свобод людини; правова природа; загальний характер; неможливість його обмеження; гарантованість державою. Право на правничу допомогу не тільки надається й реалізується на підставі й у відповідності до закріплених конституційних засад, а саме по собі виступає в якості одного з правових засобів, які використовуються для захисту прав і свобод людини [4, с. 166].

Згідно Рішення Конституційного Суду України у справі про право на правову допомогу від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 право особи на правову допомогу (з прийняттям Закону України (далі – ЗУ) «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року № 1401-VIII [5] слово «правову» замінено на словосполучення «професійну правничу»), закріплене у ст. 59 Конституції України, є одним із конституційних, невід’ємних прав людини і має загальний характер. У контексті частини першої цієї статті «кожен має право на правову допомогу» поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Здійснення права на правову допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Крім того, реалізація кожним права на правову допомогу не може залежати від статусу особи та характеру її правовідносин з іншими суб’єктами права. Конституційне право кожного на правову допомогу за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина, і в цьому полягає його соціальна значимість. Серед функцій такого права у суспільстві слід окремо виділити превентивну, яка не тільки сприяє правомірному здійсненню особою своїх прав і свобод, а й, насамперед, спрямована на попередження можливих порушень чи незаконних обмежень прав і свобод людини і громадянина з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб. Право на

правову допомогу – це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права [6].

У зв'язку зі змінами до Конституції України (щодо правосуддя) 2016 року [5] ст. 59 Основного Закону держави має таке формулювання: «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» [7].

Відповідно до Пояснювальної записки від 26 січня 2016 року до проєкту ЗУ про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) від 25 листопада 2015 року № 3524 держава гарантує, що допомога буде надана адвокатом, який матиме необхідний рівень професійної підготовки, буде пов'язаний правилами професійної етики, законодавчими вимогами доступу до професії та нести відповідальність за неналежне виконання ним свого професійного обов'язку. Заміна терміна «правова допомога» на «правничу допомогу» обумовлена стандартами української мови, які визначають, що прикметник, застосований для позначення відповідного виду допомоги, походить від іменника, що позначає саму професію особи, яка надає таку допомогу. Іменником для позначення особи, яка надає послуги у сфері права (у юридичній сфері), є слово «правник». Отже, саме особи, що належать до правничої професії, надають професійну правничу допомогу. Право на професійну правничу допомогу – це гарантована Основним Законом держави можливість особи отримати високоякісні правничі послуги, які може забезпечити лише професійний адвокат, який пройшов спеціальну підготовку, а не будь-яка інша особа. При цьому запропонована формула не заперечує права на правничу допомогу загалом, у тому числі й безоплатну, яку можуть надавати інші, крім професійних адвокатів, фахівці-правники. Проте наголос робиться саме на гарантованому отриманні особою саме професійної допомоги. Відповідно до рекомендацій Венеціанської Комісії у законопроєкті передбачено, що законом можуть бути визначені винятки стосовно представництва в суді іншими, крім адвокатів, особами у різних юридичних спорах – трудових, щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів,

малозначних спорах. Це ж стосується і представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена. Таким чином, зазначені зміни розширюють можливості особи на отримання саме професійної правничої допомоги та закладають основу для подальшого реформування інституту адвокатури шляхом створення в Україні єдиної самоврядної правничої професії, що сприятиме реалізації принципу верховенства права [8].

Н.В. Деревянко відмічає, що особлива значимість професійної правничої допомоги в сучасних умовах викликана чинниками як позитивного, так і негативного характеру, серед яких: а) зростання ролі права в суспільних відносинах, юридичних механізмів задоволення суб'єктами різноманітних економічних, політичних, духовних та інших інтересів; б) недостатній рівень розвитку правової свідомості та правової культури громадян, часто вже не дозволяє їм використовувати в тій чи іншій життєвій ситуації навіть елементарні правові засоби для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів; в) недостатньо ефективна робота правоохоронної, в тому числі судової системи, коли без професійного правового сприяння громадяни не можуть відстояти свої права, свободи і законні інтереси, захиститися від свавілля з боку правоохоронних органів тощо. Крім того, мають місце проблеми і в самій системі правничої допомоги, яка далека від необхідного для правової держави рівня [9, с. 47].

А.В. Джуська розглядає конституційне право людини на професійну правничу допомогу в Україні як гарантовану Конституцією України, іншими нормативно-правовими актами можливість фізичної особи отримувати (на оплатній чи безоплатній основі) послуги від адвоката, що полягає у вирішенні проблемної правової ситуації з метою ефективного забезпечення її прав, свобод і законних інтересів [10, с. 24-25]. Вчена також звертає увагу на те, що особливості забезпечення права людини на професійну правничу допомогу в Україні залежать від: 1) виду допомоги, якої потребує особа, за економічним (матеріальним) критерієм (оплатної чи безоплатної); 2) категорії осіб, які мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу (малозабезпечені, учасники бойових дій,

затримані відповідно до положень кримінального процесуального законодавства тощо); 3) виду провадження залежно від галузі права (професійна правнича допомога в кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському процесі) [10, с. 25].

У юридичній літературі наголошується, що будь-який соціальний інститут, у тому числі право, не може бути справедливим без забезпечення його доступності, або можливості скористатися його перевагами, адже тоді порушується ідея вільного й рівного розподілу соціальних благ [11, с. 23]. Н.Ю. Сакара зазначає, що рушійним фактором для формування руху «доступ до правосуддя» стали проблеми, пов'язані із реалізацією права на правничу допомогу, а саме з неможливістю її отримання бідними верствами населення [12, с. 16]. Розглядаючи право на правничу допомогу як елемент принципу доступності правосуддя В.М. Ісакова стверджує, що сама наявність у правовій системі прав ставить питання про можливість їх примусової реалізації, і в разі якщо особа не має можливості вільного доступу до інструментів такого примусу, логіка вимагає, щоб був створений механізм правничої допомоги. Правнича допомога в цьому випадку – один із елементів, які можуть забезпечити примусове здійснення прав, хоча, звичайно, не єдиний. Право на правничу допомогу – це право настільки першорядної важливості, що всі інші права, які мають відношення до справедливого суду, можуть позбутися будь-якої цінності, якщо це право не буде дотримуватися. Без існування суду права і свободи людини не можуть бути належним чином захищені у випадку, якщо її суб'єктивним правам і свободам загрожує інша людина. Основу сучасної концепції справедливого або належного правосуддя природним чином складає принцип вільного доступу до правосуддя [13, с. 405].

На думку О.М. Овчаренко доступність правосуддя як принцип організації та діяльності судової влади полягає у відсутності фактичних і юридичних перешкод для звернення до суду за захистом своїх прав. Зміст доступності правосуддя розкривається через сукупність таких її елементів: 1) правових (інституційних і процесуальних): територіальна наближеність суду; відкритість інформації про

нього; універсальність юрисдикції суду; його компетентність; стабільність судової системи; 2) соціальних: потреба громадян у вирішенні правових конфліктів, що виникають у суспільстві; рівень розвитку правосвідомості суспільства в цілому й окремих громадян, який полягає у правовій обізнаності населення й у довірі громадян до суду; рівень правосвідомості носіїв судової влади – суддів; 3) економічних: витрати держави на фінансування судової влади; витрати сторін та інших учасників справи, передбачені процесуальним законодавством; витрати держави на забезпечення доступу до суду найбідніших верств населення [11, с. 13, 74].

Звідси слідує, що право на професійну правничу допомогу є важливим елементом доступності правосуддя, що є необхідною ознакою правової держави [10, с. 130]. Суддям, адвокатам, людям очевидно, що в більшості випадків люди без адвоката не отримують правосуддя того ж за якістю, як інші, і з успіхом відсторонені від реального доступу до судової системи [13, с. 405]. Право на захист та справедливий суд обумовлене інститутом адвокатури, який спеціально створений державою у якості однієї з ключових гарантій права на правничу допомогу [14, с. 24]. У зв'язку з цим В.М. Войцешук право на правничу допомогу також розглядає у якості конституційної цінності, адже воно забезпечує рівність та справедливість через створення однакових умов доступу особи до справедливого суду. Додатковим аргументом на користь цієї думки є той факт, що у праві на правничу допомогу втілена ідея доступності кваліфікованої правничої допомоги усіх без винятку верствам населення України [14, с. 26]. Тому право на професійну правничу допомогу – це один із аспектів доступу до правосуддя та права на справедливий судовий розгляд [10, с. 131]. Отже, право на професійну правничу допомогу є фундаментальним та невід'ємним правом людини.

Різновидом правничої допомоги є безоплатна правнича допомога (далі – БПД) – правнича допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [15].

Функціонування інституту БПД зумовлено необхідністю отримання правничої допомоги незабезпеченої та малозабезпеченої категорії населення. Ключову роль у становленні інституту БПД в Україні відіграли норми міжнародного права.

Зокрема, у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року гарантовано кожному обвинуваченому у вчиненні кримінального правопорушення за відсутністю достатніх коштів для оплати правничої допомоги одержувати таку допомогу безоплатно (ч. 3 ст. 6) [16] та у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року зобов'язано усі держави забезпечити особі при розгляді будь-якого пред'явленого їй кримінального обвинувачення за відсутністю достатніх коштів для оплати правничої допомоги одержувати таку допомогу безоплатно (ч. 3 ст. 14) [17]. Незважаючи на те, що у цих міжнародних документах йдеться про БПД у кримінальних провадженнях, у Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи (далі – РЄ) про безоплатну правову допомогу в цивільних, господарських і адміністративних справах від 18 лютого 1976 року № 76 (5) рекомендовано урядам держав-членів надавати на тих же умовах БПД у цивільних, господарських і адміністративних справах, незалежно від характеру суду, який здійснює юрисдикцію [18].

З цього приводу Н.В. Артем'єва відмічає, що можна вести мову про те, що Резолюція Комітету Міністрів РЄ від 18 лютого 1976 року № 76 (5) стала офіційним тлумаченням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і чітко встановила, що БПД стосується не тільки кримінального судочинства, але і цивільного, господарського та адміністративного. Проблема полягала в тому, що до цього Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в частині БПД застосовувалася винятково в межах кримінального судочинства. Резолюція Комітету Міністрів РЄ від 18 лютого 1976 року № 76 (5) ставить знак рівності між кримінальним та цивільним, господарським і адміністративним судочинством у контексті необхідності забезпечення з боку держави БПД [19, с. 134–135].

У контексті цього доцільно зазначити, що згідно Рішення Конституційного Суду України у справі про право вільного вибору захисника від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000 конституційний припис «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» за своїм змістом є загальним і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й інших фізичних осіб, яким гарантується право вільного вибору захисника з метою захисту своїх прав та законних інтересів, що виникають із цивільних, трудових, сімейних, адміністративних та інших правовідносин, а не тільки з кримінальних. Право на захист, зокрема, може бути реалізоване фізичною особою у цивільному, господарському, адміністративному і кримінальному судочинстві [20]. Таким чином, «конституційне право особи на професійну правничу допомогу не обмежується певною сферою суспільних відносин. Це право є універсальним і особа має право на вільний вибір захисника у будь-якій життєвій ситуації. Держава, в свою чергу, зобов'язана забезпечити ефективний механізм реалізації права особи на професійну правничу допомогу» [19, с. 57].

Згодом Комітетом Міністрів РЄ було прийнято Резолюцію про БПД і юридичні консультації від 02 березня 1978 року № 78 (8), у якій передбачено основні принципи БПД, а саме [21]:

1) ніхто не може бути в силу перешкод економічного характеру позбавлений можливості використання або захисту своїх прав у будь-яких судах, повноважних виносити рішення у цивільних, господарських, адміністративних, соціальних чи податкових справах. З цією метою кожна особа має бути наділена правом на необхідну БПД в судовому провадженні. При розгляді того, чи така допомога є необхідною, слід враховувати: а) фінансові можливості та зобов'язання відповідної особи; б) очікувані судові витрати;

2) БПД має надаватися навіть у тих випадках, коли зацікавлена особа здатна оплатити частину судових витрат. У цьому випадку правова допомога може надаватися за фінансової участі особи, якій вона надається, за умови, що ця участь не означатиме для неї додаткових труднощів;

3) БПД має охоплювати всі витрати особи, якій вона надається, зокрема гонорари адвокатів, збори, витрати на експертизу, відшкодування видатків свідків і витрати на переклад;

4) необхідно, щоб БПД можна було отримати в перебігу судового провадження в разі зміни фінансового становища сторони або виникнення іншої обставини, яка унеможлиблює таку допомогу;

5) БПД має завжди надаватися особою, яка має право практикувати в якості адвоката у відповідності з правовими нормами держави як у випадках, коли система правової допомоги передбачає участь захисника, так і у випадках, коли:

а) сторони мають бути представлені такою особою в судовому органі держави згідно із законом такої держави; б) орган, уповноважений забезпечити надання БПД, доходить висновку, що допомога адвоката є необхідною з огляду на конкретні обставини у справі. Особа, якій надається допомога, має бути, наскільки це можливо, вільною у виборі кваліфікованого захисника. Призначена захисником особа має одержати належну винагороду за виконану роботу в інтересах особи, яка отримує безоплатну правову допомогу;

б) при розгляді питання щодо необхідності БПД державні органи можуть:

а) враховувати з огляду на обставини у справі доцільність чи недоцільність подання позову або ж участь у суді в якості відповідача; б) брати до уваги характер провадження і за необхідності надавати допомогу лише щодо тих витрат, які пов'язані з допомогою кваліфікованої особи, зазначеної в принципі 5;

7) система БПД має передбачати можливість перегляду рішення про відмову в наданні такої допомоги;

8) відповідальність за фінансування БПД має бути покладена на державу;

9) фінансові умови БПД мають підлягати перегляду, зокрема з урахуванням зростання вартості життя;

10) система БПД має передбачати надання такої допомоги згідно з принципами, викладеними в цій Резолюції, в рамках будь-якої процедури, яка має за мету визнання або виконання в іншій державі судового рішення, постановленого в іншій державі;

11) державі належить вжити необхідних заходів, щоб довести порядок надання БПД до відома широкого загалу та всіх зацікавлених сторін, зокрема тих державних органів, до яких можуть звертатися особи, що клопотатимуть про БПД.

Згідно Рекомендації Комітету Міністрів РЄ про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбільш вразливих верств населення від 08 січня 1993 року № R (93) 1 рекомендовано урядам держав-членів сприяти ефективному доступу найбільш вразливих верств населення до судів, зокрема [22]:

a) поширенням надання безоплатної правової або інших форм допомоги на всі судові інстанції (цивільні, кримінальні, господарські, адміністративні, соціальні, тощо) та на всі змагальні або незмагальні процеси незалежно від того, в якій якості виступають відповідні особи;

b) наданням БПД найбільш вразливим особам, які не мають громадянства або є іноземцями, і в будь-якому випадку, коли вони постійно проживають на території держави-члена, в якій має відбутись провадження;

c) визнанням права обвинуваченого на допомогу належно кваліфікованого адвоката за вибором, наскільки це можливо, і за адекватну винагороду;

d) обмеженням обставин, за яких компетентні органи можуть відмовити в наданні БПД, переважно тими випадками, коли підставами для відмови є неприйнятність чи явно недостатня вірогідність виграшу справи або коли надання БПД не є необхідним у інтересах правосуддя;

e) спрощенням порядку надання БПД найбільш вразливим верствам населення і розглядом питання про негайне надання тимчасової правової допомоги за наявності такої можливості;

f) розглядом питання про створення можливостей для недержавних організацій або добровільних організацій, які опікуються найбільш вразливими верствами населення, надавати допомогу в доступі до суду особам, котрі перебувають у такому залежному і нужденному становищі, що не можуть самі захистити себе; така допомога має стосуватися як провадження в національних

судах, такі провадження в Європейських Комісії та Суді з прав людини та інших міжнародних судових інстанціях [22].

У 1995 році Україна стала членом РЄ [23]. Набувши статусу держави-члена РЄ Україна взяла на себе зобов'язання визнати принципи верховенства права та здійснення прав людини і основних свобод всіма особами, які знаходяться під її юрисдикцією, а також відверто та ефективно співпрацювати в досягненні мети РЄ – досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу [24]. Таким чином, Україна взяла на себе міжнародне зобов'язання забезпечувати дотримання прав і свобод людини, зокрема і у наданні безоплатної правничої допомоги.

В результаті прийняття Конституції України 28 червня 1996 року у Основному Законі було закріплено важливі норми щодо міжнародних договорів, прав і свобод людини та безоплатної правничої допомоги, а саме [7]: чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою Україною, є невід'ємною частиною національного законодавства України (ст. 9); права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3); в Україні визнається і діє принцип верховенства права (ст. 8); правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19); права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21); конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (ст. 22); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24); права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ст. 55); кожен має право на професійну правничу допомогу.

У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ст. 59) тощо.

Після прийняття Конституції України тривалий час в Україні був відсутній спеціальний закон у сфері надання БПД. У 2005 році Парламентська Асамблея РЄ прийняла Резолюцію № 1466 (2005) «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною», у пп. 13.13 п. 13 якої було постановлено, що у напрямку дотримання верховенства права та захисту прав людини Україні необхідно покращити доступ до правосуддя шляхом запровадження системи БПД відповідно до стандартів РЄ та принципів Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) [25].

Враховуючи положення міжнародних стандартів РЄ та Конституції України у 2011 році прийнято ЗУ «Про безоплатну правову допомогу» [15] (з прийняттям ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги» від 10 квітня 2023 року № 3022-ІХ [26] ЗУ «Про безоплатну правову допомогу» отримав назву «Про безоплатну правничу допомогу»), яким визначено зміст права на безоплатну правничу допомогу, порядок реалізації цього права, суб'єктів, підстави та порядок надання БПД, державні гарантії щодо надання БПД.

Необхідно відмітити, що згідно Основних положень про роль адвокатів від 1 серпня 1990 року, прийнятих VIII Конгресом Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) по запобіганню злочинам, адекватне забезпечення прав людини і основних свобод, на які усі люди мають право, надається їм в економічному, соціальному, культурному, суспільному і політичному житті і вимагає, щоб усі люди мали ефективну можливість користування правничою допомогою, здійснюваною незалежною юридичною професією. Професійні асоціації адвокатів відіграють важливу роль у підтриманні професійних стандартів та етичних норм, захищають своїх членів від переслідувань та необґрунтованих обмежень і посягань, забезпечують правничу допомогу для усіх, хто має у ній потребу, та кооперуються з урядом та іншими інститутами для досягнення цілей правосуддя і суспільного інтересу. Уряди повинні гарантувати ефективну процедуру і працюючий механізм для реального і рівного доступу до адвокатів

усіх осіб, які проживають на його території і підпорядковані його юрисдикції незалежно від раси, кольору шкіри, етнічного походження, статі, мови, релігії, політичних та інших поглядів, національного або соціального походження, економічного чи іншого статусу. Уряди мають забезпечити необхідне фінансування та інші ресурси для правничої допомоги бідним та іншим незаможним людям. Професійні асоціації адвокатів мають співпрацювати в організації та створенні умов подання такої допомоги. Уряди та професійні асоціації адвокатів повинні розробити програму, що має на меті інформування членів суспільства про їх права і обов'язки, про роль адвокатів у захисті основних свобод. З цією метою особлива увага має приділятися бідним та іншим незаможним людям, оскільки вони самі неспроможні відстоювати свої права і мають потребу у допомозі адвоката. Будь-яка вищезазначена особа, яка не має адвоката, у випадках, коли інтереси правосуддя вимагають цього, повинна бути забезпечена допомогою адвоката, котрий має відповідну компетенцію та досвід ведення таких справ, щоб забезпечити її ефективну допомогу без оплати з її боку, якщо у неї немає необхідних коштів [27].

З цього міжнародного документа слідує, що не тільки держава є гарантом реалізації права на БПД, а й адвокатура як ключовий правозахисний інститут, який покликаний захищати та представляти інтереси усього суспільства в цілому [28, с. 268]. Оскільки цей недержавний самоврядний інститут є однією з державних гарантій права на БПД [29, с. 174-175] необхідно з'ясувати сутність БПД у контексті діяльності адвокатури.

Адвокатська діяльність полягає у наданні професійної правничої допомоги [30, с. 382]. Однак у ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначення терміну «професійна правнича допомога» не надано, а перераховано лише види професійної правничої допомоги. У п. 3 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» правнича допомога розуміється як надання правничих послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення [15]. Згідно п. 4 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» правничі послуги – це надання

правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації [15]. Наведені законодавчі визначення категорій «правнича допомога» та «правнича послуга» є не зовсім вдалими у контексті діяльності адвокатури та негативно впливають на дефініцію «безоплатна правнича допомога» [30, с. 382].

У наукових дослідженнях звертається увага на те, що в умовах постійної трансформації суспільно-політичних інституцій у законодавстві виникла необхідність визначення співвідношення між поняттями суміжної категорії – «правова допомога», «правнича допомога», «професійна правнича допомога», «кваліфікована правова допомога», «юридична допомога», «правові послуги» [31, с. 51]. Ці поняття ототожнюються науковцями, практикуючими юристами, що, як наслідок, формує хибне уявлення цілісності системи правничої допомоги [10, с. 123].

З огляду на те, що до моменту проведення конституційної реформи щодо правосуддя у 2016 році в законодавстві вживався термін «правова допомога», то в юридичній літературі наявна значна кількість доктринальних визначень саме поняття «правової допомоги» [19, с. 51].

У теорії права у загальному вигляді правову допомогу розглядають як міжгалузевий інститут, що об'єднує в собі правові норми, які становлять основу для діяльності державних і громадських органів, спрямованих на надання громадянам і організаціям правової допомоги. У вузькому сенсі – це система дій, спрямованих на забезпечення і захист прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб [32, с. 85].

У юридичній літературі правова допомога у широкому значенні також визначається як діяльність, спрямована на забезпечення прав, свобод та законних інтересів заінтересованих суб'єктів, яка здійснюється уповноваженими на те

особами чи органами в порядку та у видах, не заборонених законодавством, пов'язана із застосуванням правових норм [33, с. 131]. У вузькому значенні правова допомога – це правові заходи, що здійснюються уповноваженими суб'єктами, спрямовані на конкретну особу, яка перебуває у складних життєвих обставинах та потребує сторонньої допомоги з метою правильної орієнтації в чинному законодавстві, виховання звички свідомого виконання правових норм, що сприяє поліпшенню її життєдіяльності та соціальної адаптації [33, с. 131].

О.А. Бранчук та М.С. Демкова під правовою допомогою розуміють будь-які дії, які мають правовий зміст, вчиняються визначеними в законі суб'єктами, що мають відповідний рівень освіти, спрямовані на реалізацію і захист прав, свобод та законних інтересів особи, яка звертається за допомогою, та мають відповідати визначеним принципам їх надання [34, с. 9]. В.С. Личко вважає, що правова допомога – це різновид юридичної діяльності, який спрямований на здійснення правових послуг для зацікавлених осіб публічного і приватного права [35, с. 4]. А.Ю. Брода зазначає, що правова допомога – це адресна, професійна, орієнтована допомога, яка надається стороні процесу з метою захисту прав і свобод, їх відновлення у разі порушення з боку іншого суб'єкта [36, с. 85]. О.О. Кот та І.В. Чорний стверджують, що правова допомога – це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення [37, с. 18]. На думку А.В. Джуськи поняття правової допомоги можна розглядати у двох площинах: 1) на міжнародному (міждержавному) рівні: особа забезпечує свої права та свободи через держави, що є суб'єктами міжнародного права; 2) національному (внутрішньодержавному): особа забезпечує свої права та свободи через державні органи за допомогою відповідного фахівця або самостійно [10, с. 109-110].

В.В. Войцешук виокремлює такі особливі ознаки правової допомоги: правова допомога є формалізованим способом захисту прав людини і громадянина, який включає в себе комплекс видів та форм допомоги з боку правників, реалізація яких сприяє відновленню порушених прав, їхньому визнанню та закріпленню за конкретною особою; правова допомога характеризується адресністю та

цілеспрямованістю, тобто її надання повинно відповідати конкретній меті, з якою особа і звертається до суб'єктів, які надають таку допомогу; правова допомога наділена потужною ідеологічною складовою, яка виявляється у необхідності захисту конституційних принципів справедливості та рівності сторін; правова допомога реалізується шляхом професійної діяльності суб'єктів, які мають індивідуалізований правовий статус та повинні відповідати певним вимогам, встановлених на рівні законодавчих і підзаконних актів [38, с. 186].

Характеризуючи поняття «правова» та «юридична» допомога Р.С. Титикало відмічає, що вони є досить близькими по суті, але не тотожними [39, с. 294]. З цього приводу Т.В. Омельченко наголошує, що будь-яка юридична допомога – одночасно є і правовою, але не кожна правова допомога – є юридичною. Застосування прикметника «юридична» допомога вказує на суб'єкта її надання – юриста. Якщо допомогу у судочинстві надає інша особа, то така допомога буде вважатися правовою [40, с. 501]. Натомість В.С. Личко вважає, що поняття «правова допомога» та «юридична допомога» є тотожними, і розмежовувати їх ніякого сенсу немає, оскільки це тільки ускладнює процедуру використання цих термінів [35, с. 8].

У свою чергу Н.В. Хмелевська стверджує, що юридична допомога – це не будь-яка допомога, а лише та, що має нормативний характер, тобто для надання якої існує та ідентифікована надавачем законодавча підстава. Слово «правовий» означає «той, що стосується права, – системи встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових норм (правил) поведінки». Порівнюючи поняття «правова допомога» та «юридична допомога» (розкривши етимологічну сутність слів «право» та «юридичний») Н.В. Хмелевська констатує, що правова допомога – будь-який вид чи сукупність видів юридичної допомоги, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини, особи, громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Натомість юридична допомога вужче поняття, це допомога, яка надається в межах певної галузі права (наприклад, юридична допомога адвоката в кримінальному провадженні) [41, с. 145–147; 10, с. 124].

З впровадженням у 2016 році конституційно-правової реформи в частині правосуддя постало питання доцільності використання поняття «професійна правнича допомога» [10, с. 127-128]. У юридичних публікаціях наголошується, що терміни «правовий – правничий – правний – юридичний» є родово-видовими синонімами, оскільки така заміна обумовлена стандартами української мови [42; 43, с. 85; 44, с. 122]. А.В. Джуська звертає увагу на те, що в проміжному висновку Венеціанської комісії (Європейської Комісії «За демократію через право») щодо запропонованих змін до Конституції України в частині правосуддя від 24 липня 2015 року № 803/2015 отримало позитивну оцінку уточнення, що право, передбачене статтею 59, стосується «професійної» правничої допомоги [10, с. 128]. Водночас І.В. Головань цілком слушно зауважує, що Венеціанською комісією не розглядалися «україномовні нюанси «правова – правнича», оскільки в Порівняльній таблиці пропозицій щодо змін до Конституції України, підготованих Робочою групою з правосуддя Конституційної Комісії України, терміни «правова допомога» і «правнича допомога» перекладаються англійською мовою як термін «legal assistance», а отже, цією комісією аналізувалися лише зміни, що стосувалися уточнення відносно «professional legal assistance» [45; 10, с. 128]. Варто також відмітити, що в офіційному перекладі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у пункті 3 (с) статті 6 «Право на справедливий суд» міститься поняття «юридична допомога», а не «правова (правнича, професійна правнича) допомога» [16]. Т.Б. Вільчик зазначає, що окремі науковці взагалі обґрунтовують потребу залишення за терміном «правова допомога» змісту, що надається йому в міжнародному праві, а для позначення виду допомоги особі у правовій сфері – використання словосполучення «юридична допомога особі» [46, с. 54].

Порівнюючи поняття «професійна правнича допомога» та «правова допомога» А.В. Джуська дійшла висновку, що поняття «правова допомога» – значно ширше за поняття «професійна правнича допомога». Під правовою допомогою розуміється можливість надання такої допомоги розширеним переліком суб'єктів, незалежно від наявності в них юридичної освіти чи

кваліфікації [10, с. 124]. Поняття «професійна правнича допомога» та «юридична допомога» – це різновиди правової діяльності, що здійснюється особами правничої професії з метою забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи. Професійна правнича допомога, як і юридична допомога, надається юристами, на професійній основі, але вона відрізняється від останньої тим, що надається не будь-яким юристом, а лише тим, який має свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, тобто адвокатом. Тому професійна правнича допомога поняття вужче (за суб'єктами надання) за юридичну допомогу. За суб'єктами надання правнича допомога та юридична допомога надаються фахівцями-правниками (юристами), а тому дані поняття є тотожними [10, с. 125]. У зв'язку з цим за суб'єктами надання професійна правнича допомога є вужчим поняттям за правничу, правову або юридичну допомогу, оскільки надається не будь-якою особою, у тому числі з юридичною освітою, а лише адвокатом. Але за змістом вона є ширшою, адже включає в себе всі види правничої допомоги, у тому числі й представництво іншої особи в суді та захист від кримінального обвинувачення, які здійснює виключно адвокат [10, с. 126].

В.В. Заборовський стверджує, що в понятті «професійна правнича допомога» основна увага повинна приділятися саме терміну «професійна», за допомогою якого законодавець фактично гарантує належне надання особі такої допомоги. Це проявляється в тому, що держава покладає обов'язок щодо надання правничої допомоги саме на осіб, які на професійній основі здійснюють таку діяльність, а саме на адвокатів. Така діяльність адвоката може характеризуватися шляхом використання понять «правова допомога», «юридична допомога», «правнича допомога», але обов'язково у поєднанні із терміном «професійна» [47, с. 144].

Н.В. Деревянко відмічає, що професійна правнича допомога це завжди адресна допомога, яка здійснюється за зверненням особи в разі виникнення в неї якої-небудь життєвої ситуації. І як феномен об'єктивної реальності вона має певні ознаки: наявність двох сторін (особи якій надається допомога і суб'єкта який її надає); існування двох дій (надання і отримання); професійність (суб'єкт який надає допомогу є кваліфікованим фахівцем в галузі права, що підтверджується

його освітою та досвідом); наявність об'єкту допомоги (проблемна життєва ситуація); та спеціальної мети (задоволення інтересів особи яка потребує допомоги). Зміст професійної правничої допомоги включає в себе дії з використанням двох груп засобів юридичного характеру: а) власне правових засобів (встановлення і діяння), можливість використання яких визнається законом за особою як суб'єкта права, і б) засоби, що формують готовність суб'єкта отримання можливості до самостійного використання цих правових засобів-встановлень і правових засобів-діянь. Крім того, професійна правнича допомога не зводиться ні до яких інших гарантій реалізації прав і свобод людини і громадянина (правосуддя, контролю, нагляду і т.д.), це обумовлено тим, що вона являє собою професійну юридичну підтримку правової діяльності конкретної особи щодо реалізації її прав, свобод, законних інтересів в формах її повного або часткового заміщення або підготовки до неї. Право на отримання професійної правничої допомоги віднесене до категорії прав людини на участь у правовому процесі та визначене як конституційне право людини на отримання гарантованого державою кваліфікованого правового сприяння, у тому числі безоплатного, в реалізації нею, як учасником правового процесу, свого юридичного статусу. Це право передбачає в якості обов'язку держави створення відповідних умов людині для отримання нею кваліфікованого сприяння в реалізації її прав та обов'язків [9, с. 43]. На підставі цього Н.В. Деревянко професійну правничу допомогу визначає як діяльність суб'єкта надання такої допомоги, який використовуючи різні правові засоби і способи здійснює персоніфіковане професійне невласне і організоване сприяння у вирішенні проблемної життєвої ситуації з метою задоволення прав свобод та законних інтересів людини і громадянина [9, с. 44-45].

В залежності від змісту та мети як діяльності в сфері права (юридичній сфері) А.В. Джуська професійну правничу допомогу розглядає також через поняття «забезпечення прав», як найбільш широке, оскільки воно не зводиться лише до їх реалізації, охорони або захисту. Професійна правнича допомога як забезпечення прав людини – це система заходів, спрямованих на реалізацію, охорону та захист прав, свобод та законних інтересів фізичної особи, які

реалізуються адвокатом, та мають на меті в повній мірі досягти її правової захищеності. При цьому, в забезпеченні права особливе місце займає такий спосіб, як сприяння. Основні ознаки професійної правничої допомоги, які характеризують її як поняття, можна поділити на: а) ознаки суб'єктів; б) ознаки об'єкта і предмета; в) структурно-змістовні ознаки – мета, засоби, результати, інтереси. Ознаки суб'єктів. Професійна правнича допомога як діяльність відбувається в межах відносин між суб'єктом отримання та суб'єктом надання допомоги. Суб'єктом отримання професійної правничої допомоги є перш за все людина фізична особа, а суб'єктом надання – адвокат. Нездатність суб'єкта отримання самостійно своїми діями реалізувати права, свободи та законні інтереси обумовлює потребу в наданні йому професійної правничої допомоги. Потреба в такій допомозі виникає внаслідок відсутності спеціальних знань і навичок в галузі права (незнання своїх прав в тій чи іншій життєвій ситуації, правових засобів їх реалізації і т.д.), наявності юридичних та (або) фактичних перешкод для самостійного використання своїх правових можливостей (недієздатність, вік, стан здоров'я, небажання, психологічна неготовність діяти самостійно в правовій сфері тощо). Зацікавленість особи, її ініціатива, звернення за допомогою – це є передумовою в наданні професійної правничої допомоги. Професійна правнича допомога, зазвичай, не може надаватися всупереч волі суб'єкта отримання. Але існують виключення з правил (наприклад, законодавство України встановлює перелік випадків, коли участь захисника є обов'язковою (ст. 52 Кримінального процесуального кодексу України). Суб'єктом надання професійної правничої допомоги в організаційно-структурному плані є особа, яка діє у встановленому законом порядку, та здійснює даний вид професійної діяльності. Суб'єкт надання професійної правничої допомоги – це адвокат, тобто фізична особа, до якої висуваються досить серйозні професійні вимоги (наявність повної вищої юридичної освіти, володіння державною мовою, наявність стажу роботи в галузі права не менше двох років, складення кваліфікаційного іспиту, проходження стажування (крім випадків, встановлених ЗУ «Про адвокатуру та

адвокатську діяльність»), складення присяги адвоката України та отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю) [10, с. 114-115].

На думку М.Т. Лоджука професійній правничій допомозі властиві такі ознаки: 1) наявність юридичної освіти в суб'єкта надання такої допомоги; 2) успішне складання цим суб'єктом кваліфікаційного іспиту на право надання такої допомоги; 3) дотримання цим суб'єктом професійних стандартів та етичних норм при наданні такої допомоги; 4) наявність професійного контролю за суб'єктом надання такої допомоги; 5) незалежність суб'єкта надання такої допомоги від впливу третіх осіб; 6) додержання цим суб'єктом принципу конфіденційності при наданні такої допомоги [48, с. 401].

У свою чергу А.В. Джуська серед особливих ознак професійної правничої допомоги виокремлює такі: 1) є різновидом професійної діяльності, яка здійснюється адвокатом; 2) передбачає правовий зміст у діях, які можуть мати значення юридичного факту, який породжує, змінює або припиняє конкретні правовідносини; 3) може надаватися на оплатній чи безоплатній основі; 4) має ризиковий характер, якщо вона надана на оплатній основі (на договірних засадах) (надання професійної правничої допомоги не гарантує отримання позитивного результату в справі на користь клієнта); 5) відповідає принципам верховенства права, законності, незалежності, превентивності, неприпустимості конфлікту інтересів, конфіденційності, якості тощо [10, с. 131-132].

У юридичній літературі звертається особлива увага на таку ознаку як «професійність», де ступінь і рівень професійної підготовленості до будь-якого виду праці, професії чи спеціальності, розглядається, як певний рівень кваліфікації. Така ознака професійної правничої допомоги, як кваліфікованість, характеризує її якість, тобто відповідність належному рівню професіоналізму і ступеня придатності [9, с. 44]. В.М. Войцешук зауважує, що через категорії «професійність» та «кваліфікованість» також візуалізується зв'язок між правом на правничу допомогу та інститутом адвокатури, який виступає в ролі засобу його організаційно-правового забезпечення [14, с. 43-44].

А.В. Джуська зазначає, що під кваліфікацією особи, яка надає правничу допомогу, розуміють, насамперед, ступінь і вид професійної вченості суб'єкта надання такої допомоги, наявність у нього знань, вмінь, навичок, необхідних для її здійснення. У цьому аспекті ознака кваліфікованості пов'язана з властивостями суб'єкта надання, які підтверджуються офіційними документами (про освіту, стаж роботи в галузі права та ін.). Кваліфікованість – це зовнішня сторона правничої допомоги, яка відображає стан суб'єкта її надання. У динамічному, змістовному плані кваліфікованість означає міру якості, рівень самої діяльності, її характеристику в залежності від складності, точності, відповідальності, відповідності закономірностям, вимогам, правилам оптимального використання засобів, способів, методів надання допомоги в кожному конкретному випадку. Кваліфікованість правничої допомоги охоплює два аспекти – кваліфікацію (професіоналізм) суб'єкта надання (і в цьому сенсі є ознакою, що характеризує суб'єкта надання) і якість самої допомоги (це вже ознака самої діяльності, її структури та змісту). До фактичного надання правничої допомоги не можна сказати, кваліфікована вона чи ні. Звідси поняття «правнича допомога» та «кваліфікована правнича допомога» співвідносяться як родове та видове поняття [10, с. 115-116].

Ще одним дискусійним питанням у контексті діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги є співвідношення таких понять як «правнича допомога» та «правова послуга». З цього приводу В.М. Стоматіна вказує, що в одних випадках виникає думка, що ці терміни тотожні, в інших – діаметрально протилежні, у третіх – мають підпорядкований характер тощо, що значно ускладнює процес їх понятійного визначення і вживання [49, с. 137]. Т.Б. Вільчик підходи науковців щодо співвідношення категорій «правнича допомога» та «правнича послуга» систематизує таким чином: 1) правнича допомога – це професійна діяльність, а правничі послуги – різновид підприємницької діяльності; 2) ці поняття є синонімами; 3) якщо правнича допомога надається на відплатних підставах, це «правничі послуги»; 4) доступ до правничих послуг здійснюється завдяки «правничій допомозі»; 5) застосування в

законодавстві категорії «правничі послуги» є неприпустимим, оскільки «таке відношення до правничої допомоги знижує її значення в державі до рівня побутових послуг [50, с. 26; 46, с. 51].

У наукових публікаціях акцентується увага на тому, що Конституція України покладає на адвокатуру надання професійної правничої допомоги, а не виконання послуг [51, с. 11]. «Надання професійної правничої допомоги» і «правові послуги» принципово відмінні поняття за змістом і суттю. Перше – це вид професійної діяльності, друге – різновид підприємницької діяльності [52, с. 28]. Визначення правничої допомоги через поняття послуги є не зовсім доречним, оскільки слово «послуга» вказує на можливість вчинення дії або здійснення діяльності, як правило, на відплатній основі, тоді, як допомога повинна мати безвідплатний характер [53].

Є.Ю. Бова відмічає, що підприємницькій діяльності притаманні такі елементи, як «діяльність на власний ризик з метою отримання прибутку», «конкуренція» й інші підприємницькі фактори, що не мають нічого спільного з наданням правничої допомоги як виду суто професійної діяльності. На відміну від підприємництва адвокатура України є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним згідно з Конституцією України сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, надавати їм іншу правничу допомогу. Адвокатура України здійснює свою діяльність на принципах верховенства закону, незалежності, демократизму, гуманізму і конфіденційності. Тобто адвокатура є спеціальним уповноваженим недержавним професійним правозахисним інститутом, однією з функцій якого є захист особи від обвинувачення та надання правничої допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах [54, с. 69].

Т.Б. Вільчик наголошує, що головним аспектом відмінностей між цими поняттями є їх різний правовий статус в широкому сенсі слова, так і їх призначення в лексичному і правозастосовчому значенні. Взаємовідносини між особою і державою з приводу забезпечення реальної можливості отримання

правничої допомоги визначені Конституцією і забезпечені гарантованістю правового статусу особи. Саме на адвокатуру держава покладає здійснення конституційних функцій – представництва, захисту та надання професійної правничої допомоги (ст. 59 Конституції України), тому визначення діяльності адвокатури у якості надання «правових послуг» є некоректним. Конституція України гарантує громадянам право на правничу допомогу як категорію реалізації їх прав, але не гарантує їм послугу як категорію міжсуб'єктних цивільно-правових відносин, як економічне благо. Послуга у даному випадку може розглядатися як інструмент у діяльності суб'єктів права, правовідносини яких регулюються не на конституційному рівні, а – на рівні чинного законодавства – приватного юриста, фірми, які, доречі, не несуть практично ніякої відповідальності перед державою за якість і професіоналізм наданої послуги. Крім того, Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено вимоги, що пред'являються до адвоката, а саме: особливий порядок набуття статусу адвоката, складання кваліфікаційного іспиту, реєстрація статусу, можливість позбавлення статусу адвоката в разі невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків тощо. Таких вимог законодавець не пред'являє до жодного іншого суб'єкту, що має право надання правничої допомоги, а також – правових послуг, які можуть надаватися і юридичними особами [50, с. 28].

Порівнюючи професійну правничу допомогу з правничими (правовими, юридичними) послугами А.В. Джуська зауважує, що в послуга – це категорія економічна і виступає як благо, надане у формі праці, консультації, мистецтва управління, що відрізняє її від матеріального товару. Допомога – щось необхідне, що виконується спільно для вирішення будь-яких проблем, що вимагають швидкого втручання. Таким чином, допомогу слід розглядати як екстрений захід, що полегшують стан (фізичний, соціальний, матеріальний, духовний, психологічний та ін.), який не терпить зволікань. У семантиці слова «послуга» виявляються такі складові, як «користь», «зручності». Очевидно ці дії з надання послуг екстреними назвати не можна, це додаткові заходи до необхідного

мінімуму, що забезпечує життєдіяльність людини. Послуги підвищують життєвий рівень індивіда за його бажанням, тобто надавати допомогу можливо і без згоди людини (наприклад, захист осіб в кримінальному провадженні, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права здійснюється обов'язково), а послуга – тільки «за замовленням». Конституція України гарантує кожному право на професійну правничу допомогу як категорію реалізації, охорони та захисту її прав, свобод та законних інтересів, але не гарантує їй послугу як категорію міжсуб'єктних цивільно-правових відносин, як економічне благо. Послуга у даному випадку може розглядатися як інструмент у діяльності суб'єктів права, правовідносини яких регулюються не на конституційному рівні, а на рівні чинного законодавства приватного юриста, фірми, які не несуть практично ніякої відповідальності перед державою за якість і професіоналізм наданої послуги [10, с. 126-127].

Отже, професійна правнича допомога – це професійна діяльність, що здійснюється адвокатом для забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, їх захисту та відновлення у разі порушення [30, с. 383-384]. Саме за допомогою інституту адвокатури держава реалізує конституційну гарантію права особи на отримання правничої допомоги на професійному рівні. Правнича допомога – це діяльність, що здійснюється суб'єктом надання правничої допомоги для реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, їх захисту та відновлення у разі порушення.

Згідно чинного законодавства України, як професійна правнича допомога, так і правнича допомога, може бути оплатною та безоплатною. Важливість інституту БПД зумовлена необхідністю реалізації соціальної функції держави, адже остання має дбати про соціальне благополуччя своїх громадян і забезпечувати їм можливість захисту своїх прав, свобод і законних інтересів [55, с. 61]. Відповідно до ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» право на БПД – це гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує

додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правничу допомогу (далі – БППД), а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правничу допомогу (далі – БВПД) у випадках, передбачених цим Законом [15]. Водночас право на безоплатну професійну правничу допомогу має кожен, однак форми реалізації цього права для різних категорій осіб будуть різними [56, с. 7].

Так, правом отримувати БППД наділена будь-яка особа, у той час, як скористатися БВПД може тільки обмежене коло осіб. Це вже свідчить про внутрішньоозначковий поділ допомоги залежно від іншої ознаки-критерії, якими є суб'єкти одержання. Тобто, БПД є значно ширшим поняттям за безоплатну професійну правничу допомогу. БПД може надаватися, у тому числі, особами, які не мають достатньої фахової кваліфікації, у той час, як головним критерієм віднесення здійснюваної діяльності до професійної правничої є власне суб'єкт такого здійснення – адвокат – особа, яка отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в установленому законом порядку [31, с. 55].

При цьому необхідно відрізнити надання БПД адвокатами в порядку ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» та надання адвокатами БПД в порядку ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Відповідно до рішення Ради адвокатів України (далі – РАУ) «Про затвердження роз'яснення щодо можливості надання адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) правової допомоги безоплатно (Pro bono)» від 23 квітня 2016 року № 118 ні ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», ні Правила адвокатської етики не закріплюють положення про ціну послуг і гонорар як істотні умови договору про надання правничої допомоги. Стаття 27 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яка регламентує вимоги до форми та змісту договору про надання правничої допомоги, взагалі не містить приписів щодо оплати договору. ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», зокрема в ст. 21, яка закріплює обов'язки адвоката, та Правила адвокатської етики не покладають на адвоката обов'язку фіксувати в договорі умову про сплату гонорару або визначати його позитивне значення, а також вчиняти дії по

стягненню гонорару з клієнта. Зазначені нормативно-правові акти не забороняють адвокату надавати правничу допомогу безоплатно. Адвокат має право надавати правничу допомогу на добровільних засадах і безоплатно (Pro bono), відповідно до законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність на підставі договору про надання правничої допомоги, в якому обов'язково має зазначатися про умови надання правничої допомоги Pro bono без сплати гонорару або з розміром гонорару в 0,00 гривень [57].

Враховуючи викладене, на наш погляд, БПД у контексті діяльності адвокатури необхідно розглядати як державну гарантію реалізації права на професійну БПД шляхом створення умов для організації та надання такої допомоги безоплатно з метою забезпечення здійснення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, їх захисту та відновлення у разі порушення. Особливими ознаками БПД у контексті діяльності адвокатури є: 1) адвокатура як державна гарантія реалізації права на професійну БПД; 2) організація адвокатурою діяльності у сфері надання БПД; 3) надання адвокатами професійної БПД; 4) незалежність адвокатури у сфері реалізації права на професійну БПД.

1.2. Роль та місце адвокатури в системі надання безоплатної правничої допомоги

На державу як гаранта покладено обов'язок правового забезпечення реалізації кожною людиною і громадянином своїх прав і свобод. Одним з «інструментів» держави в цій діяльності є БПД як вид державної гарантії, спрямованої на забезпечення визначеним на законодавчому рівні певним категоріям осіб гарантованого ст. 24 Конституції України принципу рівності прав і свобод перед законом [7]. Найважливішим елементом системи надання БПД є відповідні суб'єкти. Ключовим правозахисним інститутом у сфері надання БПД є

адвокатура. У зв'язку з цим постає питання визначення ролі та місця адвокатури в системі надання БПД [58, с. 280].

У юридичній літературі слушно наголошується, що однією з основних ознак, яка свідчить про існування правової держави, є створення державою механізму, який має реальну можливість забезпечити права, свободи та законні інтереси людини [59, с. 43]. Правову державу не можна уявити без адвокатури, правова держава без висококваліфікованої і незалежної адвокатури – фікція, вона не лише нездатна забезпечити пріоритет прав і свобод людини, але й не в змозі забезпечити собі елементарного існування [60, с. 6]. Правова захищеність громадян, що включає в себе, зокрема, наявність надійних гарантій прав і свобод особистості, є однією з ознак, що характеризують правову державу, де особливо важливого значення набуває діяльність адвокатів, покликаних надавати кожному професійну правничу допомогу [59, с. 43]. Все це вказує на те, що одним з основних елементів механізму забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини, якому відведена особлива роль в правовій державі, без сумніву, є адвокатура, рівень розвитку якої в цивілізованому світі розглядається як індикатор демократії в суспільстві [61, с. 3]. Така особлива роль зумовлена тим, що головна соціальна місія, фундаментальне призначення адвокатури – це захист прав людини [62, с. 12-13]. Адвокат за своїм статусом – основна персона в механізмі надання професійної правничої допомоги. Якщо лікар відповідає за здоров'я пацієнта, то адвокат може вплинути на все подальше життя людини – долю, професію, добробут тощо [59, с. 44].

В.А. Гвоздій вказує на те, що захист адвокатом прав і свобод людини і громадянина у конституційному, кримінальному, адміністративному та цивільному судочинстві спрямований не тільки на задоволення інтересів приватної особи, а й на забезпечення принципу змагальності судового процесу, досягнення істини, охорону прав громадян і, тим самим, створення демократичної правової держави, проголошеної Конституцією України, що принципово як для суспільства, так і для держави. Отже, захист прав людини і громадянина – а саме для цієї мети створена адвокатура – набуває значення найважливішої публічної

функції в державі, яка оголосила себе правовою [63, с. 6].

З'ясовуючи конституційно-правові засади організації діяльності інституту адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правничу допомогу С.С. Калинюк зазначає, що інститут адвокатури в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина виступає одним із засобів для самообмеження державної влади шляхом створення та активного функціонування незалежного правозахисного інституту, що є активним актором процесу реалізації основної конституційної функції Української держави – реалізація та захист прав і свобод людини і громадянина. Конституційно-правовий статус адвокатури дозволяє їй активно забезпечувати права не тільки кожної особи, але і усього громадянського суспільства, ефективно реалізувати правозахисну функцію держави шляхом забезпечення належної взаємодії в діяльності органів державної влади та громадянського суспільства [64, с. 6].

На думку Т.Б. Вільчик конституційне гарантування надання правничої допомоги та судового захисту прав людини може бути забезпечене лише на основі досягнення балансу між приватноправовими та публічними основами розвитку суспільства. Враховуючи, що професійні права адвоката регламентуються положеннями сукупності нормативно-правових актів, регулюючих загальну і процесуальну сторони діяльності адвоката, і поєднують в собі повноваження адвоката, адвоката-представника і адвоката-захисника, у процесі застосування яких він вступає у певні правовідносини, які можуть виникати між адвокатом та правоохоронними органами, між адвокатом та судом, між адвокатом та органами державної влади та управління, фізичними та юридичними особами, установами, організаціями тощо, то можливо зробити висновок про наявність окремого інституту правничої допомоги адвоката [65, с. 244].

В.В. Заборовський акцентує увагу на тому, що адвокатура являє собою незалежну правозахисну інституцію, що займає самостійне місце в механізмі здійснення правосуддя і на яку покладається виконання однієї з найважливіших функцій щодо забезпечення належної реалізації конституційного права особи на

отримання професійної правничої допомоги. Вона є ключовою правозахисною інституцією, якій держава делегувала свій обов'язок щодо забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи, що є одними із основних її життєвих цінностей. Адвокатура, яка є професійно-правовим правозахисним інститутом, являє собою системоутворюючий елемент механізму забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини. Адвокатура є основою, фундаментом громадянського суспільства та правової держави (забезпечує їх гармонійне співіснування), без професійної діяльності якої, насамперед на засадах абсолютної незалежності, взагалі ставиться під сумнів можливість їх існування. Правова держава повинна бути зацікавлена в існуванні сильної та незалежної адвокатури, оскільки лише в такому разі можна забезпечити належну реалізацію делегованого їй конституційного обов'язку щодо надання професійної правничої допомоги. У свою чергу адвокатура теж зацікавлена в існуванні сильної держави як інституції, що зможе забезпечити не тільки закріплення, а й належний механізм реалізації системи гарантій професійної діяльності адвоката. А оскільки громадянське суспільство та правова держава є найважливішими характеристиками існування сучасної демократичної держави, то рівень розвитку адвокатури безпосередньо вказує на рівень демократії в суспільстві [59, с. 66-68].

Згідно ст. 131² Конституції України для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена [7].

На думку С.С. Калинюк основними ознаками адвокатури, що розкривають її сутність в механізмі надання правничої допомоги є: 1) адвокатура виступає окремим правозахисним інститутом; 2) статус адвокатури спеціально визначений

в Конституції України; 3) адвокатура активно взаємодіє з органами державної влади та інститутами громадянського суспільства як рівноправний партнер в механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина; 4) в межах професійного обов'язку захисту прав та інтересів своїх клієнтів адвокати відіграють суттєву роль у справедливому відправленні правосуддя. Будучи активним учасником механізму правозастосування, займаючи самостійне місце у механізмі правосуддя, адвокатура виконує (повинна виконувати) важливу функцію суспільного контролю у цій сфері [64, с. 58].

Відповідно до законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність адвокатура України є недержавним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури [66]. Адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність [66]. Адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності) [66]. З метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів та вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні діє адвокатське самоврядування [66]. Отже, адвокатура є самоврядним інститутом правової системи, що об'єднує адвокатів у межах організаційних форм адвокатської діяльності й самоврядування з метою забезпечення високих стандартів надання професійної правничої допомоги [67, с. 44].

Н.М. Бакаянова зазначає, що адвокатура реалізує зазначену мету через своїх представників – адвокатів. Саме адвокат безпосередньо займається діяльністю із забезпечення прав і свобод фізичних та юридичних осіб, держави. Специфіка діяльності адвоката полягає в тому, що він здатен порадити клієнту певний законний спосіб поведінки, надійний варіант реалізації власних прав або запропонувати певний спосіб захисту його прав. Проте останній вільний у своїх

діях і у разі незгоди з позицією адвоката може замінити його на іншого або взагалі відмовитися від допомоги адвоката та діяти на власний розсуд. Адвокат при наданні правничої допомоги відстоює законні інтереси конкретного суб'єкта, що відповідають інтересам суспільства загалом. Своєю чергою, адвокатура діє на користь українського суспільства шляхом забезпечення належного надання адвокатами професійної правничої допомоги. Отже, в такому разі потрібне узагальнююче розуміння фактично виконуваних завдань та мети діяльності адвокатури, з урахуванням ролі, виконуваної окремим адвокатом. Фактично це свідчить про те, що функціональною метою діяльності адвокатури є забезпечення прав і свобод фізичних та юридичних осіб, інтересів держави [68, с. 117].

У цьому контексті В.В. Заборовський відмічає, що в діяльності адвокатури в цілому, і адвоката зокрема, простежується органічне поєднання публічних та приватних інтересів, що не безпідставно дає змогу говорити про дуалістичний характер правової природи адвокатури. У цьому разі приватний інтерес адвоката полягає у відстоюванні прав, свобод та законних інтересів його клієнта шляхом здійснення захисту, представництва та надання йому інших видів професійної правничої допомоги. Водночас адвокат, здійснюючи свою діяльність, виступає у ролі захисника (представника) не тільки свого клієнта, а й суспільства (держави) в цілому. Публічний інтерес адвокатури проявляється не лише у виконанні конституційного обов'язку з надання професійної правничої допомоги щодо захисту (представництва) прав і свобод особи, а й у діяльності, яка спрямована на здійснення нагляду за дотриманням законності, прав і свобод громадян з боку держави [59, с. 59].

Продовжуючи міркування В.В. Заборовський констатує, що співвідношення понять «адвокат» й «адвокатура» не повинно сприйматися як просте співвідношення складових елементів (адвокатів) та цілого (адвокатури), згідно з яким адвокатура розуміється як незалежна професійна організація (об'єднання) адвокатів. Розуміння співвідношення таких дефініцій повинно впливати і із того, що вони за своєю суттю виконують різні функції (основна функція адвоката – надання професійної правничої допомоги клієнтам, тоді як функція адвокатури –

створення умов для ефективного надання адвокатами такої допомоги), але в той же час вони пов'язані між собою та взаємовпливають одне на одного [59, с. 100].

У наукових дослідженнях інститут адвокатури розглядається як професійне співтовариство адвокатів, що не входить до системи органів державної влади й органів місцевого самоврядування [69, с. 448]. М.Р. Аракелян зазначає, що інститут адвокатури є професійною організацією адвокатів зі спеціальним статусом, яка діє на засадах самоврядування і через яку реалізуються права юриста на зайняття адвокатською діяльністю [70, с. 8]. В.В. Заборовський вказує на багатогранність в розумінні поняття «адвокатура», а місце і роль адвокатури в суспільстві характеризує як «багатоаспектні». Дефініцію поняття «адвокатура» вчений розглядає як професійне об'єднання осіб (адвокатів), діяльність якого спрямована на забезпечення належної реалізації конституційного права особи на отримання професійної правничої допомоги і яка як конституційно-правовий правозахисний інститут громадянського суспільства займає самостійне та одне з провідних місць в механізмі здійснення правосуддя, без професійної та незалежної діяльності якого ставиться під сумнів можливість існування і громадянського суспільства, і правової держави в цілому [59, с. 98].

Окреслюючи функціональні та організаційні основи адвокатури України Н.М. Бакаянова відмічає, що адвокатура України структурно відокремлена від держави, організована як незалежна професійна корпорація, яка не входить до жодної з гілок державної влади, є самоврядною системою з незалежними від держави джерелами фінансування [68, с. 131]. На її думку організаційні основи адвокатури полягають у формуванні двох блоків питань: 1) організації адвокатури як цілісного правового інституту (передовсім, питань адвокатського самоврядування, взаємовідносин адвокатури та держави, діяльності об'єднань адвокатів тощо); 2) організації адвокатської діяльності як певної сукупності адвокатів, об'єднаних спільною метою (зокрема, питання набуття особами статусу адвоката, форм організації адвокатської діяльності, професійної відповідальності адвоката не тільки перед клієнтом, а й перед адвокатською спільнотою) [68, с. 129].

Визначаючи юридичну природу інституту адвокатури та її правові цінності для побудови громадянського суспільства і правової держави в Україні Т.Б. Вільчик констатує, що адвокатура є комплексним проявом як державного, так і суспільного інтересу, оскільки саме через адвокатуру і завдяки їй правова держава реалізує можливість забезпечення своїм громадянам їхніх прав і свобод. Діяльність адвокатів, з одного боку, має конституційно зумовлений державно значущий характер, а з другого, – адвокати повинні бути максимально незалежні від держави, щоб ефективно захищати громадян і юридичних осіб від адміністративного свавілля. Адвокатура – унікальне юридичне явище, єдина організація, яка виконує державну (публічно-правову) функцію і при цьому не є державним органом, а, навпаки, є незалежним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання своєї організації і діяльності [65, с. 244]. Головна особливість юридичної природи адвокатури полягає в раціональному поєднанні приватного, професійного, публічного та державного характеру діяльності, за якого може бути забезпечена реальна незалежна правнича допомога як кожному громадянину окремо, так і захист загальних громадських прав і свобод [71, с. 63]. Водночас слід враховувати, що адвокатура безпосередньо не надає правничу допомогу ні громадянам, ні організаціям, ні суспільству, вона не займається адвокатською діяльністю, а об'єднує адвокатів, які здійснюють таку діяльність. Адвокатура створює адвокатам умови для ефективного надання правничої допомоги кожному, хто її потребує, виконуючи організаційні функції, здійснюючи правозахисну діяльність, об'єктом якої є виключно адвокати [46, с. 64–65].

Надаючи характеристику теоретичним основам організації адвокатури С.О. Іваницький зазначає, що адвокатура має публічно-приватну природу [67, с. 37; 72, с. 45]. Публічна складова адвокатури виражається в конституційному закріпленні за недержавною структурою здійснення суспільно важливих функцій, залученні до здійснення захисту за призначенням, визнанні основним суб'єктом надання професійної правничої допомоги, БПД та її оплаті за рахунок державного

бюджету. Приватний елемент в адвокатурі знаходить прояв у самостійному здійсненні управління внутрішніми справами (самоврядуванні), фінансуванні потреб самоврядних органів за рахунок членських внесків [67, с. 35; 72, с. 44]. Первинними елементами адвокатури є адвокати, які є приватними суб'єктами, а органи адвокатського самоврядування більшою мірою тяжіють до юридичних осіб публічного права [67, с. 30; 72, с. 41].

Характеризуючи місце та роль адвокатури у правовій системі України О.А. Коваль доходить до висновку, що адвокатура є самостійним самоврядним інститутом правової системи, який обстоює публічні й приватні інтереси. Інститут адвокатури займає специфічне місце в правовій системі. Це обумовлено міжгалузевим характером правових норм, що регулюють відносини, пов'язані із його функціонуванням. У зв'язку з цим адвокатура є комплексним правовим інститутом, який регламентується нормами публічного та приватного права. Відносини, пов'язані з функціонуванням адвокатури, регулюються сукупністю правових норм різної галузевої належності (потребують комплексного правового регулювання нормами таких галузей права як конституційне, адміністративне, кримінальне, цивільне, господарське, процесуальне, міжнародне). Адвокатура як самоврядний інститут правової системи об'єднує адвокатів у межах організаційних форм адвокатської діяльності й адвокатського самоврядування для забезпечення якісних стандартів надання професійної правничої допомоги [73, с. 41-42].

З огляду на викладене, вважаємо, що метою адвокатури є забезпечення якісних стандартів надання професійної правничої допомоги шляхом створення умов та безпосереднього надання такої допомоги. Водночас слід враховувати, що поряд з функцією надання професійної правничої допомоги адвокатура здійснює й інші функції, виникнення та розвиток яких зумовлюються основною функцією з надання професійної правничої допомоги. Функція надання професійної правничої допомоги є місією адвокатури, яка визначає її роль у суспільному житті, саме задля її виконання й існує адвокатура. Інші ж функції адвокатури мають допоміжний характер, проте кожна з них є самостійним напрямом

діяльності адвокатури, їх здійснення забезпечує взаємодію адвокатури з державою, належне здійснення адвокатами професійної діяльності [68, с. 248-249]. Функції адвокатури залежно від вектору впливу утворені системою зовнішніх функцій (захист, представництво, надання інших видів професійної правничої допомоги), які реалізуються виключно поза системою адвокатури під час взаємодії з клієнтами й третіми особами, й внутрішніми функціями (представницька, регуляторна, кваліфікаційна, дисциплінарна, організаційно-виконавча, контрольна функція, а також функція корпоративного захисту), які орієнтовані на створення умов для належного здійснення зовнішніх функцій й переважно здійснюються у внутрішньосистемних відносинах між членами адвокатського співтовариства [67, с. 157; 72, с. 98-99].

Система надання БПД сформована з метою забезпечення права на професійну правничу допомогу, що відноситься до конституційних прав людини і є одним із основних та невід'ємних прав, проголошених Конституцією України [74, с. 21]. У ст. 6¹ ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» встановлено, що до системи надання БПД належать: Координаційний центр з надання правничої допомоги (далі – КЦНПД); суб'єкти надання БППД; суб'єкти надання БВПД [15].

Відповідно до ст. 7 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» БППД – це вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи та обов'язки, порядок їх реалізації та виконання, відновлення прав у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [15]. БППД включає полягає у наданні правової інформації; наданні консультацій і роз'яснень з правових питань; складенні заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); наданні допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації [15]. Згідно ст. 9 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» суб'єктами надання БППД в Україні є: органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; центри з надання безоплатної правничої допомоги; спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правничої допомоги, утворені органами місцевого

самоврядування з урахуванням потреб територіальної громади; юридичні особи приватного права, які мають право надавати правничу допомогу, залучені органами місцевого самоврядування у встановленому законом порядку; адвокати та інші фахівці у відповідній галузі права, залучені органами місцевого самоврядування у встановленому законом порядку [15]. Право на БППД мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України [15].

Згідно ст. 13 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» БВПД – це вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. Адвокати є суб'єктами надання БВПД, якщо вони включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу [15]. БВПД полягає у захисті; здійсненні представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складенні документів процесуального характеру [15]. Відповідно до ст. 15 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» суб'єктами надання БВПД в Україні є: центри з надання безоплатної правничої допомоги; адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають БВПД [15]. Право на БВПД мають категорії фізичних осіб, визначені у ст. 14 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» [15].

Отже, враховуючи ст. ст. 6¹, 9, 15 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» адвокати входять до системи надання БПД, а саме є суб'єктами надання безоплатної первинної та вторинної правничої допомоги. Адвокати є суб'єктами надання БППД у разі залучення органами місцевого самоврядування та можуть надавати правову інформацію, консультації і роз'яснення з правових питань, складати заяви, скарги та інші документи правового характеру (крім документів процесуального характеру), надавати допомогу в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації [15]. Адвокати як суб'єкти надання БВПД уповноважені здійснювати захист; представництво інтересів осіб, що мають право на БВПД, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складати документи процесуального характеру [15].

Незважаючи на те, що законодавство про БПД передбачає значну кількість суб'єктів надання БПД слід звернути увагу на наступне. По-перше, адвокатура є єдиним органом у цій системі, уся діяльність якого спрямована на захист прав і законних інтересів юридичних та фізичних осіб, яка реалізується шляхом надання професійної правничої допомоги, здійснення функцій захисту та представництва. По-друге, неважко помітити, що для всіх згаданих інститутів, крім адвокатури, правнича допомога є завданням субсидіарним, додатковим, яке виконується разом із реалізацією основних статутних функцій. І тільки для адвокатури забезпечення правничої допомоги кожному, хто її потребує, є головним завданням. По-третє, саме на адвокатуру держава покладає здійснення конституційних функцій – представництва, захисту та надання професійної правничої допомоги (ст. 59 Конституції України). По-четверте, лише адвокат має спеціальний статус, який забезпечується: особливим порядком його набуття, реєстрації та позбавлення, складанням присяги адвоката, спеціальними професійними правами та обов'язками, гарантіями адвокатської діяльності, наявністю адвокатської таємниці і заборони її розголошення, відповідальністю за неналежне виконання адвокатом його професійних обов'язків, неможливістю відмови адвоката від прийнятого зобов'язання з надання правничої допомоги у кримінальних провадженнях тощо [46, с. 48].

З цього приводу Т.Б. Вільчик зазначає, що залежно від сфери правового регулювання виокремлюють загальні та спеціальні правові інститути. Спеціальні правові інститути, що опосередковують певні різновиди і специфіку однорідних суспільних відносин, безпосередньо регулюють ці суспільні відносини, надаючи їх учасникам охоронювані і гарантовані державою взаємні суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Інститут правничої допомоги адвоката – це спеціально уповноважений Конституцією України міжгалузевий інститут, який регулює діяльність адвоката з надання правничої допомоги фізичним та юридичним особам із метою захисту їх прав, свобод та інтересів у юрисдикційних провадженнях і забезпечення доступу до правосуддя, спрямовану на сприяння в реалізації правових можливостей суб'єктів права з метою вирішення проблемної

правової ситуації і максимально сприятливого задоволення їх індивідуальних інтересів. Інститут правничої допомоги адвоката може розглядатися як спеціальний правовий інститут щодо загального – інституту правничої допомоги, що регулює діяльність усіх суб'єктів права на надання правничої допомоги в Україні [46, с. 50].

Право на професійну правничу допомогу передбачено в усіх видах судового судочинства. Згідно ст. 10 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, визначених законом, держава забезпечує надання професійної правничої допомоги безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав та особи, яка надає правничу допомогу. Для надання професійної правничої допомоги діє адвокатура. Забезпечення права на захист від кримінального обвинувачення та представництво в суді здійснюються адвокатом, за винятком випадків, установлених законом [75].

У Кодексі адміністративного судочинства України (ст. 16) [76], Цивільному процесуальному кодексі України (ст. 15) [77], Господарському процесуальному кодексі України (ст. 16) [78] встановлено, що учасники справи мають право користуватися правничою допомогою. Представництво в суді, як вид правничої допомоги, здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича допомога), крім випадків, встановлених законом. БПД надається в порядку, встановленому законом, що регулює надання безоплатної правничої допомоги. У ст. 20 Кримінальному процесуальному кодексі України визначено, що підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кримінальним процесуальним кодексом України. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. У випадках, передбачених Кримінальним

процесуальним кодексом України та/або законом, що регулює надання БПД, підозрюваному, обвинуваченому правнича допомога надається безоплатно за рахунок держави. Участь у кримінальному провадженні захисника підозрюваного, обвинуваченого, представника потерпілого, представника третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, не звужує процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, третьої особи, щодо майна якого вирішується питання про арешт [79]. Про те, що особа, яка притягується до адміністративної відповідальності, при розгляді справи має право користуватися правничою допомогою адвоката передбачено у ст. 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення [80] та ст. 498 Митного кодексу України [81].

Серед нормативно-правових актів, які регулюють відносини адвокатури у сфері надання БПД, необхідно також виділити такі: постанова Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 28 грудня 2011 року № 1362 «Про затвердження Порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правничої допомоги» [82], постанова КМУ від 11 січня 2012 року № 8 «Про затвердження Порядку і умов укладення договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу» [83], постанова КМУ від 17 вересня 2014 року № 465 «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу» [84], постанова КМУ від 13 жовтня 2023 року № 1088 «Деякі питання щодо організації надання безоплатної первинної правничої допомоги органами місцевого самоврядування» [85], наказ Міністерства юстиції України (далі – Мін'юст) від 21 грудня 2017 року № 4125/5 «Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі» [86] тощо.

Окреслюючи роль та місце адвокатури в системі надання БПД слід звернути увагу на те, що метою цього правозахисного інституту є забезпечення високих стандартів надання професійної правничої допомоги, в тому числі безоплатної, за допомогою таких її ключових підсистем – організаційних форм адвокатської

діяльності й органів адвокатського самоврядування. Метою першої підсистеми, що включає адвокатів, адвокатські бюро та об'єднання, є безпосереднє надання професійної правничої допомоги високої якості. Метою другої підсистеми є створення умов для забезпечення високих стандартів надання професійної правничої допомоги, тобто створення належних умов для безпосереднього надання адвокатами професійної правничої допомоги, що відповідає високим стандартам [67, с. 143-145].

Відповідно до ч. 2 ст. 25 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» оцінка якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БППД здійснюється за зверненням органів місцевого самоврядування, а БВПД – за зверненням органу (установи), уповноваженого законом на надання БПД, комісіями, утвореними для цієї мети радами адвокатів регіонів [66].

Згідно ст. 44 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» до завдань адвокатського самоврядування віднесено забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності, а також створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності [66]. Національна асоціація адвокатів України (далі – НААУ), яка є недержавною некомерційною професійною організацією, що об'єднує всіх адвокатів України та утворена з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування представляє адвокатуру України у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями, делегує своїх представників до органів державної влади; бере участь у розробці нормативно-правових актів, організації та проведенні експертизи проєктів законів, програм, рішень та інших документів і нормативних актів з питань адвокатури та адвокатської діяльності [87].

Наведені положення законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність дозволяють стверджувати, що адвокатура у сфері надання БПД є не тільки суб'єктом надання БПД, а також є суб'єктом адміністрування системи БПД в

частині створення умов для ефективного функціонування системи БПД, оскільки уповноважена здійснювати оцінку якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД і брати участь у розробці нормативно-правових актів, організації та проведенні експертизи проєктів законів, програм, рішень та інших документів і нормативних актів з питань адвокатури та адвокатської діяльності у сфері надання БПД.

Незважаючи на законодавчі підстави участі адвокатури у створенні умов для ефективного функціонування системи БПД сучасний стан взаємовідносин між органами державної влади та адвокатурою характеризується негативними тенденціями і послабленням впливу адвокатури у сфері надання БПД [58, с. 282].

Аналіз Звіту Комітету з питань безоплатної правничої допомоги, що діє в складі НААУ, з актуальних питань функціонування системи безоплатної правничої допомоги в Україні [88], дозволяє виокремити такі пріоритетні проблеми: 1) ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» не передбачає участі органів адвокатського самоврядування у вирішенні питань, пов'язаних з наданням БПД; 2) адвокатура в особі органів адвокатського самоврядування, НААУ та її утворень системно ігнорується Мін'юстом та КЦНПД з метою усунення від прийняття участі в будь-яких сегментах нормотворчої, управлінської, організаційної тощо діяльності та з метою незаконного перебирання на себе частини функцій управління адвокатами (адміністрування реєстрів адвокатів у системі БПД, оцінки якості надання адвокатами БПД, управління професійною діяльністю адвокатів тощо); 3) ігнорування принципу незалежності адвокатів і встановлення контролю над їх діяльністю через підзаконні акти; 4) концептуальна суперечність між засадами функціонування системи БПД та засадами функціонування інституту адвокатури в Україні (наприклад, у частині перебирання центрами БПД функцій дисциплінарних органів адвокатури та комісій з якості, втручання в адвокатську діяльність, порушення адвокатської таємниці, укріплення моделі субординаційного підпорядкування адвокатів центрам з БПД тощо) [58, с. 282].

У зв'язку з цим слід констатувати, що сьогодні роль адвокатури у системі надання БПД є обмеженою, оскільки системні явища у функціонуванні та розвитку системи БПД вказують на сформовані та укріплені тенденції усунення адвокатури від всіх складових процесів регулювання та адміністрування системи БПД, розширення та зміцнення механізмів впливу на адвокатуру, деструктивного впливу на інституційні спроможності адвокатури [88]. Для усунення існуючих протиріч щодо діяльності адвокатури у системі БПД та ефективного функціонування системи БПД, необхідні кардинальні зміни як до чинного законодавства, так і співпраці між адвокатурою та суб'єктами владних повноважень [58, с. 282-283].

Таким чином, адвокатура в системі надання БПД є окремим інститутом та займає специфічне місце, оскільки виключно цей суб'єкт забезпечує якісні стандарти надання безоплатної професійної правничої допомоги. Реалізація безоплатної професійної правничої допомоги здійснюється завдяки таким ключовим підсистемам адвокатури як організаційні форми адвокатської діяльності (безпосереднє надання безоплатної професійної правничої допомоги) та органи адвокатського самоврядування (створення належних умов для безпосереднього надання адвокатами безоплатної професійної правничої допомоги). За допомогою інституту адвокатури держава забезпечує реалізацію конституційного права кожного на безоплатну професійну правничу допомогу. Водночас сьогодні роль адвокатури у системі надання БПД є обмеженою, що зумовлено тенденціями усунення адвокатури від всіх складових процесів регулювання та адміністрування системи надання БПД. Тому система надання БПД та інститут адвокатури як особливий суб'єкт у сфері надання БПД потребують суттєвого перегляду та законодавчого удосконалення.

Висновки до розділу 1

1. Гарантом реалізації права на БПД є не тільки держава, а й адвокатура як ключовий правозахисний інститут. Поняття «безоплатна правнича допомога» ширше за поняття «безоплатна професійна правнича допомога». БПД надається суб'єктами, незалежно від наявності в них юридичної освіти чи кваліфікації. Безоплатна професійна правнича допомога надається на професійній основі і не будь-яким юристом, а лише тим, який має свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, тобто адвокатом.

2. Законодавчі визначення категорій «правнича допомога» та «правнича послуга» є не зовсім вдалим у контексті діяльності адвокатури та негативно впливають на дефініцію «безоплатна правнича допомога». Надання професійної правничої допомоги і правові послуги принципово відмінні поняття за змістом і суттю. Згідно Конституції України адвокатура надає професійну правничу допомогу, а не виконує послуги. Послуга являє собою благо, яке задовольняє певні потреби людини. Допомога – це необхідні дії, що виконується спільно для вирішення будь-яких проблем, що вимагають швидкого втручання. Послуга може розглядатися як інструмент у діяльності суб'єктів приватного права, правовідносини яких регулюються не на конституційному рівні, а на рівні чинного законодавства, і які не несуть відповідної відповідальності перед державою за якість і професіоналізм наданої послуги. Тому визначення діяльності адвокатури у якості надання правових послуг є некоректним та потребує законодавчого перегляду.

3. БПД – це діяльність, що здійснюється суб'єктом надання правничої допомоги за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел, для забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, їх захисту та відновлення у разі порушення. Безоплатна професійна правнича допомога – це професійна діяльність, що здійснюється адвокатом за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел, для забезпечення реалізації прав, свобод і

законних інтересів фізичних та юридичних осіб, їх захисту та відновлення у разі порушення. Саме за допомогою інституту адвокатури держава реалізує конституційну гарантію права особи на отримання БПД на професійному рівні.

4. БПД у контексті діяльності адвокатури являє собою державну гарантію реалізації права на професійну БПД шляхом створення умов для організації та надання такої допомоги безоплатно з метою забезпечення здійснення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, їх захисту та відновлення у разі порушення. Особливими ознаками БПД у контексті діяльності адвокатури є: 1) адвокатура як державна гарантія реалізації права на професійну БПД; 2) організація адвокатурою діяльності у сфері надання БПД; 3) надання адвокатами професійної БПД; 4) незалежність адвокатури у сфері реалізації права на професійну БПД.

5. Адвокатура в системі надання БПД є єдиним, окремим інститутом та займає специфічне місце, оскільки виключно цей суб'єкт забезпечує якісні стандарти надання безоплатної професійної правничої допомоги. Серед усіх суб'єктів надання БПД тільки для адвокатури забезпечення правничої допомоги кожному, хто її потребує, є головним завданням. Для інших суб'єктів надання БПД є завданням субсидіарним, додатковим, яке виконується разом із реалізацією основних статутних функцій. Реалізація безоплатної професійної правничої допомоги здійснюється завдяки таким ключовим підсистемам адвокатури як організаційні форми адвокатської діяльності (безпосереднє надання безоплатної професійної правничої допомоги) та органи адвокатського самоврядування (створення належних умов для безпосереднього надання адвокатами безоплатної професійної правничої допомоги).

6. Адвокатура у сфері надання БПД є суб'єктом надання БПД та суб'єктом адміністрування системи надання БПД в частині створення умов для ефективного функціонування системи надання БПД. Адвокатура як суб'єкт адміністрування системи надання БПД уповноважена здійснювати оцінку якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД і брати участь у розробці нормативно-правових актів, організації та проведенні експертизи проектів законів, програм,

рішень та інших документів і нормативних актів з питань адвокатури та адвокатської діяльності у сфері надання БПД.

7. Незважаючи на законодавчі підстави участі адвокатури у створенні умов для ефективного функціонування системи надання БПД сучасний стан взаємовідносин між суб'єктами владних повноважень та адвокатурою характеризується негативними тенденціями і послабленням впливу адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги. Сьогодні роль адвокатури у системі надання БПД є обмеженою, що зумовлено тенденціями усунення адвокатури від всіх складових процесів регулювання та адміністрування системи надання БПД. Тому система надання БПД та інститут адвокатури як особливий суб'єкт у сфері надання БПД потребують суттєвого перегляду та законодавчого удосконалення.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ У СФЕРІ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

2.1. Адвокатура як суб'єкт адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги

Оснoву адміністрування системою надання БПД становить правове регулювання такого впливу. Саме від його стану залежить ефективність функціонування системи адміністрування надання БПД, якість надання БПД, подальший розвиток та можливість покращення правового становища системи надання БПД [74, с. 51].

У юридичній літературі відмічається, що успішне адміністрування системою надання БПД та її суб'єктний склад є елементом забезпечення права на БПД, оскільки держава бере зобов'язання щодо його втілення у життя через певну систему органів [89, с. 307]. Для ефективного функціонування механізму забезпечення права на професійну правничу допомогу такий механізм має бути закріплений у положеннях конкретних законодавчих та нормативно-правових актів, регламентація має бути чіткою та однозначною, а різнотлумачення та колізії не допускалися. Саме від якісного нормативно-правового регулювання певного явища чи процесу залежить ефективність його забезпечення в правозастосовній практиці [90, с. 49].

ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» містить окремий розділ, який має назву «Управління системою надання безоплатної правничої допомоги та її фінансування» [15]. А.А. Шовкун зазначає, що управління будь-якою системою є складною за внутрішньою будовою діяльністю уповноважених органів, яку необхідно розглядати як сукупність окремих елементів та невід'ємних її складових. Саме через управління здійснюється передбачення можливих змін конкретного явища, прогнозування майбутніх результатів [74, с. 66]. На думку В.М. Нагаєва управління – це цілеспрямована взаємодія суб'єкта і об'єкта, що

відбувається у формі прийняття та реалізації рішень, виконання основних функцій, воно супроводжується домінуванням відносин влади та підпорядкування, характеризується залежністю об'єкта від суб'єкта, високим рівнем централізації, відповідальністю суб'єкта за стан системи [91, с. 10].

У той же час практика вимагає віднайдення нових підходів до вирішення завдань у сфері надання БПД, що мають ґрунтуватися на принципах комплексності й системності, використанні існуючого світового досвіду й запровадженні напрацювань теорії й практики застосування базових структурних інституцій [92, с. 33].

З цього приводу І.П. Яковлев зауважує, що реформування інституційних, процедурних та організаційних засад державного управління, яке відбувається в Україні і яке протягом останніх років перетворилося на постійно відновлюваний циклічний процес, природно супроводжується оновленням теоретичних поглядів щодо форм і методів владно-впорядковуючого впливу на суспільство, кола компетентних суб'єктів, покликаних його втілювати. Все це знайшло відображення та узагальнення у конструюванні поняття «публічне адміністрування», яке набуло широкого застосування серед науковців, стаючи своєрідною квінтесенцією демократичних досягнень у сфері реалізації виконавчо-розпорядчої функції державних органів і органів місцевого самоврядування [93, с. 13].

У наукових дослідженнях наголошується, що «публічне адміністрування» відрізняється від свого еволюційного попередника – «державне управління» – рядом кількісних та якісних показників. У частині обсягу: по-перше, «публічне» охоплює окрім «державного» також і муніципальну та закордонну соціально-організуючу діяльність; по-друге, предметно, адміністрування включає і такі неуправлінські (з погляду класичних управлінських відносин) види владної активності як надання адміністративних послуг, застосування адміністративного примусу, розгляд звернень фізичних і юридичних осіб, внутрішньо-організаційні заходи. В частині якості, публічне адміністрування: по-перше, спрямовано на задоволення публічних інтересів, які є значно ширшими за державні інтереси, а

інколи прямо з ними розбігаються; по-друге, здійснюється на засадах гласності, що, зокрема, вимагає і достатньої активності з боку суб'єктів владних повноважень стосовно ініціативного інформування населення та готовності до сприйняття позиції (інтересів, умов, обставин) іншої сторони взаємодії; по-третє, характеризується зменшенням імперативного впливу, чітким розмежуванням примусових і непримусових заходів, зростаючим значенням нерозпорядчої комунікації (узгодження варіантів поведінки, обмін інформацією, договірне врегулювання юрисдикційних ситуацій, розширене застосуванням заохочення тощо) [93, с. 74-75; 92, с. 81].

З'ясовуючи сутність публічного адміністрування О.Б. Зіборев доходить до висновку, що категорію «публічне адміністрування» доцільно розглядати як: а) спосіб реалізації публічного інтересу як інтересу певної соціальної спільноти, об'єднаної у межах території держави; б) як механізм реалізації державної політики; в) як діяльність органів публічної влади, спрямована на досягнення загальносуспільних цілей [94, с. 233].

Поняття «адміністрування» у теорії і практиці трактується неоднозначно, що унеможливорює з наукового погляду формування дієвих систем адміністрування в різних сферах суспільних відносин [95, с. 115].

У довідкових виданнях слово «адміністрування» тлумачиться як керівництво, управління, управляти, завідувати, командування [96, с. 59; 97, с. 23]; різновид управлінської діяльності інституцій публічної влади, завдяки якій держава та громадянське суспільство забезпечують самокерованість (самоврядність) усієї суспільної системи та її розвиток у певному, визначеному напрямі [98, с. 666]. В іноземній практиці зміст поняття «адміністрування» трактується як контроль та управління чимось (системами, організацією або бізнесом); група людей, які організують або контролюють щось; діяльність, що поєднує управління роботою підприємства чи організації; уряд країни в особливий період часу; процес управління чимось (особливо законів, урядових перевірок тощо) [99, с. 18].

Аналіз наукових публікацій вказує на те, що поняття «адміністрування» розглядається багатоаспектно і диференційовано: як професійна діяльність менеджерів організації або державних службовців, що спрямована на втілення в життя рішень керівництва, тобто реалізація поставлених завдань і пошук оптимальних шляхів їх вирішення [100, с. 50]; як самостійний вид управлінської діяльності або ж як одна з функцій керівника [101, с. 65]; як організаційно-розпорядча діяльність керівників та органів управління, що здійснюється шляхом видання наказів і розпоряджень [102, с. 147]; як способи та прийоми, діями прямого й обов'язкового визначення поведінки і діяльності людей з боку відповідних керівних компонентів [103, с. 148]; як бюрократичний метод управління суспільством, що ґрунтується на силі та авторитеті влади, відображених у наказах, постановах, розпорядженнях, вказівках та інструкціях [99, с. 19]; як керівництво і керування справами урядів та установ, контроль за майном померлої людини для сплати податків та призначення активів спадкоємцям, виконання та реалізація public policy, узагальнений термін для усіх політичних рішень різних посадових осіб уряду, час в офісі основного виконавця [104, с. 111–121]; як управління та його механізму, виконання адміністративних розпоряджень у судовій гілці державної влади, виконавчо-розпорядчу діяльність держави, процес сплати загальнообов'язкових платежів [105, с. 121]; як вид управлінської діяльності, який на засадах документації, діловодства, інформаційного забезпечення та формалізування управлінських процедур забезпечує цілеспрямований вплив керівної підсистеми на керовану за всіма етапами технології управління [95, с. 117] тощо.

Досліджуючи змістовно-термінологічний пошук поняття «адміністрування» І.П. Яковлев звертає увагу на широке застосування поняття «адміністрування», яке використовується на теперішній час для характеристики: управління та його механізму; реформування виконавчо-розпорядчої діяльності держави; підгалузі та порівняльного методологічного підходу науки державного управління; організації сплати загальнообов'язкових платежів; організаційно-правової діяльності окремих органів; виконання адміністративних повноважень у судовій гілці влади

тощо, має об'єктивне підґрунтя та обумовлено необхідністю позначити якісно новий аспект владно-суспільної взаємодії [93, с. 29–30]. Характеризуючи дефініцію «адміністрування» Т.В. Гречана стверджує, що адмініструвати означає передбачати, організовувати, розпоряджатися, керувати і контролювати [106, с. 16].

У цьому контексті доцільно зазначити, що з метою створення сприятливих умов для розвитку в суспільстві громадської ініціативи та самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження партнерської взаємодії між ними та органами державної влади, органами місцевого самоврядування, у 2021 році було затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки [107].

Згідно Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки становлення демократичної, правової та соціальної держави тісно пов'язане з розвитком громадянського суспільства як сфери суспільної діяльності громадян, що об'єднуються для прийняття спільних рішень, а також захисту прав та інтересів, досягнення спільного блага, у тому числі у взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, політичними інститутами та бізнесом. Важливою ознакою сталості громадянського суспільства є функціонування інститутів громадянського суспільства, через які громадяни та суспільні групи забезпечують самоорганізацію, представництво, реалізацію і захист прав та інтересів. Партнерство між державою та громадянським суспільством є вагомим чинником реалізації демократичних цінностей, закріплених у положеннях Конституції України. Громадянське суспільство є виразником та захисником інтересів і прагнень різноманітних суспільних груп та громадян. Ураховуючи роль громадянського суспільства у різних сферах суспільного життя, створення сприятливих умов для його розвитку та налагодження взаємодії з його інститутами є важливим завданням органів державної влади, органів місцевого самоврядування. Діяльність держави у зазначеній сфері має ґрунтуватися на підході «жодних рішень для громадянського суспільства без громадянського

суспільства» та співпраці органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства на всіх етапах: проведення аналізу стану реалізації державної політики у відповідній сфері та визначення тенденцій, виокремлення проблем, вироблення варіантів їх розв'язання, розроблення проєктів рішень, їх імплементації та моніторингу реалізації, оцінювання результативності [107].

З огляду на викладене та враховуючи модифікацію концептуальних підходів до розуміння держави, пріоритетним напрямом якої є владно-суспільна взаємодія, на наш погляд, доцільно у сфері надання БПД застосовувати замість конструкції «управління системою надання безоплатної правничої допомоги» концепт «адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги». Тому в подальшому у дисертаційному дослідженні буде використовуватися поняття «адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги».

На нашу думку, адміністрування системою надання БПД – це сукупність дій, рішень та процедур, за допомогою яких уповноважені суб'єкти здійснюють діяльність, спрямовану на ефективне забезпечення надання якісної БПД.

У ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» визначено тільки повноваження КМУ (ст. 27), Мін'юст (ст. 28) та КЦНПД (ст. 28¹) у сфері надання БПД [15], поза увагою залишивши такий суб'єкт адміністрування системою надання БПД як адвокатура, хоча згідно із ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» цей правозахисний інститут уповноважений здійснювати оцінку якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД (ч. 2 ст. 25) та відповідно до Статуту НААУ брати участь у розробці нормативно-правових актів, організації та проведенні експертизи проєктів законів, програм, рішень та інших документів і нормативних актів з питань адвокатури та адвокатської діяльності у сфері надання БПД (пп. 2.3.15 п. 2.3 ст. 2).

Адвокатура реалізує повноваження у сфері надання БПД через адвокатське самоврядування – гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури [66]. Згідно ст. 43 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатське самоврядування ґрунтується

на принципах виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката. Брати участь у роботі органів адвокатського самоврядування та бути обраними до їх складу можуть лише адвокати України [66]. В системі адвокатури підсистема адвокатського самоврядування посідає важливе місце колективного оборонця прав адвокатів, одного з гарантів створення належних умов для дотримання високих стандартів надання професійної правничої допомоги [72, с. 356].

У юридичній літературі відмічається, що адвокатура як самоврядний інститут є відокремленим від держави, а її організаційна побудова, незалежність вимагають ґрунтування на засадах адвокатського самоврядування. Виходить, що адвокатське самоврядування – найважливіший аспект організаційної основи адвокатури [108, с. 135]. Адвокатське самоврядування має забезпечити адвокатів тією системою гарантій, яка дозволить їм кваліфіковано та законно працювати, щоб вони могли не озираючись на владу належно і неупереджено виконувати свої функції. Тому внутрішня організаційна структура адвокатури має сприйматися в контексті виконуваних адвокатським самоврядуванням функцій і це справа самих адвокатів – визначати ті напрямки, які вони вважають важливими, щоб утворювати відповідні структурні підрозділи [109, с. 218]. Адвокатське самоврядування виступає у якості організаційно-розпорядчого базису інституту адвокатури, на основі якого формуються форми реалізації адвокатської діяльності, відбувається кадровий відбір та узгоджуються питання взаємодії адвокатів з іншими владними інститутами, суспільством та громадянами [14, с. 107-108]. Адвокатське самоврядування виконує і певну комунікативну функцію, формуючи імідж адвокатури України та визначаючи ключові напрями взаємодії з інститутами громадянського суспільства. Ця функція має принципове значення, адже забезпечує довіру суспільства до адвокатів, що, в свою чергу, сприяє підвищенню ефективності реалізації права на професійну правничу допомогу, в тому числі БПД, в цілому [14, с. 108].

З метою забезпечення незалежності адвокатура України діє на засадах корпоративного самоврядування [68, с. 290]. Характеризуючи сутність принципу корпоративного самоврядування С.О. Іваницький зазначає, що корпоративне самоврядування є формою самостійного вирішення адвокатським співтовариством внутрішньопрофесійних питань, у межах якої адвокати безпосередньо або через представницькі органи керують власними справами, здійснюють нормотворчу діяльність з урахуванням обмежень, встановлених законом, реалізують кваліфікаційні, дисциплінарні та інші повноваження з метою створення належних умов для забезпечення високих стандартів надання професійної правничої допомоги [72, с. 243]. Принцип корпоративного самоврядування адвокатів становить сукупність правоположень, що визначають необхідною складовою внутрішнього устрою адвокатури обов'язкове/добровільне членство адвокатів у професійній асоціації, виборність й підзвітність її органів, їх самостійність і відокремленість від держави, демократизм й гласність діяльності, автономність управління й регуляції, наявність дієвих повноважень з підтримання стандартів професійної діяльності [72, с. 243]. Нормативна деталізація окреслених елементів міститься в ст. ст. 2, 5, 9, 33-58 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Аналіз цих приписів свідчить, що джерелом корпоративної влади виступає уся адвокатська громада, суб'єкт і об'єкт владного впливу співпадають. Попри відсутність традиційної субординації, що властива державним структурам, більшість представників науки визнають існування владних відносин в адвокатурі. Представниками адвокатської влади зазвичай вважають керівників та членів органів адвокатського самоврядування [72, с. 244]. Ефективність професійного самоврядування безпосередньо залежить від реалізації принципу незалежності, зокрема, незалежності від суб'єктів із якими адвокатури доводиться найбільше сперечатися в процесі професійної діяльності. У вітчизняних умовах принцип корпоративного самоврядування є несучою конструкцією принципу незалежності, його операційним інструментом [72, с. 244].

У довідкових виданнях поняття «самоврядування» тлумачиться як форма управління, за якого суспільство, певна інституція, організація, адміністративна

чи господарська одиниця має право самостійно, незалежно вирішувати питання внутрішнього керівництва [110, с. 32; 111, с. 1287]; як тип соціального управління, в якому об'єкт і суб'єкт управління збігаються, тобто самі люди управляють своїми справами, спільно приймають рішення, діють з метою їх реалізації [112, с. 413]. Основними властивостями самоврядування є: належність влади всьому колективу, її здійснення безпосередньо колективом або певними виборними органами; єдність, збіг суб'єкта та об'єкта управління; самоконтроль та саморегуляція шляхом спільно прийнятих соціальних норм; спільне ведення загальних справ; самофінансування; обстоювання та захист спільних інтересів на засадах самодіяльності й самовідповідальності [112, с. 413–414]. Самоврядування також визначається як гарантоване державою право і реальна здатність громади (громадян, професійних спільнот тощо) самостійно або під відповідальність органів чи посадових осіб вирішувати питання внутрішнього керівництва в межах визначених законодавством [113, с. 131].

Отже, самоврядування являє собою один із різновидів управління, метою якого є досягнення спільних цілей шляхом консолідації та кооперації зусиль членів певного співтовариства [114, с. 39]. Самоврядна організація є інститутом публічного права, створена на підставі закону, яка виконує низку суспільно значущих функцій, пов'язаних з реалізацією публічного інтересу, у певній професійній сфері [114, с. 32]. Складність природи адвокатського самоврядування в Україні визначається тим, що в ньому переплітаються такі дефініції як вузькопрофесійне, корпоративне й публічне, що орієнтовано на реалізацію делегованих державою функцій. ЄСПЛ зазвичай відносить органи адвокатського самоврядування до інституцій публічного права, беручи при цьому до уваги ієрархічний рівень акту, яким засновано професійну асоціацію (закон, установчий договір тощо), ціль асоціації (просування публічних або приватних інтересів), наявність і обсяг публічних функцій [72, с. 242-243].

Фахівці у галузі адвокатури та адвокатської діяльності вказують також на те, що адвокатське самоврядування є проявом демократії в адвокатурі, самостійним вирішенням адвокатами питань, які згідно із законом віднесені до відання

адвокатської професійної корпорації. На це власне вказує й лексичне тлумачення слова «самоврядування». Таке визначення для найбільш повного з'ясування змісту поняття адвокатського самоврядування має відображати й можливі форми участі адвокатів у вирішенні цих питань, які в теорії самоврядування пов'язуються з формами (видами) демократії [68, с. 292-293; 115, с. 137]. У теорії конституційного права вважається, що демократія як влада більшості можлива у двох формах – безпосередньої участі суб'єкта у вирішенні справ (референдуми, плебісцити, демонстрації, мітинги, збори громадян) або через обраних нею представників у представницькі органи [116, с. 61]. З огляду на це можна виокремити дві форми участі адвокатів у самоврядуванні: безпосередню – участь адвокатів як суб'єктів цього самоврядування у самостійному вирішенні певних питань та опосередковану через представницькі органи адвокатського самоврядування [68, с. 293; 115, с. 137]. У зв'язку з цим під адвокатським самоврядуванням необхідно розуміти гарантоване державою право адвокатів безпосередньо або через самостійно сформовані представницькі органи вирішувати питання діяльності адвокатури в порядку та межах, встановлених законодавством [68, с. 293; 115, с. 138].

Українській адвокатурі характерна модель єдиної професійної адвокатської організації. Визначальними ознаками моделі єдиної організації адвокатського самоврядування є: 1) існування однієї професійної адвокатської організації в державі, якій належить монопольне право регулювання діяльності всіх адвокатів незалежно від обов'язковості членства; 2) здебільшого адвокатська організація має розгорнуту регіональну структуру; 3) адвокатське самоврядування є саморегульованим та повністю відокремленим від держави; 4) володіє всім діапазоном функцій щодо регулювання відносин, пов'язаних із адвокатською діяльністю; 5) модель єдиної організації адвокатського самоврядування є найбільш практикованою [115, с. 92-93].

Відповідно до законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність до органів адвокатського самоврядування належать: НААУ, З'їзд адвокатів України, РАУ, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна

комісія адвокатури, Конференція адвокатів регіону, Рада адвокатів регіону, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія, Ревізійна комісія регіону [66].

За допомогою організаційних структур здійснюється як сама адвокатська діяльність безпосередньо, так і забезпечуються юридичні, соціальні та інші гарантії цієї діяльності, у тому числі й захист адвокатів від неправомірних дій і втручання в діяльність адвокатури з боку держави. Під організаційною структурою (системою) мається на увазі сукупність органів самоврядування, адвокатських утворень, громадських об'єднань адвокатів і різнопланових зв'язків між ними, що забезпечує цілісність адвокатури як правозахисного інституту, збереження її основних властивостей при різних внутрішніх і зовнішніх змінах [117, с. 39]. Отже, слід говорити про розбудову в Україні адвокатоцентричної моделі адвокатського самоврядування, яка попри спрямованість на врегулювання внутрішньо-організаційних аспектів, передбачає потужну зовнішньо-організаційну складову [14, с. 111-112].

Особливостями системи адвокатського самоврядування в Україні є: здатність до саморегуляції (функціональна можливість за допомогою нормотворчості визначати структуру адвокатури, розподіляти повноваження між органами адвокатського самоврядування); залежність від участі окремих адвокатів (ефективне адвокатське самоврядування – це колективний результат, який вимагає консолідації зусиль усіх адвокатів в Україні); спрямованість на розвиток адвокатури (адвокатське самоврядування розбудовано таким чином, щоб його органи відповідали за окремий напрям утвердження та розвитку адвокатури в державі) [14, с. 111].

Органи адвокатського самоврядування виконують низку функцій, обумовлених їх цілями та завданнями. До таких функцій належать функція формування високопрофесійного та інтолерантного до корупції адвокатського корпусу, функція встановлення етичних стандартів адвокатської діяльності, захисна та забезпечувальна (має дві основні форми своєї реалізації: представницьку (як представництво спільних інтересів адвокатів) і комунікативну (як створення умов та засобів для безперешкодного обміну інформацією між

суб'єктами адвокатської діяльності та іншими учасниками суспільних відносин) функції [114, с. 41].

На думку Г.В. Медвідчук органи адвокатського самоврядування – це організації саморегульованих професій, діяльність яких спрямована на реалізацію членами органів адвокатського самоврядування ефективної діяльності відповідних органів, яка полягає у спільному веденні професійної діяльності адвокатів, обстоюванні та захисті спільних інтересів, управлінні справами в межах відповідних органів. До ознак, притаманних органам адвокатського самоврядування, необхідно віднести такі: відносна самостійність; функціонування органів у взаємозалежності; членами органу є адвокати, права та обов'язки яких кореспондуються з повноваженнями та обов'язками органів; самофінансування [118, с. 84].

У свою чергу В.А. Гвозд'їн вважає, що орган адвокатського самоврядування за своєю правовою природою уявляє собою квазі-державний орган, він є суб'єктом публічно-правових відносин, який виконує за дорученням держави низку функцій, пов'язаних із упорядкуванням адвокатської діяльності шляхом забезпечення незалежності адвокатів, їх захисту від втручання у здійснення адвокатської діяльності, підтримання високого професійного рівня адвокатів та створення спеціальних інструментів для виконання вказаних завдань. У системі публічного управління органи адвокатського самоврядування призначені створювати умови для безперешкодної комунікації суб'єктів адвокатської діяльності між собою та з органами публічної влади, міжнародними організаціями, громадянським суспільством [114, с. 39].

Отже, адвокатське самоврядування в Україні представляє собою відносно самостійну, наділену певною автономією сукупність органів, повноваження яких чітко регламентовані та охоплюють різні сфери організації та нормального функціонування адвокатури в Україні. Адвокатське самоврядування в Україні реалізується на двох концептуалізованих рівнях: регіональному (представлений структурами, які здійснюють свою діяльність в рамках окремих регіонів України) та загальнодержавному (позиціонується через вищі органи в системі, наділені

переважно представницькими функціями). Кожен орган адвокатського самоврядування спеціалізований на вирішенні окремих питань, пов'язаних з функціонуванням інституту адвокатури. Джерела фінансування адвокатського самоврядування формалізовані в профільному законодавчому акті та характеризують досліджувану систему як недержавну та некомерційну структуру, яка функціонує за рахунок внутрішнього фінансового потенціалу [14, с. 125-126].

Аналіз законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність до органів адвокатського самоврядування, діяльність яких спрямована на адміністрування системи надання БПД, дозволяє віднести такі: НААУ, РАУ, Рада адвокатів регіону.

В структурі адвокатського самоврядування НААУ виконує переважно представницьку функцію та консолідує адвокатів України. Наявність НААУ є об'єктивною необхідністю, оскільки в структурі адвокатури має бути орган, який не сконцентрований на окремих аспектах адвокатської діяльності, а забезпечує загальне представництво самоврядної, професійної організації [14, с. 115-116]. Основними функціями НААУ за її законодавчим та статутним визначенням є консолідаційна, забезпечувально-самоврядна, організаційно-перспективна, організаційно-іміджева, корпоративно-захисна, нормативна та функція адміністрування. Безпосередньо законодавчо визначеними функціями цієї інституції є представницька, захисна, кваліфікаційна та адміністративно-інформаційна. Самоврядними функціями є кваліфікаційна, дисциплінарна, нормотворча, роз'яснювальна, методологічна, адміністративна, представницька, фінансово-розпорядча, фінансово-контрольна, інформаційна, виконавча, установча [119, с. 205].

Повноваження НААУ визначені в ч. 2 ст. 45 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та ст. 2 Статуту НААУ. До повноважень НААУ у сфері надання БПД належать такі: 1) представляє адвокатуру України у відносинах з суб'єктами владних повноважень у сфері надання БПД; 2) організовує та проводить експертизи проектів законів, програм, рішень та інших нормативно-

правових актів і документів з питань адвокатури та адвокатської діяльності у сфері надання БПД.

Необхідно також зазначити, що згідно Стратегії розвитку НААУ на 2021-2025 роки однією із місій НААУ є сприяння вдосконаленню та доступності БПД в Україні [120]. До ключових напрямів, передбачених Стратегією розвитку НААУ на 2021-2025 роки, віднесено удосконалення стандартів і можливостей доступу громадян до БПД шляхом підготовки та надання Парламенту пропозицій з перегляду та реорганізації концепції БПД в умовах України; вироблення пропозицій до удосконалення ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу»; аналізу, пошуку і створення потенційних інституційних можливостей НААУ адміністрування системи БПД; впливу на забезпечення належного фінансування системи надання БПД як з державного бюджету, так і з інших джерел; посилення механізму оцінки якості, ефективності та своєчасності надання адвокатами БПД комісіями, утвореними для цієї мети радами адвокатів регіону [120].

В структурі НААУ функціонує Комітет з питань безоплатної правничої допомоги як постійно діючий колегіальний дорадчий орган, утвореним при НААУ згідно з рішенням РАУ від 04 липня 2015 року № 74 [121, 122]. Метою Комітету з питань безоплатної правничої допомоги є моніторинг функціонування та розвитку системи БПД в Україні, проведення аналізу та узагальнення інформації з питань надання БПД, розробка змін до законодавства України про БПД та пов'язаних з ним актів, налагодження відносин у сфері надання БПД. Для досягнення своєї мети Комітет з питань безоплатної правничої допомоги виконує такі завдання: розробляє проекти актів законодавства у сфері надання БПД та вносить їх на розгляд РАУ; збирає, узагальнює і аналізує інформацію з питань надання БПД; бере участь в організації і проведенні семінарів, конференцій, тренінгів та інших заходів НААУ; взаємодіє з регіональними органами адвокатського самоврядування з питань, що належать до його компетенції; взаємодіє з громадськими організаціями з метою обговорення та узагальнення напрацювань з питань надання БПД [123].

Рада адвокатів регіону зорієнтована на виконання організаційних функцій, які спрямовані на упорядкування діяльності адвокатів на регіональному рівні [14, с. 117]. Порядок роботи ради адвокатів регіону визначено Регламентом ради адвокатів регіону [124]. Згідно ч. 4 ст. 48 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [66] до повноважень ради адвокатів регіону у сфері надання БПД належать такі: визначає представників адвокатури до складу конкурсної комісії з відбору адвокатів для надання БВПД; утворює комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД.

РАУ виконує публічно-представницьку функцію у поєднанні із забезпечувальною, яка полягає у забезпеченні виконання рішень органів адвокатського самоврядування [14, с. 121]. Слід зазначити, що акти РАУ як органу адвокатського самоврядування мають свою складну правову природу. Рішення РАУ можуть мати як ознаки нормативного акта, так і бути індивідуальними правовими актами [125, с. 657]. Подібна особливість вказує на провідну роль саме цього органу в системі адвокатського самоврядування, принаймні з позиції функціоналу на ролі, яка нього покладена [14, с. 121]. Повноваження РАУ визначені в ч. 4 ст. 55 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [66] та в Розділі II Положення про РАУ [126].

До повноважень РАУ у сфері надання БПД належать такі: розробляє пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства та подає їх у встановленому порядку на розгляд суб'єктам законодавчої ініціативи; здійснює правову експертизу проєктів законів, інших актів законодавства, що подаються на розгляд КМУ, та проєктів законів, що подаються на розгляд Верховної Ради України (далі – ВРУ) іншими суб'єктами права законодавчої ініціативи, нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим у сфері державної політики з питань правничої допомоги, захисту та представництва; готує зауваження і пропозиції до поданих до ВРУ законопроєктів у сфері державної політики з питань правничої допомоги, захисту та представництва; сприяє координаційній діяльності центральних органів державної влади щодо реалізації державної політики у сфері надання БПД, взаємодіє з центральними

органами державної влади з питань реалізації ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу».

З огляду на викладене, вважаємо, що адвокатура як суб'єкт адміністрування системою надання БПД здійснює такі повноваження: 1) участь у розробці нормативно-правових актів, організації та проведенні експертизи проєктів законів, програм, рішень та інших документів і нормативних актів з питань адвокатури та адвокатської діяльності у сфері надання БПД; 2) визначає представників адвокатури до складу конкурсної комісії з відбору адвокатів для надання БВПД; 3) утворює комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД; 4) співпрацює з суб'єктами владних повноважень з питань реалізації ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу». Наведені повноваження адвокатури у сфері надання БПД вказують на важливе значення цього правозахисного інституту в адмініструванні системою надання БПД.

Незважаючи на наявність повноважень адвокатури у сфері надання БПД адміністрування системою надання БПД здійснюється КМУ, Мін'юстом та КЦНПД, який є державною установою і належить до сфери управління Мін'юста [127]. У зв'язку з цим сьогодні система надання БПД повністю перебуває під контролем держави, що протирічить як національному, так і міжнародному законодавству.

З цього приводу НААУ наголосила, що формат БПД при Мін'юсті, який діє зараз – це знищення незалежності адвокатури, яка є нормою для всіх цивілізованих країн світу. Радою з прав людини Генеральної асамблеї ООН рекомендовано чітко притримуватись основоположного принципу незалежності адвокатів: «Державі необхідно розглянути питання про створення незалежних закладів чи органів з надання правничої допомоги. Державні схеми правничої допомоги, незалежно від адміністративної структури мають бути позбавлені зайвого політичного чи судового втручання й не мають залежати від уряду в тому, що торкається рішень, пов'язаних з наданням правничої допомоги» [128]. БПД наразі є системою, що повністю контролюється з боку держави, а це і є тоталітарною моделлю контролю, яка створює умови для зловживань зі сторони

держави на різних стадіях її надання. Такий формат відкриває можливості для порушення прав людини в процесі отримання нею необхідної професійної правничої допомоги [129].

Сьогодні адвокатура в особі органів адвокатського самоврядування, НААУ та її утворень системно ігнорується Мін'юстом та КЦНПД з метою усунення від участі в будь-яких сегментах нормотворчої, управлінської, організаційної тощо діяльності та з метою незаконного перебирання на себе частини функцій управління адвокатами (адміністрування реєстрів адвокатів у системі БПД, оцінки якості надання адвокатами БПД, управління професійною діяльністю адвокатів тощо). На жаль, окремі позиції, що відповідають окресленій меті, без попереднього обговорення та врахування позиції НААУ вже прийняті та здобули нормативного закріплення. Позитивним є той факт, що більшість негативних змін до самого Закону «Про безоплатну правничу допомогу» не прийняті через принципову позицію НААУ. Мін'юсту не вдалося забезпечити внесення до зазначеного закону бажаних змін, зокрема, щодо надання центрам за надання БПД права здійснювати моніторинг якості наданих адвокатами в системі БПД. Неодноразові звернення до Мін'юста щодо залучення НААУ до розробки законопроектів та підзаконних нормативних актів у сфері надання БПД не знайшли відповіді. При цьому нормотворча діяльність без залучення конституційного суб'єкта, що представляє адвокатуру та об'єднує інтереси всіх адвокатів України, істотно порушує принципи, викладені у ст. ст. 24, 59, 92, 131² Конституції України. Не маючи успіху у ВРУ, Мін'юст продовжило діяльність, спрямовану на ігнорування принципу незалежності адвокатів і встановлення контролю над їх діяльністю через КМУ та підзаконні акти, що ним приймаються [88]. Отже, адвокатура фактично усунута від нормотворчого та організаційного процесів забезпечення функціонування системи БПД, хоча інститут має широкий арсенал власних ресурсів [130].

Державна політика у сфері надання БПД ґрунтується на конкретно визначених та закріплених у відповідних нормативно-правових актах основах, що виражено у принципах такої діяльності [131, с. 144]. Одним із принципів

державної політики у сфері надання БПД є принцип забезпечення якості БПД [15]. Якість – це сукупність характеристик об’єкта, які стосуються його здатності задовольнити установлені та передбачувані потреби [132, с. 19]. Н.В. Деревянко вважає, що існує два підходи щодо якості надання професійної правничої допомоги. Перший підхід – вузький, розглядається через якість правничої допомоги, яка фактично надається особам, які мають право на БПД. Інший підхід – широкий, розглядається через доступ до правосуддя. Якість надання професійної правничої допомоги необхідно характеризувати через кваліфікаційні стандарти, що висуваються до адвоката взагалі та при здійсненні ним правничої допомоги – зокрема [9, с. 153].

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 28 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» стандарти якості надання БПД затверджує Мін’юст [15]. Стандарти якості надання БВПД у кримінальному процесі затверджені наказом Мін’юста від 25 лютого 2014 року № 386/5 [133]. Стандарти якості надання БВПД у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі затверджені наказом Мін’юста від 21 грудня 2017 року № 4125/5 [86]. Ці стандарти є комплексом основних характеристик моделі гарантованого державою захисту, передбачених міжнародними правовими актами, законодавством України, у межах яких та з урахуванням узгодженої правової позиції із суб’єктом права на БВПД адвокат (захисник) є незалежним в обранні правової позиції (стратегії і тактики захисту у кримінальному провадженні) для здійснення активного та розумного захисту прав, свобод та законних інтересів клієнта всіма не забороненими законом способами [86, 133]. Їх метою є своєчасне та якісне надання в необхідному обсязі БВПД; забезпечення ефективного використання коштів державного бюджету, виділених на оплату діяльності адвокатів з надання БВПД; методична підтримка та підвищення професійного рівня адвокатів, які надають БВПД [86, 133]. У п. 4 зазначених вище стандартів встановлено, що оцінювання якості надання адвокатами БВПД здійснюють комісії, утворені для цієї мети радами адвокатів регіонів, за поданням відповідних центрів у

встановленому порядку, а моніторинг якості надання адвокатами БВПД здійснюють КЦНПД та центри [86, 133].

Н.В. Дерев'янку зауважує, що стандарти БВПД – це формалізовані умови, які розроблені задля того, щоб проголосити виконавчою владою держави власні очікування щодо досконалості цієї допомоги; спрямувати на їх реалізацію практику суб'єктів надання БПД, оцінювати якість їхньої роботи та звітувати перед суспільством, якому служить система БПД. Стандарти є певними орієнтирами, доволі сталими й такими, що їх ніколи не вдається досягти повною мірою, оскільки процес забезпечення якості роботи суб'єктів надання БПД вимагає постійних зусиль і вдосконалення, яке, як відомо, не має меж [9, с. 154-155].

Необхідно відмітити, що навіть стандарти надання БВПД в їх останній редакції були прийняті без залучення представників адвокатури [134, 88]. У цьому контексті доцільно також звернути увагу на Порядок надання БППД суб'єктами, що створюються або залучаються за договорами органами місцевого самоврядування, затверджений постановою КМУ від 13 жовтня 2023 року № 1088, яким було встановлено, що моніторинг якості надання адвокатами БПД здійснюватимуть органи місцевого самоврядування [85]. Це порушення гарантій незалежності адвокатури від держави та в цілому незалежності професійної діяльності адвокатів, оскільки норми Порядку надання БППД суб'єктами, що створюються або залучаються за договорами органами місцевого самоврядування, суперечать положенням ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [135, с. 98].

Вкотре наголосимо, що відповідно до ч. 2 ст. 25, ч. 4 ст. 48 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» утворення комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД є повноваженням адвокатури [66].

Згідно Положення про комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД, затвердженого рішенням РАУ від 15 грудня 2017 року. № 281, комісія з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами

БПД є постійно діючим колегіальним органом, який утворюється радою адвокатів регіону на час повноважень обраної ради адвокатів регіону. Завданням комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД є здійснення оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БППД за зверненням органів місцевого самоврядування та БВПД – за зверненням центрів з надання БВПД в межах конкретного доручення та з урахуванням погодженої позиції з клієнтом відповідно до Стандартів якості надання БПД, та за зверненням органів адвокатського самоврядування [136].

Для проведення оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатом БПД та прийняття відповідного рішення комісія з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД має право: звертатися з письмовими запитами до державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, керівників підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, громадських об'єднань, адвокатів, адвокатських бюро, адвокатських об'єднань, органів адвокатського самоврядування, фізичних осіб з метою отримання необхідної для проведення перевірки інформації, крім інформації з обмеженим доступом; запропонувати адвокату, діяльність якого оцінюється комісією, надати комісії пояснення та інформацію (докази) щодо предмета оцінювання; запрошувати на засідання комісії осіб, які не є членами комісії; опитувати осіб, запрошених на засідання комісії; за результатами оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатом БПД, у разі прийняття рішення про невідповідність дій/бездіяльності адвоката Стандартам якості надання БПД: надавати рекомендації адвокату, діяльність якого оцінюється комісією, щодо підвищення якості, забезпечення повноти та своєчасності надання ним БПД; вносити пропозиції органу місцевого самоврядування щодо розірвання договору з адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням про надання БППД; вносити пропозиції центру з надання БВПД щодо розірвання контракту (договору) з адвокатом та/або виключення його з реєстру адвокатів, які надають БВПД; звертатися із заявою (скаргою) до кваліфікаційно-дисциплінарної

комісії адвокатури щодо поведінки адвоката, діяльність якого оцінювалася комісією, яка може бути підставою для притягнення його до дисциплінарної відповідальності [136].

Порядок звернення центру з надання БВПД до комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД визначено наказом Мін'юста від 09 липня 2021 року № 131 [137]. Порядок звернення органів місцевого самоврядування до комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД на сьогодні відсутній.

Необхідно також вказати на те, що КМУ всупереч Конституції України та законодавству про адвокатуру та адвокатську діяльність до завдань КЦНПД відніс забезпечення проведення моніторингу якості надання адвокатами БВПД [127]. Згідно Порядку організації проведення моніторингу дотримання адвокатами стандартів якості надання БВПД, затвердженого наказом Мін'юста від 09 квітня 2021 року № 49, моніторинг, збір/узагальнення успішної практики, анонімне анкетування адвокатів, підготовка та подання пропозицій щодо покращення якості БВПД здійснюється начальником відділу забезпечення якості правничої допомоги та підвищення кваліфікації її надавачів регіонального центру з надання БВПД. Моніторинг проводиться шляхом: спостереження за роботою адвоката в суді під час провадження у судах першої та апеляційної інстанцій; інтерв'ювання суб'єкта права на БВПД; перевірки актів надання БВПД в частині дотримання вимог стандартів якості надання БВПД у кримінальному процесі [138].

З цього приводу Н.В. Артем'єва слушно відмічає, що адвокати, які надають БПД у судовому процесі України, зобов'язані надавати центрам з надання БПД матеріали адвокатського дос'є. Це грубе порушення адвокатської таємниці, оскільки адвокати розголошують відомості щодо клієнтів та їх судових справ, які перебувають на слуханні в суді. Зазначене підриває одну із основоположних засад адвокатури – незалежну професійну діяльність, в тому числі від держави [19, с. 151].

Про це справедливо наголошує НААУ, акцентуючи увагу на те, що працівники системи БПД, які іноді мають мінімальний стаж роботи і приблизне уявлення про адвокатську діяльність, водночас наділяються державою повноваженнями щодо оцінки якості надання адвокатами правничої допомоги. Сама проблема полягає в системному втручанні з боку органів БПД до сутнісної діяльності адвоката. Виділяється чотири вади сьогodнішньої процедури моніторингу: 1) здійснюється працівниками центрів, вимоги до кваліфікації яких є мінімальними; 2) передбачає принизливі процедури, а саме: контроль адвоката в судовому засіданні, анкета самооцінки адвоката, інтерв'ювання клієнта; 3) може бути інструментом потенційного зловживання, оскільки самі ж центри наділені правом ініціювати припинення договору з адвокатом; 4) відсутність реальної потреби та неефективність. Згідно зі звітом про роботу системи БПД у 2023 році виявлено лише один випадок недотримання стандартів якості. При цьому у 2023 році було проведено 1618 спостережень щодо 1403 адвокатів, інтерв'ювання 451 клієнтів. У звіті НААУ констатується, що існуючий сьогodні моніторинг оцінки якості роботи адвоката є порушенням професійних прав, суперечить міжнародним положенням та негативно впливає на авторитет адвокатури в суспільстві і світі. Відтак моніторинг в існуючому сьогodні вигляді має бути заборонений. Для вирішення цієї проблеми необхідно: по-перше, скасувати повноваження органів системи БПД з проведення моніторингу якості надання адвокатами БПД; по-друге, нормативно закріпити повноваження комісій з оцінювання повноти, якості і своєчасності надання правничої допомоги відповідно до закону та посилення контролю за виконанням таких повноважень [139, 140].

Отже, попри ініціативне партнерство, створення та апробацію власних (таких, на які не витрачаються кошти Державного бюджету) ресурсів адміністрування та сервісного забезпечення адвокатури, НААУ була штучно позбавлена статусу партнера у реалізації державної політики в сфері надання БПД, а її інституційні потужності повністю ігноруються [141]. Зокрема, за відсутності будь-якої потреби у цьому та одночасно з існуванням робочих механізмів в адвокатурі, державою створено та профінансовано за кошти

платників податків процедури відбору адвокатів, їх навчання, ведення їх реєстру, оцінки якості їх діяльності, ресурси комунікації з ними тощо, що реалізовується державною установою – КЦНПД [141]. При цьому якість роботи адвокатів оцінюється штатними працівниками державних органів або органів місцевого самоврядування, які часто не мають уявлення про особливості роботи адвоката. Це призводить до викривлення моделі функціонування інституту адвокатури і порушення прав адвокатів [141]. Крім цього, кінцевим носієм тягаря всіх негативних змін є отримувач допомоги – той, для кого і на кого ця система мала працювати [141]. Значна частина коштів, виділених на БПД, витрачається саме на адміністрування ресурсів і процедур, які адвокатура пропонувала реалізувати на користь отримувачів правничої допомоги без фінансування з Державного бюджету. Конституційна та законодавчо визначена модель гарантування кожному права на професійну правничу допомогу включає в себе особливого виконавця організації її надання – адвокатуру [141]. І саме адвокати, як особливі суб'єкти, що відповідають спеціально визначеним вимогам, та здійснювана ними діяльність з надання правничої допомоги, якість якої гарантується спеціальними процедурами та механізмами, є визначальними елементами означеної моделі забезпечення кожного саме професійною, а не будь-якою, правничою допомогою [141].

Підсумовуючи викладене, констатуємо, що адвокатура є не тільки суб'єктом адміністрування системою надання БПД, але і важливим гарантом її ефективного функціонування. Вирішення окреслених вище концептуальних проблем, пов'язаних з адмініструванням системою надання БПД, сприятиме дієвій реалізації державних гарантій права на БПД.

2.2. Адвокатура як суб'єкт надання безоплатної правничої допомоги

Адвокати, які мають право здійснювати адвокатську діяльність, є складовою інституту адвокатури. Надання правничої допомоги є основним напрямком діяльності адвокатів та їх безумовною прерогативою [142, с. 414]. Адвокат є особою, яка безпосередньо надає БПД на професійному рівні. Згідно ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» адвокати є суб'єктами надання безоплатної первинної та вторинної правничої допомоги [15].

Надання БППД адвокатами можливе у разі залучення їх органами місцевого самоврядування на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Залучення адвокатів до надання БППД на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці здійснюється органом місцевого самоврядування на підставі договору, укладеного за результатами закупівель послуг з надання БППД, проведених відповідно до ЗУ «Про публічні закупівлі» [143], інших актів законодавства у сфері публічних закупівель з урахуванням обмежень, визначених ЗУ «Про запобігання корупції» [144]. Предметом договору є надання адвокатами правничої допомоги, передбаченої ч. 2 ст. 7 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» (надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації). До надання БППД на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці можуть залучатися адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально (самозайняті особи) або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання та відомості про яких внесені до Єдиного реєстру адвокатів України (далі – ЄРАУ) [85].

Механізм надання БППД адвокатами, що залучаються за договорами органами місцевого самоврядування, визначено Порядком надання БППД суб'єктами, що створюються або залучаються за договорами органами місцевого самоврядування, затвердженим постановою КМУ від 13 жовтня 2023 року № 1088

[85]. БППД надається переважно в письмовій формі, усна форма може застосовуватися виключно за вимогою заявника. Кожна письмова відповідь на звернення підписується надавачем правничої допомоги, який її підготував, реєструється в установленому порядку та передається (надсилається) заявнику протягом 10 днів з дня надходження звернення. Копія такої відповіді залишається у надавача правничої допомоги [85].

Під час надання БППД надавач правничої допомоги: 1) з'ясовує анкетні дані особи, яка звернулася з метою отримання БППД, роз'яснює порядок надання БППД та реєструє звернення заявника у відповідному журналі обліку звернень в електронній та паперовій (у разі потреби) формі; 2) з'ясовує суть питання та у разі потреби пропонує заявнику надати для ознайомлення документи, на яких ґрунтується звернення, копіює/сканує їх та формує в досьє заявника, що включає письмове звернення, проекти складених документів, витяги із законодавства або іншу інформацію, яка надана заявнику. Під час надання БППД використовуються копії документів, наданих заявником; 3) забезпечує вибір спеціаліста за статтю (за можливості) у разі, коли заявник є особою, яка постраждала від домашнього насильства, за його бажанням; 4) розглядає звернення заявника, що не стосуються надання БППД, в порядку, встановленому законодавством про звернення громадян, та роз'яснює порядок розгляду таких звернень відповідно до ЗУ «Про звернення громадян»; 5) визначає необхідний заявнику вид правничої допомоги, що включає БППД; 6) з'ясовує форму та спосіб, в яких заявнику зручно отримати БППД (усно або письмово), у разі потреби узгоджує із заявником час її надання; 7) аналізує законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори (угоди, конвенції, пакти, протоколи тощо), норми і принципи міжнародного права, а також інші акти, які регулюють порушене заявником питання; 8) готує актуальну та повну правову інформацію, надає консультацію або роз'яснення у простій, доступній і зрозумілій формі та/або складає документ непроцесуального характеру [85].

Правова інформація надається заявнику в письмовій формі з дотриманням такої структури: коротка суть питання, з яким звернувся заявник; роз'яснений чи

дослівний виклад норм законодавства, які врегульовують відповідні правовідносини, з посиланням на підпункт, пункт, статтю нормативно-правового/організаційно-розпорядчого акта, його назву, дату прийняття, номер та орган державної влади чи орган місцевого самоврядування, який його прийняв. До відповіді можуть додаватися витяги з нормативно-правових/організаційно-розпорядчих актів, судові рішення, роз'яснення уповноважених державних органів [85].

Консультації або роз'яснення з правових питань надаються заявнику в письмовій формі з дотриманням такої структури: коротка суть питання, з яким звернувся заявник; посилання на: - акти законодавства; - судову практику (аналіз практики та узагальнення органів судової влади у разі наявності); - роз'яснення уповноважених державних органів (за потреби); зразки документів, цивільно-правових договорів тощо (за потреби); пропозиції щодо можливих варіантів вирішення питання, з яким звернувся заявник, зокрема альтернативних способів (за наявності); висновок/рекомендація для вирішення правового питання або аргументація щодо неможливості його вирішення чи проблеми в цілому. Посилання на документи, зазначені в абзацах четвертому - шостому цього пункту, повинні містити вихідні реквізити (номер і дата) [85].

Проекти заяв, скарг та інших документів правового характеру, зокрема проекти відповідних договорів, готуються та оформляються відповідно до вимог законодавства. При цьому доводяться до відома заявника порядок і строки подання таких документів та їх розгляду органами, установами чи організаціями, правові наслідки їх подання, правові наслідки порушення строків їх подання, а також порядок укладення договорів та їх реєстрації [85].

Якщо під час розгляду звернення заявника встановлено, що він потребує БВПД, такому заявнику надається допомога у складенні звернення до найближчого центру з надання БПД, роз'яснюється порядок подання та розгляду звернення, перелік документів, які необхідно подати разом із зверненням для підтвердження належності до однієї з категорій суб'єктів права на БВПД, визначених ч. 1 та ч. 2 ст. 14 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу», за потреби

надається допомога у складенні документа правового характеру щодо отримання відповідних документів. Під час надання заявнику допомоги в забезпеченні доступу до медіації надавач правничої допомоги здійснює інформування заявника про процедуру медіації, її можливості та переваги, місце та спосіб отримання такої допомоги [85].

Необхідно відмітити, що надання БППД адвокатами не є поширеним явищем. Це зумовлено тим, що адвокати стали суб'єктами надання БППД тільки у 2023 році [26], а також значним переліком суб'єктів надання БППД та спрямуванням цього виду БПД. Зазвичай БППД надається центрами з надання БПД або спеціалізованими установами з надання БППД, утвореними органами місцевого самоврядування з урахуванням потреб територіальної громади. Про це свідчить і статистична інформація щодо надання безоплатної первинної правничої допомоги [145].

Водночас надання БППД адвокатами є затребуваним серед суспільства. Це зумовлено тим, що БППД охоплює такі види правничої допомоги як захист, представництво та складення документів процесуального характеру. При цьому зауважимо, що згідно законодавства виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді (крім винятків визначених законом) та захист від кримінального обвинувачення. Суб'єктами надання БППД можуть бути адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають БППД. За даними Реєстру адвокатів, які надають БППД, наразі в Україні перебуває понад 900 адвокатів, які можуть залучатися до надання БППД [146]. Динаміка випадків надання БППД у цивільних та адміністративних справах та представництво у кримінальних провадженнях адвокатами за останні роки: 2022 рік – 45,8 % [147], 2023 рік – 59 % [148], 2024 рік – 61,1 % [145]. Динаміка виданих доручень у кримінальних та адміністративних провадженнях про призначення адвоката для надання БППД за останні роки: 2022 рік – 85 639 [147], 2023 рік – 105 391 [148], 2024 рік – 111 147 [145]. Наведені дані участі адвокатів у наданні БППД свідчать про вагомому роль адвокатів як суб'єктів надання БППД.

Для отримання права брати участь у наданні БППД адвокат повинен пройти конкурсний відбір відповідно до Порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання БППД, затверджених постановою КМУ від 28 грудня 2011 року № 1362 [149].

Рішення про проведення конкурсу приймається КЦНПД за наявності обґрунтованої потреби в залученні нових адвокатів для надання БППД. У плані-графіку, зокрема, зазначаються строки: оприлюднення оголошення про проведення конкурсу; реєстрації адвокатів та подання ними документів для участі у конкурсі; проходження адвокатами дистанційного курсу; надіслання КЦНПД секретарю відповідної комісії сканованих копій документів, поданих адвокатами, та результатів проходження дистанційного курсу; проведення конкурсу (кожного з етапів); оприлюднення результатів конкурсу. Конкурс проводиться комісіями, що утворюються регіональними/міжрегіональними центрами з надання БПД. Комісія утворюється на території адміністративно-територіальної одиниці, в якій оголошено конкурс, у складі не менш як семи та не більш як дев'яти осіб. Персональний склад комісії затверджується відповідним регіональним/міжрегіональним центром з надання БПД. Головою комісії визначається посадова особа центру, секретарем – інший працівник зазначеного центру, який має право голосу. Склад комісії формується, зокрема, з представників адвокатури, центрів з надання БПД, а також суддів, представників громадських об'єднань та юридичних закладів вищої освіти (за їх згодою). Під час проведення конкурсу можуть бути присутні спостерігачі. Члени комісії здійснюють свої повноваження на громадських засадах і не можуть брати участі у конкурсі [149].

Комісія: забезпечує розгляд документів, надісланих адвокатами та проведення індивідуальних співбесід з адвокатами; оцінює адвокатів за критеріями та методикою, визначеними цими Порядком і умовами проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання БППД; забезпечує відкритість та прозорість проведення конкурсу, запобігання конфлікту інтересів під час його проведення, захист персональних даних та до моменту завершення

конкурсу – конфіденційність результатів оцінювання адвокатів; приймає рішення у зв'язку з проведенням конкурсу, а також щодо проведення своїх засідань дистанційно в режимі відеоконференції. Рішення комісії оформляються відповідними протоколами, що підписуються усіма членами комісії, які були присутні на відповідному засіданні або брали участь в оцінюванні адвокатів на відповідному етапі проведення конкурсу. Протоколи можуть бути створені в електронній формі з накладенням кваліфікованих електронних підписів відповідно до законодавства про електронні документи та електронний документообіг і про електронні довірчі послуги усіх членів комісії, які були присутні на відповідному засіданні або брали участь в оцінюванні адвокатів на відповідному етапі проведення конкурсу; інформує КЦНПД про порушення механізму проведення конкурсу; здійснює інші повноваження щодо організації та проведення конкурсу згідно з цими Порядком і умовами проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання БВПД. Засідання комісії є правоможним у разі участі в ньому не менш як двох третин її складу. Засідання комісії можуть проводитися дистанційно в режимі відеоконференції за умови наявності технічної можливості. КЦНПД здійснює організаційне забезпечення роботи комісій та доступ до проходження адвокатами дистанційного курсу [149].

Оцінювання адвокатів здійснюється комісією за такими критеріями: стаж адвокатської діяльності; наявність або відсутність застосування до адвоката дисциплінарних стягнень; результат проходження дистанційного курсу; мотивація до надання БПД; комунікабельність; емоційна врівноваженість; вміння адвоката представити приклади надання ним правничої допомоги [149].

Оголошення про проведення конкурсу оприлюднюється на офіційних веб-сайтах Мін'юсту, КЦНПД, відповідних центрів не пізніше ніж за 30 днів до кінцевого строку реєстрації для участі у конкурсі, визначеного планом-графіком. В оголошенні про проведення конкурсу зазначаються такі відомості: підстава для проведення конкурсу; перелік документів, необхідних для участі у конкурсі; спосіб та строки реєстрації для участі у конкурсі та проходження дистанційного курсу; посилання на веб-сторінку реєстрації для участі у конкурсі; дата і місце

проведення конкурсу; прізвище, ім'я, по батькові, номер телефону, адреса електронної пошти та інші контактні дані осіб, які забезпечують зв'язок з адвокатами [149].

Реєстрація адвоката для участі у конкурсі здійснюється на веб-сторінці реєстрації, посилання на яку зазначено в оголошенні про проведення конкурсу. На веб-сторінці реєстрації адвокат заповнює анкету та біографічну довідку, форми яких встановлені Мін'юстом, зазначає адресу електронної пошти для отримання інформації у зв'язку з конкурсом і завантажує скановані копії: згоди на обробку персональних даних, форма якої встановлена Мін'юстом; заяви, форма якої встановлена Мін'юстом; усіх заповнених сторінок паспорта громадянина України або іншого документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України, визначеного ЗУ «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [150], чи паспортного документа іноземця; свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю; мотиваційного листа (до 500 слів), складеного у довільній формі [149].

На другому етапі проведення конкурсу під час проходження індивідуальної співбесіди адвокати пред'являють оригінали наведених вище документів. За рішенням комісії співбесіда може проводитися дистанційно в режимі відеоконференції за умови наявності технічної можливості. Перед проходженням співбесіди дистанційно в режимі відеоконференції адвокат пред'являє паспорт громадянина України або інший документ, який посвідчує особу та підтверджує громадянство України, чи паспортний документ іноземця, що дає змогу ідентифікувати цього адвоката, та свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю. Після заповнення відповідних форм та завантаження сканованих копій документів адвокат надсилає їх з використанням веб-сторінки реєстрації на опрацювання КЦНПД. КЦНПД забезпечує перевірку наявності надісланих адвокатами сканованих копій документів і відомостей про адвоката в ЄРАУ та у разі їх відповідності вимогам, установленим Порядком і умовами проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання БВПД, запрошує

адвоката не пізніше трьох робочих днів з дня надходження копій документів для проходження дистанційного курсу шляхом надіслання на відповідну адресу електронної пошти адвоката повідомлення, в якому зазначаються посилання на адресу веб-сторінки такого курсу, ідентифікатори доступу (логін і пароль) та дата і час відкриття доступу до проходження курсу. У разі невідповідності копій документів вимогам, установленим Порядком і умовами проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання БВПД, та/або відсутності відомостей про адвоката в ЄРАУ КЦНПД не пізніше трьох робочих днів з дня надходження документів надсилає на адресу електронної пошти адвоката відповідне повідомлення. При цьому до моменту завершення строку реєстрації, зазначеного в оголошенні про проведення конкурсу, адвокат може повторно пройти процедуру реєстрації для участі в конкурсі [149].

Проходження адвокатами дистанційного курсу здійснюється у строк, зазначений у плані-графіку. Дистанційний курс містить перевірочні тестові завдання, оцінювання яких здійснюється автоматично з використанням засобів системи управління контентом відповідного дистанційного курсу. Результат проходження курсу формується автоматично. Після закінчення встановленого строку проходження дистанційного курсу КЦНПД у строк, визначений у плані-графіку, надсилає секретарю відповідної комісії з використанням засобів електронного зв'язку подані адвокатом скановані копії документів та результати проходження дистанційного курсу за формою, встановленою Мін'юстом. У разі коли адвокат не зареєструвався для проходження дистанційного курсу або не повністю пройшов його, внаслідок чого результат проходження курсу не було сформовано, Координаційний центр зазначає таку інформацію під час надіслання копій документів відповідній комісії. До участі у конкурсі за рішенням комісії допускаються адвокати, скановані копії документів та результати проходження дистанційного курсу яких були надіслані комісії КЦНПД. У разі встановлення комісією факту подання адвокатом документів, що містять недостовірні відомості, та/або непроходження адвокатом дистанційного курсу він за рішенням комісії не допускається до участі у конкурсі, про що секретар комісії інформує

адвоката з використанням засобів електронного зв'язку в день прийняття такого рішення [149].

Конкурс проводиться двома етапами. На першому етапі комісія розглядає надіслані КЦНПД скановані копії документів адвоката та на підставі інформації, що міститься у зазначених документах, оцінює адвоката за критеріями стажу адвокатської діяльності, наявності або відсутності застосування до адвоката дисциплінарних стягнень, а також враховує результат проходження адвокатом дистанційного курсу. У разі коли за підсумками першого етапу оцінка адвоката: є нижчою за встановлену у відповідному наказі КЦНПД мінімальну оцінку, - за рішенням комісії такий адвокат не допускається до участі у другому етапі конкурсу; відповідає встановленій у відповідному наказі КЦНПД мінімальній оцінці або є вищою, - за рішенням комісії такий адвокат допускається до участі у другому етапі конкурсу. Секретар комісії інформує адвоката про прийняте комісією рішення шляхом надіслання повідомлення на відповідну адресу електронної пошти в перший робочий день, що настає за днем прийняття такого рішення [149].

На другому етапі конкурсу комісією проводиться індивідуальна співбесіда з адвокатом. Під час проведення зазначеної співбесіди адвокат оцінюється за критеріями мотивації до надання БПД, комунікабельності, емоційної врівноваженості та вміння представити приклади надання ним правничої допомоги. За заявою адвоката, який з поважної причини не може (не зміг) взяти участь в індивідуальній співбесіді, комісія своїм рішенням може призначити її проведення в інший день у межах визначеного періоду проведення конкурсу. У разі проведення співбесіди дистанційно в режимі відеоконференції канал зв'язку, час і дата початку проведення такої співбесіди узгоджуються з адвокатом будь-яким доступним способом, у тому числі технічними засобами електронних комунікацій [149].

Рішення комісії про результати конкурсу приймається на її засіданні більшістю голосів та затверджується протоколом засідання, форма якого встановлюється КЦНПД, що містить дані про адвокатів, необхідні для включення

їх до Реєстру адвокатів, та результати проходження ними конкурсу. У разі рівного розподілу голосів вирішальним є голос голови комісії. Зазначений протокол підписується, в тому числі з накладенням кваліфікованих електронних підписів, протягом семи робочих днів після завершення останнього етапу конкурсу членами комісії, що брали участь в оцінюванні адвокатів. Секретар комісії протягом двох робочих днів з дня підписання протоколу її засідання надсилає протокол КЦНПД в паперовому та електронному вигляді (скановану копію протоколу), а у разі створення протоколу в електронній формі з накладенням кваліфікованих електронних підписів – в електронній формі. Протокол у паперовому вигляді повинен бути прошитий, аркуші пронумеровані, кількість аркушів засвідчена підписом секретаря комісії. Конкурс вважається таким, що завершився, з дня підписання комісією протоколу засідання комісії. КЦНПД у тижневий строк з дня надходження протоколу засідання комісії вносить до Реєстру адвокатів відповідні відомості про адвокатів, які отримали оцінки, достатні для їх включення до зазначеного Реєстру. Результати конкурсу: оприлюднюються на офіційних веб-сайтах Мін'юсту, КЦНПД, відповідного центру; можуть бути оскаржені в порядку, встановленому законодавством [149].

Внесення відомостей до Реєстру адвокатів, які надають БВПД, здійснюється протягом п'яти робочих днів з моменту їх надходження. До Реєстру адвокатів, які надають БВПД, вносяться такі відомості: 1) прізвище, ім'я, по батькові адвоката; 2) номер і дата видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та найменування органу, який прийняв рішення про його видачу; 3) номер і дата протоколу конкурсної комісії, який містить інформацію про відібраних претендентів для включення їх до Реєстру адвокатів, які надають БВПД; 4) назва регіону, де адвокат брав участь у конкурсі з відбору адвокатів, які залучаються до надання правничої допомоги; 5) дата і час внесення відомостей до Реєстру адвокатів, які надають БВПД; 6) прізвище, ініціали відповідального працівника Координаційного центру, який вніс відомості до Реєстру адвокатів, які надають БВПД [151].

Отже, до адвокатів, які бажають долучитись до надання БВПД з боку держави висуваються додаткові вимоги. Це потребує підтвердження відповідних знань та навичок, якими адвокат і без того має володіти аби мати свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю та бути включеним до ЄРАУ. Тому вимоги до конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання БВПД, входять у суперечність із правовою нормою про незалежність адвокатури. Окрім того, ускладнене регулювання стримує розширення коло адвокатів залучених до надання БВПД [152, с. 87-88].

У Звіті НААУ «Система безоплатної правової допомоги в Україні: поточні проблеми та рекомендації її реформування» зазначено, що існуючий порядок проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання БВПД, являє собою форму державного регулювання шляхом здійснення вибіркового контролю над адвокатам, яким дозволяється практикувати в системі БПД. Це є неприпустимим, оскільки всі адвокати вже пройшли підготовку та підтвердили свою кваліфікацію під час складання кваліфікаційного іспиту. Крім того, якість їхньої роботи має оцінювати кваліфікаційно-дисциплінарна комісія, а не чиновники з Мін'юста. Така система вочевидь вступає в протиріччя з принципом саморегулювання адвокатури та адвокатської діяльності, її незалежності від держави та недискримінації при користуванні правом на здійснення адвокатської діяльності [153, с. 10-11].

НААУ звертає увагу на те, що свободу адвокатської діяльності також підірвано створенням в системі БПД додаткового непрозорого тестування і відбору адвокатів, незважаючи на той факт, що функція тестування і «ліцензування» адвокатів здійснюється адвокатурою, якій і належить ця юридична функція. Нинішня система також сприяла розподілу професійних адвокатів на тих, які надають безоплатну правничу допомогу, і тих, хто її не надає. Крім того, у держави існує можливість впливати на значну кількість адвокатів системи БПД, які обирають представників на З'їзд адвокатів України, які, в свою чергу, обирають представників до Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії суддів України та Кваліфікаційної комісії

прокурорів. Таким чином, держава отримала неналежний і домінуючий вплив не лише на адвокатуру, але також й на ці установи, які є вкрай важливими для існування верховенства права і незалежності судової влади в Україні [153, с. 4-5].

Ми цілком підтримуємо позицію Н.В. Артем'євої, згідно якої всі без винятку адвокати повинні мати право безперешкодно надавати БПД і проведення будь-яких додаткових конкурсів та перевірок є зайвим. Аналогічна практика існує у провідних європейських країнах, зокрема Великій Британії, Німеччині та Нідерландах. У цих державах не вимагається проходження адвокатами додаткової кваліфікаційної перевірки для можливості надання БПД. Проведення органами юстиції додаткової перевірки адвокатів є прямим втручанням держави в самоврядний інститут адвокатури. Останнє прямо суперечить ст. 5 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», де зазначено, що адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, а також те, що держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності. По суті, в цьому випадку має місце втручання держави в діяльність самоврядного інституту адвокатури. На її думку потрібно скасувати постанову КМУ від 28 грудня 2011 року № 1362, а також передбачити в ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» те, що суб'єктами надання БВПД є всі без винятку адвокати [19, с. 157-158].

Адвокати до надання БВПД залучаються відповідно до Порядку і умов укладення договорів з адвокатами, які надають БВПД у, затверджених постановою КМУ від 11 січня 2012 року № 8 [83].

Договір укладається з адвокатом, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання та включений до Реєстру адвокатів, які надають БВПД. Договір укладається з адвокатом за умови: обґрунтованої необхідності залучення адвоката для надання БВПД на постійній основі з урахуванням потреб відповідної адміністративно-територіальної одиниці, забезпечення доступу осіб до БВПД та постійного підвищення якості її надання; відсутності дисциплінарних стягнень в адвоката протягом року; участі адвоката у заходах з підвищення кваліфікації

адвокатів, організованих протягом поточного або попереднього бюджетного періоду КЦНПД або центром (крім адвокатів, з якими договір укладається вперше); відсутності обґрунтованих скарг на дії адвоката, що надійшли до центру і розглянуті ним відповідно до компетенції протягом року (крім адвокатів, з якими договір укладається вперше). Договір укладається з адвокатом на визначений строк протягом бюджетного періоду, а в частині оплати послуг та відшкодування витрат – до завершення виконання доручень, виданих на підставі договору, подання звітів, проведення повного розрахунку (оплати) [83].

Примірний договір з адвокатом, умови якого фактично змінені не можуть бути, передбачає: обмеженість дорученнями не більш як у 30-ти справах; обов'язок адвоката чергувати згідно з графіком, зокрема у нічний час, вихідні, святкові та неробочі дні; у разі залучення для проведення окремої процесуальної дії в порядку, передбаченому ст. 49 Кримінального процесуального кодексу України, узгоджувати правову позицію з раніше залученим захисником (захисниками) з урахуванням Правил адвокатської етики; обов'язок негайно повідомляти центру про виникнення конфлікту інтересів під час надання БВПД, наявність підстав для припинення надання БВПД чи заміни адвоката, плановану тривалу відсутність, зміну своєї адреси місця проживання, зміну місця здійснення адвокатської діяльності, засобів зв'язку (номера телефону, адреси електронної пошти тощо); обов'язок адвоката брати участь у заходах з підвищення кваліфікації адвокатів, що організовуються центрами системи БПД; право центрів системи БПД проводити моніторинг якості, повноти та своєчасності надання БВПД [83].

У ст. 21 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» встановлено, що після прийняття рішення про надання БПД центр з надання БПД призначає адвоката, який включений до Реєстру адвокатів, які надають БВПД, та уклав договір про надання БВПД з центром з надання БПД. Повноваження адвоката підтверджуються дорученням центру з надання БПД та/або довіреністю відповідно до вимог процесуального закону [15].

З цього приводу слід зазначити, що особа, яка потребує БПД, звертається до центру з надання БПД і останній самостійно приймає рішення. За таких умов особа фактично позбавлена права на ефективну правничу допомогу, гарантовану Конвенцією про захист прав та основоположних свобод, а також практикою ЄСПЛ, оскільки обрання адвоката віднесено до виняткової компетенції центру з надання БПД. Наявні положення статей 19-22 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» схильні вважати такими, що напряду порушують ст. 59 Конституції України, а також базові принципи Конвенції про захист прав та основоположних свобод [19, с. 160].

НААУ звертає увагу на те, що одним з головних недоліків ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» є те, що він не закріплює принцип вільного вибору особою захисника, що не відповідає ст. 59 Конституції України, а також п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод. Таким чином, особу, щодо якої пред'явлене кримінальне обвинувачення і якій надається БПД, фактично позбавлено права на вільний вибір захисника, що не узгоджується з Конституцією України та Конвенцією про захист прав та основоположних свобод. Крім того, ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» безпосередньо сприяє дискримінації за матеріальною та майновою ознакою, що є порушенням ст. 14 Конвенції про захист прав та основоположних свобод (заборона дискримінації), взятої в поєднанні зі ст. 6 § 3 (с). Особи, які мають фінансові ресурси, мають можливість вільно обрати собі адвоката за своїм вибором (тобто, укласти з ним угоду про надання правничої допомоги), тоді як ті, хто таких ресурсів не має, не мають вибору та змушені погодитись на адвоката, який їм на свій вибір надасть (призначить) центр БПД [153, с. 8].

Неможливість особи самостійно обрати свого адвоката супроводжується також проблемою заміни такого адвоката, який був призначений центром з надання БПД. Відповідно до ч. 1 ст. 24 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» адвоката, який надає БВПД, може бути замінено у разі: 1) хвороби, повної або часткової втрати працездатності, смерті адвоката або працівника центру з надання БПД; 2) неналежного виконання адвокатом своїх зобов'язань за умовами

договору; 3) відмови адвоката або працівника центру з надання БПД від виконання доручення/рішення центру з надання БПД з підстав, передбачених законом; 4) зміни підсудності провадження або справи чи підслідності кримінального правопорушення; 5) припинення дії договору про надання БВПД; 6) неналежного надання БВПД працівником центру з надання БПД; 7) припинення трудового договору з працівником центру з надання БПД; 8) зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю; 9) виключення адвоката з Реєстру адвокатів, які надають БВПД; 10) наявності інших підстав, передбачених законом [15]. У всіх випадках заміна адвоката здійснюється на підставі рішення того центру, який призначив відповідного адвоката. Проблема полягає в тому, що особа не може самостійно звернутися до уповноваженого органу із клопотанням про заміну адвоката, хоча дії такого адвоката напряду стосуються прав та обов'язків цієї особи [19, с. 161].

Існує проблема непрозорого розподілу справ серед адвокатів, які надають БВПД. Адвокати отримують різний доступ до справ, які призначаються їхніми відповідними центрами БПД. Доручення надаються центрами в ручному режимі: одним дають цікаві і доходні доручення, іншим – важкі, але малодоходні. В Україні не важко уявити собі сценарій, в якому від того, як адвокат поводитиметься чи діятиме в рамках наданих державою справ, прямо залежатимуть його шанси на подальші призначення. Подібний процес призначення справ призвів до державного впливу та контролю над адвокатами, які надають БВПД, і до свого роду «одержавлення» кримінального процесу, в якому держава наразі представлена стороною обвинувачення (прокурором) та стороною захисту (адвокатом, який надає БВПД, контрольованим державою), що йде всупереч з базовими міжнародними нормами та не є припустимим в будь-якій правовій державі [153, с. 10]. Видання адвокатам доручень без використання автоматизованого розподілу становить фундамент, основу протиправного та безпідставного впливу центрів БПД на адвоката та його позицію у справі, нівелює незалежність адвоката у справі та створює умови впливу держави на адвокатуру в

цілому [140, с. 70]. Отже, виконання доручень адвокатом фактично здійснюється під наглядом держави.

Процес надання БВПД передбачає обов'язкове ведення адвокатом адвокатського дос'є у справі [86, 133]. Адвокатське дос'є – це сукупність документів та інформації, що отримуються, збираються, створюються, зберігаються, використовуються адвокатом (іншою особою за його дорученням) та/або знаходяться в його розпорядженні (володіння, віданні тощо) і охоплюється поняттям адвокатської таємниці, а також окремі (одиночні) документи та будь-які носії інформації, які охоплюються таким поняттям, предмети, тощо. Адвокатське дос'є є одним із способів збереження таємниці клієнта та забезпечення конфіденційності інформації [154]. Адвокати, які надають БВПД, зобов'язані надавати центрам з надання БПД матеріали адвокатського дос'є для розрахунку останніми адвокатської винагороди. Внаслідок цього відбувається грубе порушення адвокатської таємниці, оскільки адвокати розголошують відомості щодо клієнтів та їх справ. Зазначене порушує одну із основоположних засад адвокатури – незалежну професійну діяльність, в тому числі від держави [19, с. 151].

Актуальним питанням є оплата праці адвокатів, які надають БВПД. Правове регулювання оплати надання БПД адвоката здійснюється відповідно до Порядку оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають БВПД, та Методики обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають БВПД, затверджених постановою КМУ від 17 вересня 2014 року № 465 [84].

Відшкодування витрат, пов'язаних із наданням БВПД, здійснюються на підставі доручення для надання БВПД та акта надання БВПД. Тобто відшкодування витрат без подання акта за завершену стадію наразі є неможливим. Методикою обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають БВПД, передбачені обмеження в розмірі винагороди адвоката – так звані граничні значення розміру винагороди адвоката за надання правничої допомоги, які залежать від стадії провадження та її тривалості. Алгоритми розрахунку розміру винагороди адвоката є різними для різних стадій. Наприклад, механізм

визначення розміру винагороди адвоката за надання правничої допомоги особі, яка відповідно до положень кримінального процесуального законодавства вважається затриманою та/або стосовно якої обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, кардинально відрізняється від алгоритму визначення розміру винагороди адвоката за надання правничої допомоги підозрюваному на стадії досудового розслідування, судового розгляду тощо [140, с. 73].

Складними є правила оплати праці з надання правничої допомоги особі, яка відповідно до положень кримінального процесуального законодавства вважається затриманою та/або стосовно якої обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, порівняно з алгоритмами визначення розміру винагороди адвоката за надання правничої допомоги за іншими видами доручень. Основні показники для визначення розміру винагороди адвоката за надання правничої допомоги – кількість виїздів адвоката для побачення з особою, якій надається правничка допомога, участі у процесуальних діях та/або збирання доказів та кількість дій адвоката з надання правничої допомоги. Формула визначення розміру винагороди адвоката за надання правничої допомоги є специфічною, в ній часто відсутня лінійна залежність розміру винагороди від обсягу процесуальної діяльності адвоката дій [140, с. 74].

Методикою обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають БВПД, не передбачено кількість виїздів адвоката для побачення з особою, якій надається правничка допомога, участі у процесуальних діях та/або збирання доказів. Існує практика, що між виїздами має бути часовий проміжок не менше трьох годин. Разом з тим кількість виїздів адвоката не обмежується при розрахунку, кожен новий виїзд збільшує суму винагороди. Складення процесуальних документів окремо не враховується як виїзд. Наприклад, у разі якщо адвокат подає апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді, це враховується як процесуальна дія, однак не враховується як виїзд. Тому росту розміру винагороди адвоката в будь-якому випадку сприяє збільшення кількості виїздів для надання правничої допомоги. Кількість процесуальних дій адвоката впливає на розмір так званого коефіцієнта кількості дій адвоката з надання правничої допомоги. На відміну від

кількості виїздів, коефіцієнт кількості дій не дорівнює їх математичній кількості, а визначається відповідно до таблиці, з якої випливає, що в разі вчинення адвокатом понад 10 процесуальних дій розмір винагороди не збільшується. Як результат роботи адвоката не оцінюється ситуація, коли після затримання особи слідчий звертається з клопотанням про застосування менш суворого запобіжного заходу, ніж тримання під вартою, та випадки, коли слідчий взагалі не звертається з клопотанням про застосування запобіжного заходу. Коефіцієнт припинення участі адвоката до завершення строку дії доручення для надання правничої допомоги є знижувальним, тобто він зменшує розмір винагороди. Його значення залежить від моменту припинення надання правничої допомоги. Так, якщо відмова від послуг адвоката відбулася під час першого конфіденційного побачення, то коефіцієнт припинення участі адвоката до завершення строку дії доручення для надання правничої допомоги при тому, що коефіцієнти виїздів, дій, особливої категорії та оскарження застосовуються [140, с. 74-75].

Крім цього, розмір оплати залежить від тяжкості злочину, кількості співучасників, кількості епізодів злочину, у вчиненні якого підозрюють (обвинувачують) особу, а також від інших показників. Так, за захист особи, особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 187 Кримінального кодексу України, оплата є набагато вищою ніж оплата за захист особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 185 Кримінального кодексу України, при вчиненні ідентичних дій захисником [140, с. 70].

Слід також зазначити, що оплата праці адвокатів, які надають БВПД, є невеликою, а перерахування коштів здійснюється із запізненням, що призводить до більшої залежності адвокатів від держави [153, с. 10]. Існуючі вимоги щодо звітності адвокатів системи БПД є складними та забюрократизованими, а тому вимагають перегляду і спрощення. З метою отримання винагороди за свою роботу адвокати БПД повинні надавати до центрів БПД значну кількість підтверджуючих документів, здійснювати складні розрахунки. Такі вимоги до адвокатів системи

БПД є надмірними та такими, що заважають їм займатися своєю безпосередньою роботою та виконувати безпосередній обов'язок (забезпечувати право на захист), а також потенційно створюють можливість більшого контролю з боку державних посадовців, які керують системою [153, с. 10].

Отже, оплата праці адвокатів, які надають БВПД, характеризується такими проблемами: постійні затримання в оплаті; низький рівень оплати; несправедливі алгоритми визначення розміру оплати надання БПД; непрозора схема прийняття актів виконаних робіт до оплати, відсутність механізмів вирішення спорів щодо плати; відсутність оплати наданої БПД у випадку зупинення кримінального провадження [140, с. 79].

Характеризуючи адвокатів як суб'єктів надання БПД, необхідно зазначити, що між ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» та ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» простежується незначний правовий дисонанс в обсязі повноважень адвоката. Передбачені ст. 25 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» права адвоката суттєво різняться від професійних прав, передбачених ст. 20 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». У цьому випадку має місце недолік законодавчої техніки і в питанні обсягу професійних прав адвоката. ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є спеціальним по відношенню до ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу». Професійні права адвоката не можуть бути усіченими тільки на тій підставі, що він надає БПД [19, с. 154-155]. Крім цього, порівняння БПД і видів адвокатської діяльності, визначених ЗУ «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», вказує, що є сфери, не охоплені БПД. Це правнича допомога, що надається юридичним особам, органам державної влади, органам місцевого самоврядування, державі, а також представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах [88].

Підсумовуючи викладене, доходимо до висновку, що адвокатура як суб'єкт надання БПД повністю перебуває під контролем держави. Це суперечить як положенням національного, так і міжнародного законодавства. Правовий статус

адвокатури як незалежної інституції у сфері надання БПД потребує негайного законодавчого перегляду та реформування.

2.3. Взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги

Важливими фактором, який впливає на ефективність системи надання БПД, є взаємодія між адвокатурою та суб'єктами владних повноважень. З'ясування сучасних тенденцій співпраці адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД сприятиме вдосконаленню їхньої діяльності у цьому напрямку [155, с. 44].

Поняття «взаємодія» розглядається як взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджену дію між ким-, чим-небудь [111, с. 125; 156, с. 259]. Взаємодія відображає процеси впливу, обумовленості, зміни стану, взаємопереходи, а також породження одним явищем іншого [157, с. 6]. Взаємодія створює умови для успішного функціонування всієї системи загалом [158, с. 111]. Зміст взаємодії полягає в спільній діяльності кількох суб'єктів, які для досягнення спільної мети впливають один на одного і на об'єкт засобами й методами, властивими кожному учасникові [159, с. 158]. Взаємодія між будь-якими суб'єктами характеризується: 1) сукупністю усіх взаємозв'язків між ними; 2) наявністю найрізноманітніших стійких, об'єктивно обумовлених та необхідних, функціонально залежних, кількісно та якісно в зовнішньому вираженні не обмежених форм взаємозв'язку між ними; 3) процесом та результатом взаємовпливів взаємодіючих сторін [160, с. 134].

На думку О.О. Волобуєвої взаємодія – це самостійна система, структурними елементами якої є взаємодіючі суб'єкти, відносини, що виникають у процесі їхньої спільної діяльності, об'єкти і мета спільної діяльності взаємодіючих

суб'єктів [161, с. 185]. В.М. Фесюнін зазначає, що взаємодія – це такий стан взаємозв'язків, за якого вони справляють взаємний вплив один на одного та на відповідну сферу діяльності. Взаємодія постійно відновлюється, формується і забезпечує систему відносин між партнерами. Це можуть бути відносини співпраці, взаємодопомоги тощо [162, с. 36]. О.В. Ільченко під взаємодією розуміє діяльність двох і більше суб'єктів, які діють у межах своїх компетентностей, узгоджену за часом, місцем, метою, поєднану єдиним планом та єдиною метою щодо виконання спільних завдань. Взаємодія можлива лише між рівноправними, адміністративно незалежними один від одного суб'єктами [163, с. 129].

Важливими сутнісними характеристиками взаємодії є: 1) наявність впливу її елементів один на одне; 2) взаємодія завжди носить активний характер та знаходить свій вияв у формі дій її учасників; 3) призначенням взаємодії є збереження та забезпечення ефективного функціонування певної системи; 4) взаємодія – це діяльність; 5) обов'язкова наявність декількох (не менше двох) суб'єктів взаємодії; 6) погодженість заходів за спільною метою, місцем, часом, методами; 7) спрямованість функціонування взаємодіючих суб'єктів; 8) наявність нормативної (правової) бази взаємодії; 9) становище, яке посідають суб'єкти взаємодії в ієрархії системи; 10) зміст завдань, які виконуються суб'єктами взаємодії; 11) спільна діяльність [164, с. 159; 165, с. 50; 166, с. 132].

Отже, взаємодія є важливим елементом системи діяльності різноманітних суб'єктів, що дозволяє їм спільно досягати більш якісних результатів. Взаємодія є інструментом удосконалення певних систем та їхніх окремих елементів, що у сукупності дозволяють досягати більшої якості як у статичному, так і в динамічному прояві [167, с. 154-155].

Правові засади взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень передбачено у ст. 5 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», згідно якої адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, а держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності [66].

У юридичній літературі наголошується, що діяльність адвокатури та держави спрямована на досягнення єдино значимої мети – захист прав і свобод людини, а отже, не може бути протиставлена одна одній, оскільки держава і адвокатура здійснюють свою діяльність на основі Конституції України, відповідно до якої вищою конституційною цінністю є оголошені права і свободи людини, а їх захист – обов'язок держави. Отже, відносини адвокатури та державної влади в суспільстві повинні мати рівноправний характер. Держава, яка називає себе правовою, має бути зацікавлена в тому, щоб адвокатура виступала високопрофесійним інститутом. Тому опозиція адвокатури до держави неможлива, а відносини між державою та адвокатурою повинні розвиватися лише як партнерські, що передбачає відсутність підпорядкованості один одному, наявність кореспондуючих прав і обов'язків, взаємної відповідальності за порушення умов партнерської взаємодії [46, с. 68]. Про партнерські відносини адвокатури та держави йдеться у резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 2012 року «Принципах і керівних настановах щодо доступу до правової допомоги в системі кримінального правосуддя» [168].

З огляду на викладене, вважаємо, що взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД – це суспільні відносини рівноправних суб'єктів на засадах партнерства, які складаються у процесі їх спільної діяльності для ефективного функціонування системи надання БПД. До особливих ознак взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД необхідно віднести такі: 1) це відносини, пов'язані з виконанням функцій суб'єктів надання БПД; 2) наявність у взаємодії двох суб'єктів надання БПД, які не підпорядковані один одному; 3) рівноправний характер діяльності взаємодіючих суб'єктів; 4) спрямованість зусиль взаємодіючих суб'єктів на ефективне функціонування системи надання БПД.

Згідно законодавства суб'єкт владних повноважень – це орган державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, орган військового управління, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на

підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг [76].

Конкретна фізична або юридична особа набуває статусу суб'єкта владних повноважень лише за наявності певних юридичних і фактичних обставин. По-перше, відповідний суб'єкт обов'язково має бути наділений певним обсягом владно-публічних (управлінських) повноважень, які він здійснює виключно способом та у формах, визначених чинним законодавством. По-друге, ці повноваження реалізуються у зв'язку з необхідністю сприяння здійсненню та захисту прав, свобод та інтересів фізичних, прав та інтересів юридичних осіб, практичного виконання завдань і функцій держави, положень Конституції, законів та підзаконних нормативно-правових актів України. По-третє, така реалізація відбувається у суспільних відносинах, участь в яких бере значне коло суб'єктів права, відмінних за своїм статусом, організаційною структурою та метою діяльності. Отже, необхідною ознакою суб'єкта владних повноважень є здійснення цим суб'єктом владних управлінських функцій [169, с. 85].

Враховуючи ст. ст. 75, 85 Конституції України та ст. ст. 9, 16, 17, 27, 28, 28-1 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» до суб'єктів владних повноважень, з яким відбувається співпраця адвокатури у сфері надання БПД, необхідно віднести такі: ВРУ, КМУ, Мін'юст, КЦНПД, центри з надання БПД, органи місцевого самоврядування.

ВРУ є єдиним органом законодавчої влади, до повноважень якого належить прийняття законів у сфері надання БПД [7]. Одним із напрямів діяльності законодавчого органу України є робота народних депутатів у комітетах. Згідно ЗУ від 04 квітня 1995 року № 116/95-ВР «Про комітети Верховної Ради України» [170] та Постанови ВРУ від 29 серпня 2019 року № 19-ІХ «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» [171] у ВРУ функціонує Комітет з питань правової політики, предметами відання якого є законодавство з надання правничої допомоги громадянам, регулювання організації та діяльності адвокатури. До структури

Комітету з питань правової політики входить підкомітет з питань організації та діяльності адвокатури, органів надання правничої допомоги [172].

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» Комітет з питань правової політики здійснює законопроектну, організаційну та контрольну функції [170].

Законопроектна функція Комітету з питань правової політики у сфері надання БПД полягає в: розробці проектів законів, інших актів ВРУ; попередньому розгляді та підготовці висновків і пропозицій щодо законопроектів, внесених суб'єктами законодавчої ініціативи на розгляд ВРУ; доопрацюванні за дорученням ВРУ окремих законопроектів за наслідками розгляду їх у першому та наступних читаннях (за винятком прийнятих ВРУ актів у цілому); попередньому розгляді та підготовці висновків і пропозицій щодо проектів загальнодержавних програм та наданні згоди на обов'язковість чи денонсацію міжнародних договорів України; узагальненні зауважень і пропозицій, що надійшли до законопроектів; внесенні пропозицій щодо перспективного планування законопроектної роботи [170].

Організаційна функція Комітету з питань правової політики у сфері надання БПД полягає в: проведенні збору та аналізу інформації з питань надання БПД, організації слухань із цих питань, у тому числі на засіданнях ВРУ; підготовці питань на розгляд ВРУ з надання БПД; участі у формуванні порядку денного пленарних засідань ВРУ; прийнятті рішень, наданні висновків, рекомендацій, роз'яснень; розгляді звернень, що надійшли до комітету в установленому порядку; участі з питань надання БПД в міжпарламентській діяльності, взаємодії з міжнародними організаціями; підготовці письмових звітів про підсумки своєї діяльності; забезпеченні висвітлення своєї діяльності в засобах масової інформації [170].

Контрольна функція Комітету з питань правової політики у сфері надання БПД полягає в: аналізі практики застосування законодавчих актів у діяльності державних органів, їх посадових осіб з питань надання БПД, підготовці та поданні відповідних висновків та рекомендацій на розгляд ВРУ; участі за

дорученням ВРУ у проведенні «години запитань до Уряду»; контролі за виконанням Державного бюджету України з питань надання БПД для забезпечення доцільності, економності та ефективності використання державних коштів у порядку, встановленому законом; організації та підготовці за дорученням ВРУ парламентських слухань; організації та підготовці слухань у комітетах; підготовці та поданні на розгляд ВРУ запитів до Президента України від комітету відповідно до положень п. 34 ч. 1 ст. 85 Конституції України; направленні матеріалів для відповідного реагування в межах, установлених законом, органам ВРУ, державним органам, їх посадовим особам [170].

Відповідно до ст. 4 ЗУ «Про комітети Верховної Ради України» Комітет з питань правової політики при здійсненні повноважень взаємодіє з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, їх посадовими особами, які зобов'язані сприяти комітету Верховної Ради України у здійсненні покладених на нього повноважень, реагувати відповідно до закону на його звернення та рекомендації [170].

КМУ є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Згідно ст. ст. 116, 117 Конституції України КМУ вживає заходи щодо забезпечення прав та свобод людини і громадянина та видає постанови у сфері надання БПД, які є обов'язковими до виконання [7]. Відповідно до ст. 20 ЗУ від 27 лютого 2014 року № 794-VII «Про Кабінет Міністрів України» КМУ здійснює заходи щодо забезпечення функціонування системи БПД [166].

У сфері надання БПД КМУ здійснює такі повноваження: 1) затверджує порядок і умови проведення конкурсу та вимоги до професійного рівня адвокатів, які залучаються до надання БВПД; 2) встановлює порядок і умови укладання договорів з адвокатами, які надають БВПД; 3) встановлює порядок інформування центрів з надання БПД про випадки затримання осіб; 4) встановлює розмір, порядок і методику оплати діяльності суб'єктів надання БВПД; 5) встановлює розмір і порядок оплати послуг з медіації медіаторами, які залучаються центрами з надання БПД; 6) встановлює розмір, порядок оплати послуг перекладачів і

порядок їх залучення для забезпечення надання БВПД; 7) затверджує положення про КЦНПД [15].

Мін'юст здійснює загальне управління у сфері надання БППД та БВПД [174]. У сфері надання БПД Мін'юст відповідає за впровадження та функціонування системи БВПД; утворює центри з надання БПД; подає до КМУ проекти законів та інших нормативно-правових актів у сфері надання БПД; встановлює порядок ведення КЦНПД Реєстру адвокатів, які надають БВПД; аналізує практику застосування ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу»; затверджує стандарти якості надання БПД; співпрацює з центральними органами виконавчої влади з питань реалізації ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу»; затверджує Типове положення про установи з надання БППД; затверджує порядок та критерії залучення органами місцевого самоврядування юридичних осіб приватного права до надання БППД; затверджує Положення про центри з надання БПД; затверджує методику розрахунку середньомісячного доходу для визначення належності осіб до суб'єктів права на БВПД; затверджує порядок укладання контракту з директором центру з надання БПД та типову форму такого контракту; виконує інші функції у сфері надання БПД, встановлені законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана ВРУ [15].

КЦНПД є державною установою і належить до сфери управління Мін'юста. Його метою діяльності є формування та забезпечення функціонування в Україні ефективної системи БПД, забезпечення її доступності та якості надання послуг [127].

КЦНПД управляє системою надання БВПД; вносить на розгляд Мін'юста пропозиції щодо формування та реалізації державної політики у сфері БПД; надає методичну допомогу органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування з питань, що стосуються надання БППД; формує і веде в установленому порядку Реєстр адвокатів, які надають БВПД; формує і веде в установленому порядку Реєстр медіаторів, які залучаються центрами з надання БПД, та здійснює моніторинг якості надання такими медіаторами послуг з медіації; укладає в установленому порядку контракти з директорами

регіональних, місцевих та міжрегіональних центрів з надання БПД; здійснює аналіз практики правозастосування з питань надання БПД; розроблює та подає на затвердження Мін'юсту стандарти якості надання БПД; забезпечує проведення конкурсів міжрегіональними/регіональними центрами з надання БПД з метою залучення адвокатів для надання БВПД; організовує підвищення кваліфікації адвокатів, які надають БВПД; виконує інші функції, передбачені Положенням про КЦНПД, що затверджується КМУ [15, 127].

Відповідно до ст. 16 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» Мін'юст утворює регіональні (республіканський (Автономної Республіки Крим), обласні, Київський та Севастопольський міські), місцеві (районні, міжрайонні, міські, міськрайонні, міжрайонні та районні у містах) та міжрегіональні (повноваження яких поширюються на декілька адміністративно-територіальних одиниць) центри з надання БПД. Центри з надання БПД є територіальними відділеннями КЦНПД і утворюються з урахуванням потреб відповідних адміністративно-територіальних одиниць та забезпечення доступу осіб до БПД [15]. Центри з надання БПД є неприбутковими організаціями, користуються правами юридичної особи, мають власні бланки, печатку із своїм найменуванням. Центри з надання БПД фінансуються з Державного бюджету України, інших не заборонених законодавством джерел. Діяльність центру з надання БПД поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці [15].

Центр з надання БПД: 1) надає правничі послуги БППД, визначені ч. 2 ст. 7 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу»; 2) здійснює правопросвітництво; 3) приймає рішення про надання БВПД або про відмову в наданні БВПД; 4) забезпечує складання процесуальних документів за зверненням суб'єктів права на БВПД; 5) забезпечує участь захисника під час здійснення досудового розслідування та судового провадження у випадках, якщо захисник відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України залучається для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії; 6) забезпечує участь захисника в розгляді справи про адміністративне правопорушення; 7) забезпечує здійснення представництва інтересів суб'єктів

права на БВПД в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 8) укладає договори з адвокатами, включеними до Реєстру адвокатів, які надають БВПД, для надання такої допомоги; 9) видає доручення для підтвердження повноважень захисника або повноважень адвоката для здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 10) приймає рішення про уповноваження працівника центру з надання БПД на надання БВПД; 11) приймає рішення про заміну адвоката чи працівника центру з надання БПД відповідно до ст. 24 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу»; 12) подає клопотання до КЦНПД про виключення адвоката з Реєстру адвокатів, які надають БВПД, у випадку, передбаченому п. 2 ч. 2 ст. 24 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу»; 13) приймає рішення про припинення надання БВПД; 14) забезпечує надання послуг з медіації у встановленому порядку; 15) подає до КЦНПД звіти про свою діяльність; 16) виконує інші функції, передбачені Положенням про центри з надання БПД [15, 175].

До відання органів місцевого самоврядування у сфері надання БППД належать такі власні (самоврядні) повноваження: 1) утворення в установленому порядку спеціалізованих установ з надання БППД з урахуванням потреб територіальної громади; 2) підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо утворення спеціалізованих установ з надання БППД, вирішення питань про чисельність працівників таких установ, про витрати на їх утримання, здійснення матеріально-технічного забезпечення їх діяльності, надання для їх функціонування необхідних приміщень; 3) забезпечення координації діяльності спеціалізованих установ з надання БППД на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці; 4) здійснення фінансування спеціалізованих установ з надання БППД та контролю за використанням коштів такими установами за призначенням; 5) розгляд письмових звернень про надання БППД та надання такої допомоги з питань, що належать до їхньої компетенції, відповідно до закону; 6) надання роз'яснень положень законодавства та консультацій щодо порядку звернення про надання БВПД; 7) забезпечення

особистого прийому осіб для надання БППД; 8) залучення на підставі договорів адвокатів, інших фахівців у відповідній галузі права та юридичних осіб приватного права до надання БППД; 9) координація діяльності з місцевими органами виконавчої влади та територіальними органами центральних органів виконавчої влади щодо надання БППД; 10) надання документів та інших матеріалів або їх копій, необхідних для надання БВПД; 11) організація семінарів, конференцій з питань надання БППД [176].

Серед усіх суб'єктів владних повноважень, з яким відбувається взаємодія адвокатури у сфері надання БПД, НААУ тільки з Мін'юстом та КЦНПД укладено меморандуми про співпрацю у сфері надання БПД.

У Меморандумі про співпрацю між НААУ та Мін'юстом у сфері надання БПД пріоритетними напрямками співпраці визначено такі: інформаційна взаємодія; дотримання гарантій адвокатської діяльності та захист професійних прав адвокатів; розроблення, затвердження та впровадження стандартів якості надання БПД; моніторинг та оцінювання якості надання адвокатами БПД; підвищення кваліфікації адвокатами [177].

За напрямом інформаційної взаємодії НААУ та Мін'юст: організовують оперативне розміщення інформації, зміст якої може становити спільний інтерес, на веб-сайтах unba.org.ua, minjust.gov.ua та legalaids.gov.ua, інших доступних інформаційних ресурсах; забезпечують створення апаратного та/або програмного забезпечення, необхідного для автоматичного (у режимі реального часу) відображення у реєстрах адвокатів, які надають БВПД, даних ЄРАУ про адресу робочого місця адвоката, організаційно-правову форму здійснення ним адвокатської діяльності, зупинення або припинення адвокатської діяльності, інших даних про адвоката; поширюють усіма доступними засобами інформацію про право особи на захист, зокрема шляхом виготовлення та розміщення соціальної реклами; вживають дієвих заходів для заохочення адвокатів брати участь у конкурсах з відбору адвокатів для надання БВПД; проводять роз'яснювальну роботу з метою залучення у встановленому порядку органами

місцевого самоврядування адвокатів, адвокатських бюро та адвокатських об'єднань до надання БППД [177].

За напрямом дотримання гарантій адвокатської діяльності та захисту професійних прав адвокатів НААУ та Мін'юст: забезпечують можливість використання організаційних і комунікаційних ресурсів КЦНПД та його територіальних відділень – центрів з надання БВПД НААУ та/або радами адвокатів регіонів на платній основі на підставі укладеного цивільно-правового договору між НААУ та КЦНПД або аналогічних договорів між РАР та відповідними центрами з метою забезпечення участі представників РАР у проведенні відповідних слідчих дій чи застосуванні заходу забезпечення кримінального провадження стосовно адвокатів, повідомлення РАР про затримання адвокатів або застосування до них запобіжних заходів; сприяють залученню окремих адвокатів, які надають БПД (за їх згодою), до діяльності Комітету захисту професійних прав адвокатів як представників РАР для участі у проведенні відповідних слідчих дій чи застосуванні заходу забезпечення кримінального провадження стосовно адвокатів; вживають вичерпних заходів, кожна у межах власної компетенції, для забезпечення належної оплати діяльності адвокатів з надання БВПД [177].

За напрямом розроблення, затвердження та впровадження стандартів якості надання БПД НААУ та Мін'юст: визнають розроблення, затвердження та впровадження стандартів якості надання БПД важливим фактором підвищення рівня професіоналізму та доброчесності адвокатів і вважають за доцільне у майбутньому РАУ окремо розглянути питання про стандарти адвокатської діяльності з урахуванням результатів та аналізу не менш як річної практики застосування Стандартів у кримінальному, цивільному, адміністративному та господарському процесі, а також у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення; утворюють робочу групу з розроблення Стандартів у складі згідно з окремим протоколом; визначають пріоритетним завданням робочої групи розроблення стандартів якості надання БВПД у кримінальному процесі; погоджуються, що перед затвердженням відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 28 ЗУ «Про

безоплатну правничу допомогу» Мін'юстом проєкти Стандартів будуть розглянуті на засіданні РАУ. У разі відмови РАУ схвалити проєкт (проєкти) Стандартів Сторони докладають усіх зусиль для врегулювання розбіжностей, визнаючи при цьому, що наявність не врегульованих розбіжностей не може впливати на визначений законом обов'язок Мін'юсту затвердити Стандарти; продовжують спільну роботу щодо розроблення Стандартів у цивільному, адміністративному і господарському процесі, а також у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення [177].

За напрямом моніторингу та оцінювання якості надання адвокатами БПД НААУ та Мін'юст: беруть до уваги, що оцінювання якості надання адвокатами БПД здійснюється утвореними для цієї мети радами адвокатів регіону комісіями за поданням відповідних центрів у встановленому порядку; погоджуються, що з метою ґрунтовної підготовки згаданих подань зокрема та забезпечення високої якості надання БПД в цілому КЦНПД та центри здійснюють у встановленому порядку моніторинг якості надання адвокатами БВПД, визнаючи при цьому за доцільне запровадити у штаті (поза штатом) згаданих установ посади менеджерів (консультантів) із забезпечення якості БВПД, на які можуть бути призначені (залучені за договором) виключно адвокати зі стажем адвокатської діяльності не менше 3 років за умови договірної закріплення обов'язку таких осіб зберігати адвокатську таємницю, що може бути їм відома від інших адвокатів під час проведення згаданого моніторингу; встановлюють, що моніторинг та оцінювання якості надання адвокатами БПД здійснюються відносно затверджених Стандартів; визнають необхідність зовнішнього незалежного моніторингу функціонування та розвитку системи БПД з метою забезпечення прозорості її діяльності, запобігання корупції, наголошуючи при цьому на необхідності безумовного дотримання принципу незалежності адвокатської діяльності та збереження адвокатської таємниці; спільно організують навчання та заходи з обміну досвідом та пілотного оцінювання якості надання адвокатами БПД для членів відповідних комісій [177].

За напрямом підвищення кваліфікації адвокатами НААУ та Мін'юст: погоджуються, що адвокати та інші фахівці за поданням КЦНПД мають переважне право допуску до організації та/або проведення заходів підвищення кваліфікації адвокатами (сертифікації) при розгляді відповідного питання Експертною радою при НААУ (РАУ); беруть до уваги, що одним з видів підвищення кваліфікації адвокатами є участь у конференціях, семінарах, «круглих столах», тренінгах та інших заходах, що організовуються або проводяться КЦНПД або центрами, які вважаються відповідно до цього Меморандуму юридичними особами, що мають допуск до організації / або проведення заходів з підвищення кваліфікації адвокатами (сертифіковані Експертною радою при НААУ (РАУ)); надають одна одній право використовувати (видавати за свій кошт і безкоштовно розповсюджувати) методичні рекомендації та інші матеріали для адвокатів, окремо розроблені та/або видані однією зі сторін, з обов'язковим відображенням логотипа і найменування іншої сторони та дотриманням авторських прав третіх осіб; сприяють спільній організації заходів з підвищення кваліфікації адвокатами радами адвокатів регіону та відповідними центрами [177].

Метою Меморандуму про співпрацю між НААУ та КЦНПД є налагодження взаємодії з питань досягнення високого рівня якості правничої допомоги, яка надається адвокатами. Цим Меморандумом передбачено такі напрями співпраці як інформаційна взаємодія та підвищення кваліфікації адвокатів [178].

Основною та необхідною ознакою ефективної взаємодії є наявність спільної мети – передбачуваного корисного результату узгодженої діяльності, який відповідає їх спільним інтересам і сприяє реалізації потреб кожного із взаємодіючих суб'єктів [179, с. 95]. Мета взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД являє собою результат, який досягається в процесі взаємодії. Вступаючи у взаємовідносини взаємодіючі суб'єкти об'єднують свої зусилля для одержання певного результату [180, с. 65]. На наш погляд, метою взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у

сфері надання БПД є спільна узгоджена діяльність щодо створення необхідних умов для ефективного функціонування системи надання БПД.

Взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД здійснюється у відповідних формах. Форми взаємодії являють собою зовнішньо виражені дії суб'єктів взаємодії, реалізовані на виконання своїх правових можливостей для досягнення завдань спільної узгодженої діяльності [181, с. 136]. Форми взаємодії є детальним відображенням та спрямуванням напрямів такої діяльності [167, с. 159]. Ознаками форм взаємодії є: зовнішній прояв діяльності суб'єктів; відбиття найбільш суттєвих закономірностей взаємодії; урегульованість нормативно-правовими актами; прояв у конкретних діях відповідних суб'єктів [182, с. 65]. На наш погляд, під формами взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД необхідно розуміти зовнішній прояв дій та рішень взаємодіючих суб'єктів для забезпечення ефективного функціонування системи надання БПД.

Форми взаємодії закріплюються в правових, програмних або договірних документах суб'єктів спільної діяльності [183, с. 103]. Враховуючи положення Меморандумів про співпрацю між НААУ та Мін'юстом у сфері надання БПД та про співпрацю між НААУ та КЦНПД взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД здійснюється в таких формах: обмін інформацією з питань надання БПД; розроблення, затвердження та впровадження актів у сфері надання БПД (розроблення, затвердження та впровадження стандартів якості надання БПД); утворення спільних робочих груп у сфері надання БПД (утворюють робочу групу з розроблення стандартів якості надання БПД); проведення спільних заходів у сфері надання БПД (спільно організують навчання та заходи з обміну досвідом та пілотного оцінювання якості надання адвокатами БПД для членів відповідних комісій; проведення заходів підвищення кваліфікації адвокатами (конференції, семінари, круглі столи, тренінги тощо).

Крім цього, до форм взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД, на нашу думку, доцільно віднести таку форму як проведення експертизи проєктів нормативно-правових актів у сфері надання БПД

(така форма здійснюється Комітетом НААУ з питань безоплатної правничої допомоги з Комітетом з питань правової політики ВРУ). Перспективною формою взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД є проведення спільних наукових досліджень з питань вдосконалення законодавства про БПД. При цьому, зауважимо, що форми взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД мають бути закріплені у ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу».

Здійснення спільних заходів адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД вимагає, щоб їх діяльність базувалася на чітко визначених, однакових для всіх засадах з урахуванням особливостей сфери суспільного життя, яка потребує врегулювання. Такими засадами є принципи взаємодії. Визначення принципів взаємодії взаємодіючих суб'єктів у сфері надання безоплатної правничої допомоги має важливе значення для характеристики взаємодії загалом [184, с. 15-16]. Принципи взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД – це основоположні засади, які є основою для виникнення, здійснення й припинення взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень для досягнення спільної мети у сфері надання БПД.

У нормативно-правових актах, які регламентують діяльність адвокатури та суб'єктів владних повноважень, перелік принципів різноманітний, що зумовлено сферою суспільних відносин.

Так, Стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки, затверджена Указом Президента України від 07 вересня 2021 року № 487/2021, базується на таких принципах: самоврядності громадянського суспільства, рівності можливостей, участі та інклюзивності, партнерства, прозорості та підзвітності, взаємної відповідальності [107]. Відповідно до ч. 1 ст. 4 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів [66]. Згідно ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про комітети Верховної Ради України» Комітет з питань правової політики ВРУ буде свою роботу на принципах: верховенства права, законності, гласності,

рівноправності, доцільності, функціональності, плановості, наукової обґрунтованості, колегіальності, вільного обговорення і вирішення питань [170]. Відповідно до ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про Кабінет Міністрів України» діяльність КМУ ґрунтується на принципах верховенства права, законності, поділу державної влади, безперервності, колегіальності, солідарної відповідальності, відкритості та прозорості [173]. У ч. 1 ст. 5 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» встановлено, що державна політика у сфері надання БПД ґрунтується на таких принципах: верховенство права, законність, доступність безоплатної правничої допомоги, забезпечення якості безоплатної правничої допомоги, гарантоване державне фінансування [15].

На наш погляд, взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД ґрунтується на загальних (стосуються взаємодії загалом) та спеціальних (стосуються безпосередньо адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД) принципах. До загальних принципів взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД доцільно віднести такі принципи: верховенство права, законність, рівність, відкритість, прозорість, гласність, публічність, плановість, системність, професіоналізм. До спеціальних принципів взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД доцільно віднести такі принципи: незалежність (адвокатура та суб'єкти владних повноважень у сфері надання БПД мають бути незалежними від впливу один одного), партнерство (взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД має ґрунтуватися на партнерських відносинах), спільність інтересів (створення необхідних умов для ефективного функціонування системи надання БПД), оптимальне використання можливостей взаємодіючих суб'єктів (врахування особливостей діяльності адвокатури та суб'єктів владних повноважень), забезпечення якості БПД (здатність реалізувати право на БПД), взаємна відповідальність (адвокатура та суб'єкти владних повноважень повинні усвідомлювати спільну відповідальність за рівень надання БПД. Чинне законодавство, яке регулює взаємодію цих суб'єктів, не містить норм, що

передбачають настання юридичної відповідальності адвокатури та суб'єктів владних повноважень як суб'єктів взаємодії).

Отже, принципи взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД: а) є невід'ємною частиною та підґрунтям спільної діяльності окреслених суб'єктів, дотримання яких зумовить ефективність взаємодії; б) взаємопов'язані й зумовлюють один одного; в) для досягнення поставленої мети взаємодіючими суб'єктами необхідний комплексний підхід для їх використання; г) складають певну систему, де кожен з них відіграє важливу роль в процесі взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД [184, с. 27]. Визначення системи принципів взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД обумовлюється не формальною необхідністю, а потребою у пошуках правильних шляхів та форм ефективної взаємодії взаємодіючих суб'єктів [184, с. 28]. Тому принципи взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД мають бути закріплені у ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу».

Незважаючи на те, що взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень є необхідною умовою підвищення якості надання БПД сучасний стан їх відносин у цій сфері характеризується істотними проблемами, серед яких доцільно виокремити такі [140, с. 16-20, 35]: реалізація політики усунення адвокатури від участі в будь-яких елементах управління адвокатами в системі БПД; системні та систематичні спроби системи БПД втрутитись у сферу незалежності адвокатури; наявність значної кількості реальних і потенційних корупційних ризиків та їх реалізація в системі за відсутності Антикорупційної програми КЦНПД; запровадження системи державницького управління адвокатами; прийняття нормативних актів щодо надання БПД та внесення до них змін з ігноруванням позиції адвокатури; реалізація субординаційної моделі відносин адвокатів з органами БПД; втручання у сферу виключних повноважень органів адвокатського самоврядування шляхом проведення контролю якості надання БПД у формі моніторингу.

За роки існування системи БПД НААУ прийнято майже 100 рішень, спрямованих на вдосконалення системи БПД [140, с. 36-55], однак неодноразові концептуальні заклики НААУ припинити практику дублювання та навіть узурпації державними органами функцій адвокатури, адже це фактично руйнує конституційну модель правосуддя в Україні, залишилися без реагування [140, с. 4]. Необхідно констатувати, що сьогодні адвокатура штучно позбавлена статусу партнера у реалізації державної політики у сфері надання БПД, а її інституційні потужності повністю ігноруються [140, с. 4]. Поглиблення кризи у взаєминах держави та адвокатури у сфері надання БПД, довготривале ігнорування позиції НААУ та повне усунення останньої від управління системою БПД призвело до поступових корінних змін у цій системі, які характеризуються втратою нею первинних орієнтирів на людину як найвищу цінність. Зокрема, у спробах створення прототипу «Міністерства» для адвокатів, які надають БПД, розквіту здобули формалізм, бюрократія та правовий пуризм [140, с. 4].

Невиконання КЦНПД домовленостей Меморандуму про співпрацю зумовило НААУ вийти із Меморандуму про співпрацю між НААУ та КЦНПД. Це спричинено наступними чинниками. НААУ фактично відсторонена від усіх процесів, що пов'язані із забезпеченням якості БВПД, що забезпечуються КЦНПД: починаючи від проведення конкурсів з відбору адвокатів, закінчуючи розробкою стандартів якості надання ними БПД. Аналогічна ситуація і з навчанням адвокатів, оскільки КЦНПД не бачить НААУ партнером у питаннях навчання адвокатів, як це передбачено Меморандумом та впливає із зобов'язань держави. НААУ системно усувають від цього процесу в системі БПД, натомість залучають замість НААУ державні органи, які без врахування позиції самоврядної організації, що об'єднує усіх адвокатів України, створюють навчальні програми та навіть алгоритми захисту для адвокатів [185].

Наведені вище факти дозволяють стверджувати про відсутність взаємодії між адвокатурою та суб'єктами владних повноважень (Мін'юст та КЦНПД) у сфері надання БПД [155, с. 46]. Необхідно зазначити, що чинна нормативна правова база, що регламентує взаємодію адвокатури та суб'єктів владних повноважень, не

повною мірою забезпечує ефективність і комплексність вирішення завдань у сфері надання БПД. З огляду на це нагальною постала потреба вирішення актуальних проблем у взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень шляхом законодавчого закріплення особливостей взаємодії між цими взаємодіючими суб'єктами у сфері надання БПД.

Висновки до розділу 2

1. Враховуючи модифікацію концептуальних підходів до розуміння держави, пріоритетним напрямом якої є владно-суспільна взаємодія, у сфері надання БПД замість конструкції «управління системою надання безоплатної правничої допомоги» доцільно застосовувати концепт «адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги». Адміністрування системою надання БПД – це сукупність дій, рішень та процедур, за допомогою яких уповноважені суб'єкти здійснюють діяльність, спрямовану на ефективне забезпечення надання якісної БПД.

2. Адвокатура реалізує повноваження у сфері надання БПД через адвокатське самоврядування, яке являє собою відносно самостійну, наділену певною автономією сукупність органів, повноваження яких чітко регламентовані та охоплюють різні сфери організації та нормального функціонування адвокатури в Україні. Адвокатське самоврядування в Україні реалізується на двох концептуалізованих рівнях: регіональному (представлений структурами, які здійснюють свою діяльність в рамках окремих регіонів України) та загальнодержавному (позиціонується через вищі органи в системі, наділені переважно представницькими функціями). Аналіз законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність до органів адвокатського самоврядування, діяльність

яких спрямована на адміністрування системи надання БПД, дозволяє віднести такі: НААУ, РАУ, Рада адвокатів регіону.

3. Адвокатура як суб'єкт адміністрування системою надання БПД здійснює такі повноваження: 1) участь у розробці нормативно-правових актів, організації та проведенні експертизи проєктів законів, програм, рішень та інших документів і нормативних актів з питань адвокатури та адвокатської діяльності у сфері надання БПД; 2) визначає представників адвокатури до складу конкурсної комісії з відбору адвокатів для надання БВПД; 3) утворює комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД; 4) співпрацює з суб'єктами владних повноважень з питань реалізації ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу». Наведені повноваження адвокатури у сфері надання БПД вказують на важливе значення цього правозахисного інституту в адмініструванні системою надання БПД.

4. У ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» поза увагою залишено такий суб'єкт адміністрування системою надання БПД як адвокатура. Незважаючи на наявність повноважень адвокатури у сфері надання БПД адміністрування системою надання БПД здійснюється КМУ, Мін'юстом та КЦНПД, який є державною установою і належить до сфери управління Мін'юста. У зв'язку з цим сьогодні система надання БПД повністю перебуває під контролем держави, що протирічить як національному, так і міжнародному законодавству.

5. Надання БППД адвокатами можливе у разі залучення їх органами місцевого самоврядування на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Залучення адвокатів до надання БППД на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці здійснюється органом місцевого самоврядування на підставі договору, предметом якого є надання адвокатами таких видів БППД: надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації. До надання БППД на території відповідної адміністративно-

територіальної одиниці можуть залучатися адвокати, відомості про яких внесені до ЄРАУ.

6. Адвокати як суб'єкти надання БВПД надають такі види правничої допомоги: захист, представництво та складення документів процесуального характеру. При цьому виключно адвокати здійснюють представництво іншої особи в суді (крім винятків визначених законом) та захист від кримінального обвинувачення. Суб'єктами надання БВПД можуть бути адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають БВПД.

7. Адвокатура як суб'єкт надання БВПД повністю перебуває під контролем держави (порядок проведення конкурсного відбору адвокатів, порядок і умови укладення договорів з адвокатами, порядок призначення адвокатів, підтвердження повноважень адвокатів, позбавлення особи права на вільний вибір захисника, порядок заміни адвоката, непрозорий розподіл справ серед адвокатів, надання центрам з надання БПД матеріалів адвокатського досьє, оплата праці адвокатів). Це суперечить як положенням національного, так і міжнародного законодавства. Правовий статус адвокатури як незалежної інституції у сфері надання БВПД потребує негайного законодавчого перегляду та реформування.

8. Взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень є важливими фактором, який впливає на ефективність системи надання БПД. Взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД – це суспільні відносини рівноправних суб'єктів на засадах партнерства, які складаються у процесі їх спільної діяльності для ефективного функціонування системи надання БПД. До особливих ознак взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД необхідно віднести такі: 1) це відносини, пов'язані з виконанням функцій суб'єктів надання БПД; 2) наявність у взаємодії двох суб'єктів надання БПД, які не підпорядковані один одному; 3) рівноправний характер діяльності взаємодіючих суб'єктів; 4) спрямованість зусиль взаємодіючих суб'єктів на ефективне функціонування системи надання БПД. Основною та необхідною ознакою ефективною взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД є наявність спільної мети – спільна

узгоджена діяльність щодо створення необхідних умов для ефективного функціонування системи надання БПД.

9. Взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД здійснюється у відповідних формах. Під формами взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД необхідно розуміти зовнішній прояв дій та рішень взаємодіючих суб'єктів для забезпечення ефективного функціонування системи надання БПД. Взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД здійснюється в таких формах: обмін інформацією з питань надання БПД; розроблення, затвердження та впровадження актів у сфері надання БПД (розроблення, затвердження та впровадження стандартів якості надання БПД); утворення спільних робочих груп у сфері надання БПД (утворюють робочу групу з розроблення стандартів якості надання БПД); проведення спільних заходів у сфері надання БПД (спільно організують навчання та заходи з обміну досвідом та пілотного оцінювання якості надання адвокатами БПД для членів відповідних комісій; проведення заходів підвищення кваліфікації адвокатами (конференції, семінари, круглі столи, тренінги тощо); проведення експертизи проєктів нормативно-правових актів у сфері надання БПД. Форми взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД мають бути закріплені у Законі України «Про безоплатну правничу допомогу».

10. Важливе значення для характеристики взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень мають принципи взаємодії взаємодіючих суб'єктів у сфері надання БПД. Принципи взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД – це основоположні засади, які є основою для виникнення, здійснення й припинення взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень для досягнення спільної мети у сфері надання БПД. Взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД ґрунтується на загальних (стосуються взаємодії загалом) та спеціальних (стосуються безпосередньо адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД) принципах. До загальних принципів взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у

сфері надання БПД доцільно віднести такі принципи: верховенство права, законність, рівність, відкритість, прозорість, гласність, публічність, плановість, системність, професіоналізм. До спеціальних принципів взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД доцільно віднести такі принципи: незалежність (адвокатура та суб'єкти владних повноважень у сфері надання БПД мають бути незалежними від впливу один одного), партнерство (взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД має ґрунтуватися на партнерських відносинах), спільність інтересів (створення необхідних умов для ефективного функціонування системи надання БПД), оптимальне використання можливостей взаємодіючих суб'єктів (врахування особливостей діяльності адвокатури та суб'єктів владних повноважень), забезпечення якості БПД (здатність реалізувати право на БПД), взаємна відповідальність (адвокатура та суб'єкти владних повноважень повинні усвідомлювати спільну відповідальність за рівень надання БПД. Чинне законодавство, яке регулює взаємодію цих суб'єктів, не містить норм, що передбачають настання юридичної відповідальності адвокатури та суб'єктів владних повноважень як суб'єктів взаємодії). Принципи взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД мають бути закріплені у ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу».

11. Сьогодні адвокатура штучно позбавлена статусу партнера у реалізації державної політики у сфері надання БПД, а її інституційні потужності повністю ігноруються. Чинна нормативна правова база, що регламентує взаємодію адвокатури та суб'єктів владних повноважень, не повною мірою забезпечує ефективність і комплексність вирішення завдань у сфері надання БПД. Нагальною постала потреба вирішення актуальних проблем у взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень шляхом законодавчого закріплення особливостей взаємодії між цими взаємодіючими суб'єктами у сфері надання БПД.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ У СФЕРІ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

3.1. Зарубіжний досвід регламентації діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги

Важливе значення для модернізації функціонування адвокатури України у сфері надання БПД має розгляд особливостей участі адвокатури в системі надання БПД в зарубіжних країнах [186, с. 147].

У юридичній літературі звертається увага на те, що зарубіжний досвід повинен запозичуватися з урахуванням ряду критеріїв: логічність та послідовність тієї чи іншої зарубіжної моделі; достатній період ефективного функціонування моделі у певній державі; відсутність історичних чи ідеологічних обумовленостей відповідної моделі у конкретній країні; прогностичні показники щодо реального функціонування моделі, що запозичується, в умовах українського суспільства та держави [187, с. 52; 188, с. 125, 105]. Вивчення досвіду зарубіжних країн зумовлено тим, що у ході проведення конституційної та судової реформи в Україні необхідним є врахування позитивного іноземного досвіду і це належним чином повинно сприяти якості проведення таких реформ [189, с. 29].

Порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України у напрямку адвокатури як інституту реалізації права на правничу допомогу дозволив Т.Б. Вільчик виокремити негативні аспекти організації та діяльності систем БПД у країнах Європейського Союзу (кандидатах до членів Європейського Союзу), які можуть бути враховані вітчизняним законодавцем, серед яких: 1) децентралізована система БПД (Бельгія, Сербія); 2) судді мають широку свободу заперечувати надання БПД за винятком деяких обов'язкових випадків (Польща); 3) встановлено обов'язок підозрюваного сплатити внесок за надання БПД, який є високим і регулярно збільшується (Нідерланди); 4) не

розроблено ні стандартів якості, ні механізмів контролю якості надання БПД (Бельгія, Сербія); 5) час очікування прийняття рішення про надання БПД може складати декілька днів, після чого особа ще певний час може очікувати на зустріч з адвокатом (Фінляндія); 6) низька оплата праці адвокатів (Італія, Нідерланди); 7) недостатньо чітко визначене коло осіб, які не здатні здійснювати захист самостійно (Сербія); 8) не вирішене питання про доступ до правничої допомоги адвоката на стадії попереднього розслідування (Польща) тощо [190, с. 28-29].

О.М. Величко виділяє такі позитивні аспекти зарубіжного досвіду у сфері надання БПД: 1) законодавче закріплення ефективної БПД за моделями «Офіс публічного захисника» (США, Ізраїль), контрактною (Великобританія, Нідерланди), спеціальними схемами страхування (Німеччина, США); 2) розв'язання питання обмеженого бюджетного фінансування БПД шляхом залучення наряду з коштами державного бюджету грантів, адвокатських внесків (країни Європейського Союзу та США); 3) здійснення представництва лише адвокатами – членами адвокатури (Естонія); 4) консолідація корпоративних зусиль адвокатів і представників, створення об'єднань адвокатів у формі асоціацій, професійних об'єднань, корпорацій (США); 5) заснування адвокатських фірм, які створені для захисту «суспільних інтересів» і є представниками не приватних клієнтів, а громадськості (США); 6) досвід розмежування у професії надання правничої допомоги – беррістер та солісітор в Англії, адвокат та правовий радник в Польщі тощо; 7) забезпечення адвокатам можливості здійснювати їх професійні обов'язки незалежно, без тиску, залякування, перешкод, недоречного втручання (Європейський Союз) [191, с. 146-147].

Держави гарантують реалізацію права на правничу допомогу перш за все на рівні нормотворчості – одні закріплюють це прямо в Конституції, інші – приймають профільні закони та підзаконні нормативно-правові акти і лише згодом через практичну реалізацію норми права шляхом запровадження певного механізму можлива реалізація такого права [55, с. 29]. У багатьох країнах прийняті спеціальні закони, які детально описують систему БПД. Такі закони

діють в Австралії, Албанії, Бельгії, Болгарії, Німеччині, Нідерландах, Словаччині, Словенії, Франції тощо. У таких законах встановлюються особливості надання БПД: коло осіб, які мають право на отримання допомоги та умови її надання; обсяг і види БПД; порядок формування та повноваження органу, що відповідає за управління програмою БПД; повноваження інших органів влади у сфері БПД, принципи фінансування БПД тощо [34, с. 11]. Держави самостійно визначають механізми реалізації, обсяги фінансування, пропорційність розподілу витрат, коло суб'єктів та критерії визначення необхідності отримання БПД, виходячи з внутрішніх потреб та можливостей фінансування [55, с. 29].

Деякі держави (Нідерланди, Велика Британія, Ізраїль, Сполучені Штати Америки, Канада, Литовська Республіка) створили спеціальні органи, що здійснюють управління і координацію діяльності системи БПД. Неоднорідною є також практика щодо органів, які приймають рішення про надання БПД в кожному конкретному випадку (у Великій Британії це суди, в Нідерландах – орган, спеціально утворений для надання БПД, Литві та Грузії – орган, підпорядкований Міністерству юстиції). Відрізняється також процедура призначення адвокатів. Зокрема, практикою іноземних держав передбачено призначення адвокатів *ex officio* (адвокати за призначенням), контрактна система надання правничої допомоги, система служби громадських захисників, консультаційні бюро та гарячі лінії, програми за участю штатних юристів, програми за участю юристів, що займаються приватною практикою тощо [54, с. 47].

На сьогодні, зважаючи на фінансово-економічну ситуацію, культурні особливості територій, ринкову ситуацію у сфері правничої допомоги, політичну обстановку та ряд інших факторів, важко натрапити на якусь усталену модель БПД. Кожна країна враховує власні особливості, потреби та можливості при створенні чи реформуванні свого інструменту забезпечення доступу до правничої допомоги вразливим категоріям населення, можна говорити, що найкращої, універсальної системи не існує, а є лише та, яка максимально підходить для конкретної країни [55, с. 29-30].

У розвинутих країнах світу БПД еволюціонувала у п'ять етапів: 1) благочинне фінансування (безоплатна благочинна робота адвокатів з клієнтами, які є неплатоспроможними, обов'язкове надання адвокатами правничої допомоги як частина професійної діяльності тощо); 2) соціальне приватне/державне поширення професії; 3) фінансування надання БПД за рахунок місцевих бюджетів; 4) етап адміністрування (для надання БПД створювалися відповідні структури); 5) етап захисту прав людини (стимулює розширення надання БПД) [192, с. 32].

З'ясовуючи особливості участі адвокатури в системі надання БПД в зарубіжних країнах, необхідно відмітити, що у кожній державі існує власна система надання БПД. Різноманіття моделей БПД у світі зумовлено існуванням різних правових систем та підходів до публічно-правового регулювання її функціонування та фінансові спроможності окремо взятої країни [31, с. 163]. В зарубіжних країнах застосовуються такі моделі надання БПД: «pro bono», контрактна модель «judicare», модель громадського захисника, модель «ex officio», змішана модель [56, с. 11]. У літературі звертається увага на те, що переважна більшість систем містить в собі інтегровані елементи різних моделей організації роботи органів БПД: від моделі «призначення захисника» та «офісу державного (громадського) захисника» до контрактної моделі та системи «чергового адвоката» [55, с. 42]. Варто також враховувати те, що адвокатура являє собою інститут, який об'єднує адвокатів, які безпосередньо надають професійну правничу допомогу, зокрема і безоплатну, та органів адвокатського самоврядування, що формують належні умови для безпосереднього надання адвокатами професійної правничої допомоги.

Інститут надання БПД в різних країнах різниться суб'єктним складом, категоріями осіб, які мають право на отримання БПД, порядком та способом надання [74, с. 134]. Залежно від цих критеріїв формується роль та місце адвокатури в системі надання БПД.

У зарубіжних країнах адміністрування БПД здійснюється за участі органів публічної влади та центрів БПД (посередник між суб'єктами права на БПД та

суб'єктами надання БПД), а в окремих державах також адвокатурою в особі органів адвокатського самоврядування [186, с. 148].

У США участь в адмініструванні БПД приймають органи місцевої влади (формують список адвокатів для надання БПД) та суд (призначає адвоката в конкретній справі для надання БПД) [55, с. 30]. У Великій Британії адміністрування БПД здійснюється Агентством з правничої допомоги як виконавчим органом Міністерства юстиції Сполученого Королівства [74, с. 137]. У Бельгії участь в адмініструванні БПД приймають адвокатура в особі органів адвокатського самоврядування (здійснює контроль за рішеннями про надання БПД місцевими бюро правничої допомоги) та суд (призначає адвоката в конкретній справі для надання БПД) [55, с. 34]. У Фінляндії адміністрування БПД здійснюється Міністерством юстиції [55, с. 34]. У Польщі адміністрування БПД здійснюється Міністерством юстиції. Важливу роль у адмініструванні БПД відіграє повітовий староста, який виконує організаційно-технічні завдання щодо передачі, зокрема, деканам відповідної окружної ради адвокатів чи окружної палати адвокатів інформаційних довідок для їх подальшого використання в рамках контролю за якістю надання адвокатами БПД. Слід також зазначити, що польська система правничої допомоги ґрунтується на співпраці органів муніципальної влади та адвокатських самоврядних організацій із центральними органами державної влади, які контролюють і фінансують виконання завдань [193; 74, с. 140-141]. У Словенії інститут БПД є частиною судової системи держави і така має надаватись, якщо звернення громадянина не є завідомо необґрунтованим, якщо питання, для вирішення якого потрібна допомога, має значення для особистого і соціально-економічного статусу заявника або є життєво важливим для його сім'ї, а також якщо справа має перспективи успіху [55, с. 33].

Прикладами адміністрування БПД за участі адвокатури, які заслуговують особливої уваги, є законодавство таких країн як Литва, Естонія та Болгарія.

У Литві адміністрування БПД здійснюється Урядом, Міністерством юстиції, органами місцевої влади, Гарантованою державною службою правничої допомоги та адвокатурою [194]. У Законі Литовської Республіки від 28 березня 2000 року

№ VIII-1591 «Про гарантовану державою правничу допомогу» є стаття 10 «Функції Асоціації адвокатів Литви у сфері гарантованої державою правничої допомоги», згідно якої адвокатура Литви в особі Асоціації адвокатів Литви з метою сприяння забезпеченню ефективного надання вторинної правничої допомоги перевіряє якість діяльності адвокатів та помічників адвокатів, які надають вторинну правничу допомогу. Відповідно до ст. 17 Закону Литовської Республіки від 28 березня 2000 року № VIII-1591 «Про гарантовану державою правничу допомогу» Асоціація адвокатів Литви погоджує Положення про адвокатів, які або на постійній основі надають БПД, Правила конкурсу для адвокатів, які надають БВПД, Типовий договір про надання БВПД, умови та порядок укладення договору про надання БВПД у конкретній справі [194].

В Естонській Республіці до управління сферою надання державної правничої допомоги залучені Міністерство юстиції, Міністерство фінансів, адвокатура, суди та прокуратура. Спеціальний орган, який здійснює загальне управління системою надання державної правничої допомоги, не створюється. У разі необхідності отримання державної правничої допомоги у цивільній справі, справі про адміністративне правопорушення, складення позовної заяви чи скарги, заява подається до суду, у провадженні якого знаходиться справа або до суду, компетентного її розглядати (ст. 10 Закону Естонської Республіки «Про державну правову допомогу»). Тобто, саме суд уповноважений розглядати питання про надання БПД особі. Однак, у разі якщо у кримінальному провадженні участь захисника не є обов'язковою і підозрюваний не обрав захисника, але бажає, щоб захисник брав участь, він звертається з клопотанням про надання державної правничої допомоги до органу слідства, суду або прокуратури. Суд, прокуратура чи орган слідства вирішує питання про надання державної правничої допомоги підозрюваному, обвинуваченому у кримінальному провадженні постановою. Водночас питання про надання особі державної правничої допомоги вирішує і Верховний Суд, у разі, якщо особа звертається за державною правничою допомогою для повторного розгляду справи. Таку заяву про надання державної

правничої допомоги можна подати до Верховного Суду без посередництва адвоката [195; 74, с. 151].

У Болгарії адміністрування БПД здійснюють Міністерство юстиції (розробляє, координує та реалізує державну політику у сфері правничої допомоги), Національне бюро правничої допомоги (незалежний державний орган, до компетенції якого віднесено загальне та методичне керівництво діяльністю з надання правничої допомоги) та ради адвокатів (організують надання правничої допомоги у відповідному судовому окрузі, готують висновки щодо заяв адвокатів про внесення їх до Державного реєстру правничої допомоги; готують та ведуть списки чергових адвокатів, резервних захисників та адвокатів, які надають консультації в регіональних консультаційних пунктах; визначають для надання правничої допомоги адвокатів; здійснюють постійний контроль за якістю правничої допомоги, що надається адвокатами, шляхом проведення перевірок; засвідчують звіти адвокатів, які надавали правничу допомогу та готують пропозиції щодо виплати винагороди; здійснюють підготовку громадських захисників та забезпечують технічне надання правничої допомоги (ст. 18 Закону «Про правничу допомогу») [196; 74, с. 152-154].

У багатьох країнах функціонують спеціальні установи-посередники (центри, бюро, офіси тощо), які координують діяльність системи надання БПД. Наприклад, у США такою установою-посередником є Корпорація юридичних послуг, у Канаді – Рада із юридичної допомоги, у Великій Британії – Агентство з правничої допомоги, у Японії – Японський центр судової підтримки, у Нідерландах – Рада з юридичної допомоги, у Болгарії – Національне бюро правничої допомоги [186, с. 150-151].

Різноманітними є суб'єкти надання БПД. У США БПД надають адвокати та юристи. У Канаді БПД можуть надавати адвокати, юристи, ліцензовані параюристи або особи, які знаходяться на етапі отримання адвокатської ліцензії та діють під наглядом юриста, громадські організації [74, с. 135-136]. У Японії БПД надають адвокати. Оцінкою ефективності та своєчасності надання БПД адвокатами займається незалежна адміністративна інституція – Комітет з оцінки

Японського центру судової підтримки, до складу якого обов'язково має входити практикуючий суддя, рекомендований Верховним судом Японії. У Японії діє модель «public defenders», тобто у Центрі працюють штатні співробітники-адвокати, які отримують фіксовану заробітну плату, та зобов'язані надавати професійну правничу допомогу [31, с. 166-167].

У Нідерландах правничу допомогу надається на двох рівнях: первинному (існують бюро з надання правничої допомоги або «фронт-офіси») та вторинному – допомога практикуючих приватно адвокатів, в тому числі супровід справи у суді. Справи потрапляють в роботу до адвокатів шляхом їх розподілу за допомогою спеціально розробленого програмного забезпечення, операторами якого є працівники бюро. Клієнт також має можливість безпосередньо звернутись до адвоката, що внесений у відповідний реєстр. У цьому випадку адвокат зобов'язаний звернутись до Ради з юридичної допомоги з метою отримання так званого сертифікату, яким цей орган підтверджує права клієнта на БПД [55, с. 32].

Адвокат, який надає БПД у Франції, вважається посадовою особою відповідного центру з надання БПД. Разом із тим, генеральний менеджер центру має скласти список нештатних правників, які можуть погодитися надавати правничу допомогу населенню на безоплатній основі у тому випадку, якщо штатні адвокати не мають змоги зробити це (наприклад, конфлікт інтересів, володіння особливою компетенцією, яка необхідна для успішного вирішення справи, неможливість справедливого розподілу навантаження між штатними адвокатами). Адвокат, який працевлаштований у центрі на постійній основі, не може займатися іншою діяльністю окрім тієї, які доручає йому для виконання центр [31, с. 168-169].

Бельгійським законодавством обов'язки з надання БПД покладаються на професійних юристів-адвокатів. Саме їм доручено забезпечувати консультування та представництво громадян, які звернулись до суду за захистом своїх прав. Рішення про надання БПД приймається місцевим бюро правничої допомоги, яке контролюється у кожному з 27 районів регіональними асоціаціями адвокатів. Кожне бюро самостійно організовує свою роботу і визначає власну політику.

Бюро правничої допомоги призначає адвокатів з переліку, який складається з юристів-стажистів та кваліфікованих юристів, які виявили бажання, щоб їх імена включили до цього переліку. Рішення про надання БПД ухвалює суд [55, с. 34].

У Фінляндії правнича допомога організована через систему юридичних консультацій. Міністерство юстиції Фінляндії призначає на посади та звільняє з посад громадських адвокатів, здійснює планування бюджету та визначення обсягу роботи бюро на кожен рік, підвищення кваліфікації працівників бюро, адміністративний та господарський контроль за їх діяльністю, забезпечує організаційно-технічні умови роботи бюро, розглядає скарги, пов'язані з організацією їх роботи. Якість роботи, як правило, контролює Фінська асоціація юристів, яка може накладати дисциплінарні санкції на адвокатів [197, с. 277; 55, с. 34-35].

У Литві первинну правничу допомогу надають: державні службовці адміністрації муніципалітету, працівники, які працюють за трудовими договорами, які передбачають виконання службових функцій правового характеру та отримують винагороду, працюють за рахунок муніципального бюджету або адвокати або державні органи, з якими муніципалітети уклали договір про надання первинної правничої допомоги. Також первинну правничу допомогу може надавати помічник адвоката. Первинну правничу допомогу надає муніципальний службовець виконавчого органу за згодою заявника. Якщо заявник не погоджується на надання такої, муніципальний службовець пропонує звернутися до адвоката або до державного органу, з яким муніципалітет уклав договір про надання первинної правничої допомоги, або до Гарантованої державою служби правничої допомоги Литовської Республіки. Саме Служба організовує надання первинної правничої допомоги шляхом укладення договорів з адвокатами або державними органами. З метою забезпечення безперервності отримання особами вторинної правничої допомоги, укладаються окремі договори з адвокатами, які або на постійній основі надають таку допомогу особам, які мають на це право, або з адвокатами, які надають допомогу лише у разі необхідності. Рішення про надання вторинної правничої допомоги приймається

Гарантованою державою службою правничої допомоги Литовської Республіки [74, с. 146-147].

Отже, суб'єктами надання БПД можуть бути органи державної влади, органи місцевої влади, центри з надання БПД, громадські організації, медіатори, юристи, ліцензовані параюристи тощо. Адвокати, а в деяких країнах помічники адвокатів, також надають БПД.

Адвокатура є важливою складовою частиною системи надання БПД. В зарубіжних країнах застосовуються різні підходи щодо участі адвокатури в системі надання БПД. Для вдосконалення функціонування адвокатури у сфері надання БПД в Україні доцільно врахувати досвід тих країн, за законодавством яких адвокатура приймає участь у адмініструванні надання БПД та безпосередньо надає БПД. Особливої уваги заслуговує досвід таких країн як Литва, Естонія та Болгарія. У Законі Литовської Республіки «Про гарантовану державою правничу допомогу» передбачено окрему статтю, присвячену функціям адвокатури у сфері гарантованої державою правничої допомоги. Передбачення окремої статті в ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» стосовно напрямів діяльності адвокатури у сфері надання БПД сприятиме вдосконаленню системи надання БПД та участі в ній адвокатури [186, с. 152-153].

3.2. Напрями вдосконалення правового регулювання діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги в Україні

Чинний ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» містить багато недоліків, а система БПД є неефективною, бюрократичною й такою, що порушує як права людини, так і професійні права та гарантії адвокатів. Система БПД в Україні у сучасному її вигляді становить реальну загрозу для незалежності адвокатури, а

також судової влади та верховенства права [153, с. 3]. У зв'язку з цим існуюча система БПД потребує негайного законодавчого перегляду та реформування.

Проведений нами у попередніх розділах дисертаційної роботи комплексний аналіз відповідного чинного законодавства щодо діяльності адвокатури у сфері надання БПД та практики його застосування дозволяє констатувати, що сьогодні адвокатура усунена від всіх складових процесів регулювання та адміністрування системи надання БПД. Це є порушенням як національного, так і міжнародного законодавства. За таких умов постає нагальна потреба формування напрямів вдосконалення правового регулювання діяльності адвокатури у сфері надання БПД. Вдосконалення законодавства про БПД повинно здійснюватися з урахуванням двох складових участі адвокатури у сфері надання БПД – адмініструванні системою надання БПД та безпосередньо надання БПД.

До проблем діяльності адвокатури як суб'єкта адміністрування системою надання БПД доцільно віднести такі: 1) відсутність у ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» серед переліку суб'єктів адміністрування системою надання БПД адвокатури та визначених повноважень цього правозахисного інституту у сфері надання БПД; 2) відсутність у ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» форм, принципів та особливостей взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД; 3) усунення адвокатури від участі в адмініструванні системою надання БПД (прийняття нормативних актів у сфері надання БПД здійснюється без участі адвокатури; проведення конкурсів на залучення адвокатів до надання БВПД здійснюється без участі адвокатури; реорганізація системи надання БПД здійснюється без участі адвокатури; позбавлення адвокатури здійснювати оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД). Внаслідок наведених вище проблем адвокатура штучно позбавлена статусу суб'єкта реалізації державної політики у сфері надання БПД.

Позбавлення адвокатури участі в нормотворчій діяльності у сфері надання БПД є порушенням ст. ст. 24, 59, 92, 131² Конституції України. Необхідно також відмітити, що відповідно до Рекомендації Комітету Міністрів РЄ № R (2000) 21

від 25 жовтня 2000 року держава повинна створити умови для участі адвокатури у законотворчій діяльності [198]. На нашу думку законодавче закріплення за адвокатурою нормотворчої діяльності вирішить проблему прийняття нормативних актів у сфері надання БПД без участі адвокатури. Для вирішення проблем проведення конкурсів на залучення адвокатів до надання БВПД та реорганізації системи надання БПД потрібно внести відповідні зміни до законодавства про БПД, в тому числі наділити адвокатуру повноваженнями адміністрування системою надання БПД.

Не менш важливою проблемою, яке потребує законодавчого вирішення, є позбавлення адвокатури здійснювати оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД. Згідно ч. 2 ст. 25, ч. 4 ст. 48 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД – це повноваження органів адвокатського самоврядування [66]. У ст. 17 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» серед повноважень центрів з надання БПД відсутні повноваження щодо здійснення оцінки якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД [15]. Незважаючи на законодавчу визначеність порядку оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД, Мін'юст в порушення вимог чинного законодавства через підзаконні нормативно-правові акти впровадив моніторинг якості надання адвокатами БВПД, який здійснюється КЦНПД. У постанові КМУ від 06 червня 2012 року № 504, якою затверджено Положення про КЦНПД, серед завдань КЦНПД спочатку не було передбачено моніторинг якості надання адвокатами БВПД. Однак постановою КМУ «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав людини шляхом спрощення доступу до безоплатної вторинної правової допомоги та підвищення якості її надання» від 11 березня 2015 року № 110 [199] доповнено п. 13 постанови КМУ «Про утворення Координаційного центру з надання правничої допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції» від 06 червня 2012 року № 504 пп. 15 і серед завдань КЦНПД передбачено забезпечення проведення моніторингу якості надання адвокатами БВПД.

Прийняття КМУ незаконних змін до Положення про Координаційний центр з надання правничої допомоги в односторонньому порядку без співпраці з НААУ, які впливають на адвокатську діяльність з надання БПД, призвело надалі до деструктивних змін, незаконного розширення прав центрів, недозволеного впливу на адвокатів, що працюють у системі БПД тощо. З 2019 року в структурі КЦНПД та регіональних центрів передбачено функціонування відділів забезпечення якості правничої допомоги та підвищення кваліфікації адвокатів регіонального центру з надання БВПД, незважаючи на те, що оцінка якості надання адвокатом правничої допомоги та підвищення кваліфікації адвокатів є виключною компетенцією органів адвокатського самоврядування. Моніторинг проводиться начальником відділу або особою, яка виконує його обов'язки, шляхом спостереження за роботою адвоката. За результатами моніторингу оцінювач визначає бали на наявність глибоких теоретичних знань і широкого правового світогляду, застосування адвокатом ефективної стратегії і тактики захисту, своєчасність складення всіх документів, необхідних для ефективного виконання обов'язків адвоката БВПД, спілкування з клієнтом з урахуванням обставин справи на високому рівні та тому подібне, що передбачає ознайомлення з документами адвокатського досьє. Таким чином, оцінку якості роботи адвокатів здійснюють особи, чий професійний рівень і рівень інших знань залежить лише від посади або від виконання обов'язків на цій посаді, що є недопустимим [140, с. 68-69].

Порушення гарантій незалежності адвокатури від держави та в цілому незалежності професійної діяльності адвокатів є Порядок надання БПД суб'єктами, що створюються або залучаються за договорами органами місцевого самоврядування, затвердженого постановою КМУ від 13 жовтня 2023 року № 1088 [135, с. 98], згідно якого моніторинг якості надання адвокатами БПД здійснюють органи місцевого самоврядування [85].

Подібні правові норми мають бути невідкладно визнані незаконними та скасовані. Способи вирішення проблеми оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БВПД такі: 1) скасування повноважень органів системи надання БПД з проведення моніторингів якості надання адвокатами БПД

із нормативним визначенням прямої заборони на таку діяльність; 2) розширення повноважень комісій по оцінюванню повноти, якості і своєчасності надання БВПД та посилення контролю за виконанням таких повноважень [140, с. 69]. У Порядку надання БВПД суб'єктами, що створюються або залучаються за договорами органами місцевого самоврядування, затвердженого постановою КМУ від 13 жовтня 2023 року № 1088, необхідно скасувати повноваження органів місцевого самоврядування з проведення моніторингу якості надання адвокатами БПД та нормативно закріпити здійснення моніторингу якості надання адвокатами БПД комісіями, утвореними для цієї мети радами адвокатів регіонів [200, с. 318].

Проблеми діяльності адвокатури як суб'єкта надання БПД охоплюються втручанням держави в діяльність самоврядного інституту адвокатури, до яких доцільно віднести такі: порядок проведення конкурсного відбору адвокатів; порядок і умови укладення договорів з адвокатами; ведення реєстру адвокатів, які надають БВПД; непрозорий розподіл справ серед адвокатів; порядок призначення та заміни адвокатів; підтвердження повноважень адвокатів; прямий або опосередкований вплив на позицію адвоката у справі; втручання в адвокатську таємницю; ототожнення адвоката з клієнтом; оплата праці адвокатів.

Внаслідок цього відбувається порушення прав адвокатів, які надають БВПД, а саме: 1) затримання в оплаті виконаної адвокатами роботи з надання БПД; 2) безпідставне неукладення з адвокатами договорів про надання БВПД; 3) втручання у правову позицію адвоката у спосіб нав'язування розроблених системою надання БПД стандартів, алгоритмів, форм тощо; 4) втручання у професійну діяльність адвоката у спосіб спонукання до невиправданого розкриття адвокатської таємниці (наприклад, при розгляді скарг на адвоката і при поданні ним звітності, під час моніторингу якості надання БВПД; 5) порушення незалежності адвокатської діяльності у спосіб спонукання до виконання невстановленої форми документів, що не притаманні адвокатській професії (наприклад, доповідних записок) [140, с. 58].

Ручний розподіл у центрах з надання БВПД доручень між адвокатами створює корупційні ризики та порушує принцип незалежності здійснення

адвокатської діяльності. Захисники перебувають у постійній залежності від працівників центрів. Крім того, надання у такий спосіб переваги лояльним адвокатам створює широкі можливості для втручання у правову позицію захисника у справі. А це повністю нівелює незалежність адвоката. Тому необхідно запровадити автоматизований розподіл доручень та встановлення відповідальності за несанкціоноване втручання в роботу системи авторозподілу [201].

НААУ відмічає, що виконання доручень адвокатом фактично здійснюється під наглядом регіональних центрів та КЦНПД, тобто під наглядом держави. З боку держави метою надання БВПД є не стільки організація якісної, повної та своєчасної правничої допомоги, скільки відсутність скарг з боку клієнтів, яким надається БВПД. У цьому і полягає відмінність підходу держави та адвоката, метою та, власне, обов'язком якого є надання правничої допомоги клієнту відповідно до Правил адвокатської етики та ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Керуючись своєю метою, регіональні центри або КЦНПД вимагають в адвоката пояснення з того чи іншого питання, яке не пов'язане з оплатою роботи адвоката. Адвокату надаються поради, а фактично вказівки щодо його правової позиції, «щоб клієнт не скаржився» [140, с. 70]. При цьому адвокат, формально будучи незалежним при виконанні доручення, вимушений надавати пояснення, копії документів, які становлять адвокатську таємницю, та враховувати «поради» працівників регіональних центрів, оскільки в іншому випадку його можуть дискримінувати під час розподілу чергових доручень. Крім того, несправедливість підходу держави до такого адвоката полягає також в тому, що ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» не передбачає ефективного механізму контролю за діяльністю регіональних центрів та КЦНПД з боку адвокатури та не надає можливості законного впливу [140, с. 71].

Способи вирішення проблеми: 1) внесення змін до законодавчих актів, якими передбачити автоматизований розподіл справ між адвокатами БВПД (за прикладом роботи автоматизованої системи документообігу суду), запровадження відповідальності (у т. ч. кримінальної) за несанкціоноване втручання в роботу

системи автоматизованого розподілу; 2) розроблення та затвердження спільно з органом адвокатського самоврядування Антикорупційної програми КЦНПД, яка б передбачала план зменшення корупційних ризиків у системі надання БВПД із зазначенням чітких календарних строків реалізації; 3) створення та запровадження механізму регулярного контролю адвокатури за функціонуванням системи БВПД як на рівні держави, так і на регіональному рівні; 4) включення до Наглядової ради КЦНПД не менше ніж 50% представників адвокатури для можливості належного контролю за діяльністю КЦНПД та законного втручання в процеси прийняття рішень у системі БВПД з урахуванням позиції адвокатури [140, с. 71].

Актуальним питання є призначення адвоката для участі в окремій процесуальній дії. Основа проблем залучення адвоката для проведення окремої процесуальної дії закладена в законодавстві. Саме у нормативний спосіб створено потужний інструмент забезпечення інтересів сторони обвинувачення і суду шляхом нехтування інтересами сторони захисту та за рахунок адвокатів, що надають БВПД. Через непоодинокі зловживання такими можливостями відбувається розкол серед адвокатів, штучне протиставлення адвоката за договором і адвоката, що надає БВПД. І основне, що від цього інституту немає жодної користі для забезпечення права на захист. Адже реального забезпечення права на захист від залучення адвоката на окрему процесуальну дію не відбувається. Захист у кримінальному провадженні влаштований так, що неможливо виділити участь в окремій процесуальній дії із загальної конструкції захисту від підозри (обвинувачення). Використання інституту залучення адвоката на окрему процесуальну дію дозволяє створити лише формальну зовнішню видимість та де-факто ігнорувати дійсне право на захист. Призначення адвоката для участі в окремій процесуальній дії є черговим прикладом ситуації, в якій ігнорування позиції адвокатури призводить до створення механізмів, що використовуються на шкоду основних прав людини. Адже саме адвокатура, маючи потужний досвід забезпечення права на захист у найрізноманітніших ситуаціях, може допомогти формуванню адекватних процесуальних механізмів.

Способи вирішення проблеми: 1) оптимізація правового регулювання залучення адвоката для участі в окремій процесуальній дії за участю адвокатури; 2) проведення заходів спільно з представниками судової влади для вироблення єдиного розуміння правил залучення адвокатів для участі в окремій процесуальній дії та покращення співпраці правами з боку усіх сторін процесу [140, с. 83-84].

Одним із питань, пов'язаних з наданням БПД, є ототожнення адвоката з клієнтом. У системі БПД наразі працює значна частина адвокатів України, які фактично без права вибору виконують доручення центрів у найбільш проблемних справах. При цьому їх вразливість у контексті проблеми ототожнення адвокатів і клієнтів має свої притаманні тільки цим правовідносинам особливості [140, с. 88]. По-перше, в них немає можливості обирати собі клієнтів, це за них робить держава в особі конкретного працівника відповідного центру з надання БПД. По-друге, якщо говорити про потенційно найбільш уразливі з погляду ототожнення адвоката і клієнта справи, то їх якраз і найбільше саме в системі БПД [202]. Під час надання БВПД, має місце ситуація, за якої: у системі БПД значна частина найбільш обурливих для суспільства кримінальних справ; особи, які підозрюються або обвинувачуються у найбільш тяжких і неприйнятних для суспільства злочинах, мають гарантоване в Конституції України право на захист; таке їх право зобов'язані реалізувати адвокати, яких в односторонньому порядку визначив центр з надання БПД. Тобто адвокати, які не обирали собі цих клієнтів, не враховували при прийнятті доручення прогноз потенційних репутаційних втрат через ототожнення їх з клієнтами, не компенсували собі це, наприклад, більшим розміром гонорару, а лише зобов'язані виконати такі доручення, є найбільш уразливою групою адвокатів та потребують найбільшого захисту [140, с. 89].

З метою створення дієвого механізму захисту прав адвокатів та гарантій їх професійної діяльності, що є невід'ємною складовою забезпечення конституційного права громадян на професійну правничу допомогу 16 липня 2025 року ВРУ прийнято ЗУ «Про внесення змін до Кодексу України про

адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності», яким доповнено Кодекс України про адміністративні правопорушення новою статтею 185-16 щодо адміністративної відповідальності за ототожнення особою адвоката з клієнтом, якому такий адвокат надає професійну правничу допомогу та викладено в новій редакції статтю 397 Кримінального кодексу України щодо визначення форми втручання в діяльність адвоката, а також порушення гарантій адвокатської діяльності, що визнаються кримінально караними діяннями [203]. Також важлива ефективна співпраця у напрямку недопущення випадків ототожнення адвоката з клієнтом між адвокатурою та суб'єктами владних повноважень.

Заслуговує уваги проблема оплата праці адвокатів, які надають БПД. Серед основних повноважень суб'єктів владних повноважень є оплата БПД, яка здійснюється за правилами, визначеними в односторонньому порядку. Через формування правил оплати та фактичного виділення фінансування здійснюється загальний вплив. Зокрема, шляхом регулювання коефіцієнтів і показників оплати створюється найбільш заохочувана модель надання правничої допомоги. На рівні регіональних центрів та місцевих центрів діють механізми впливу, пов'язані з оплатою – через строки та черговість подання актів до казначейства. Найбільш істотними повноваженнями регіональних центрів та КЦНПД є право на свій розсуд укладати договори з адвокатами та повноваження щодо розподілу доручень. Саме ці механізми використовуються для впливу на адвокатів [88, с. 9].

Серед проблем, пов'язаних з оплатою БПД, адвокати виділяють такі: постійні затримки в розрахунках; низький рівень оплати праці; нарахування оплати за меншу кількість часу, ніж фактично витрачається на роботу у справі; недостатнє державне фінансування; необхідність подання значної кількості документів для нарахування оплати; запутаність системи нарахувань [204]. Для вирішення проблеми оплата праці адвокатів, які надають БПД, необхідні кардинальні зміни до постанови КМУ «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу», розроблені спільно з адвокатурою. Крім цього, потрібно встановити обов'язки органів БПД щодо

оплати наданої допомоги із регламентацією чітких строків та порядку виконання; розробити спільно з адвокатурою та прийняти нормативно-правовий акт щодо алгоритму прийняття актів виконаних робіт до оплати, їх перевірки та вирішення суперечностей щодо розміру оплати; забезпечити відкритість інформації щодо виданих доручень та оплати БПД [140, с. 80].

Враховуючи викладене, вважаємо, що настав час змінювати хибний вектор розвитку системи надання БПД [205]. До напрямів удосконалення правового регулювання діяльності адвокатури у сфері надання БПД в Україні доцільно віднести такі:

1) внести зміни до ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» шляхом прийняття ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» щодо діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги та вдосконалення системи надання безоплатної правничої допомоги» (Додаток А);

2) внести зміни шляхом прийняття постанови КМУ «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо доступу до безоплатної правничої допомоги» до таких постанов КМУ:

- постанови КМУ від 06 червня 2012 року № 504 «Про утворення Координаційного центру з надання правової допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції» (серед завдань КЦНПД необхідно виключити такі завдання: формування і ведення у встановленому порядку Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; організація підвищення кваліфікації адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; забезпечує проведення моніторингу якості надання адвокатами безоплатної вторинної правничої допомоги; приймає рішення про виключення адвокатів з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; слово «управління» у всіх відмінках замінити словом «адміністрування» у відповідному відмінку);

- постанови КМУ від 28 грудня 2011 року № 1362 «Про затвердження Порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для

надання безоплатної вторинної правничої допомоги» (проведення конкурсів на залучення адвокатів до надання БВПД має здійснюватися за участі органів адвокатського самоврядування; оптимізація порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання БВПД);

- постанови КМУ від 11 січня 2012 року № 8 «Про затвердження Порядку і умов укладення договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу» (необхідно змінити умови укладання договору з адвокатом та примірний договір за участю органів адвокатського самоврядування; слова «правові послуги» у всіх відмінках замінити словами «правнича допомога» у відповідному відмінку);

- постанови КМУ від 17 вересня 2014 року № 465 «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу» (змінити назву постанови на «Питання оплати винагороди та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу»; змінити порядок оплати винагороди, відшкодування витрат та методику обчислення розміру винагороди для адвокатів, які надають БВПД);

- постанови КМУ від 13 жовтня 2023 року № 1088 «Деякі питання щодо організації надання безоплатної первинної правничої допомоги органами місцевого самоврядування» (у Порядку надання БППД суб'єктами, що створюються або залучаються за договорами органами місцевого самоврядування, скасувати повноваження органів місцевого самоврядування з проведення моніторингу якості надання адвокатами БПД);

3) скасувати наказ КЦНПД від 09 квітня 2021 року № 49 «Про затвердження Порядку організації проведення моніторингу дотримання адвокатами стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги»;

4) оновити стандарти якості надання БВПД з урахуванням пропозицій органів адвокатського самоврядування (наказ Міністерства юстиції України від 25 лютого 2014 року № 386/5 «Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги у кримінальному процесі»; наказ Міністерства юстиції України від 21 грудня 2017 року № 4125/5 «Про

затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі»);

5) розглянути питання про прийняття ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» у новій редакції для реформування системи надання БПД шляхом створення нової моделі адміністрування системою надання БПД, в складі якої буде незалежний від держави суб'єкт адміністрування системою надання БПД та адвокатура.

Запропоновані напрями вдосконалення правового регулювання діяльності адвокатури у сфері надання БПД сприятимуть створенню ефективної системи надання БПД, яка буде гарантувати забезпечення реалізації права на БПД.

Висновки до розділу 3

1. У кожній державі існує власна система надання БПД. Різноманіття моделей безоплатної правничої допомоги у світі зумовлено існуванням різних правових систем та підходів до публічно-правового регулювання її функціонування та фінансові спроможності окремо взятої країни. Преважна більшість систем містить в собі інтегровані елементи різних моделей організації роботи органів БПД. Інститут надання БПД в різних країнах різниться суб'єктивним складом, категоріями осіб, які мають право на отримання БПД, порядком та способом надання. Залежно від цих критеріїв формується роль та місце адвокатури в системі надання БПД.

2. В зарубіжних країнах застосовуються різні підходи щодо участі адвокатури в системі надання БПД. Для вдосконалення функціонування адвокатури у сфері надання БПД в Україні доцільно врахувати досвід тих країн, за законодавством яких адвокатура приймає участь у адмініструванні надання

БПД та безпосередньо надає БПД. Особливої уваги заслуговує досвід таких країн як Литва, Естонія та Болгарія. У Законі Литовської Республіки «Про гарантовану державою правничу допомогу» передбачено окрему статтю, присвячену функціям адвокатури у сфері гарантованої державою правничої допомоги. Передбачення окремої статті в ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» стосовно напрямів діяльності адвокатури у сфері надання БПД сприятиме вдосконаленню системи надання БПД та участі в ній адвокатури.

3. Сьогодні адвокатура усунена від всіх складових процесів регулювання та адміністрування системи надання БПД. Це є порушенням як національного, так і міжнародного законодавства. За таких умов постає нагальна потреба формування напрямів вдосконалення правового регулювання діяльності адвокатури у сфері надання БПД. Вдосконалення законодавства про БПД повинно здійснюватися з урахуванням двох складових участі адвокатури у сфері надання БПД – адмініструванні системою надання БПД та безпосередньо надання БПД.

4. До проблем діяльності адвокатури як суб'єкта адміністрування системою надання БПД доцільно віднести такі: 1) відсутність у ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» серед переліку суб'єктів адміністрування системою надання БПД адвокатури та визначених повноважень цього правозахисного інституту у сфері надання БПД; 2) відсутність у ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» форм, принципів та особливостей взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання БПД; 3) усунення адвокатури від участі в адмініструванні системою надання БПД (прийняття нормативних актів у сфері надання БПД здійснюється без участі адвокатури; проведення конкурсів на залучення адвокатів до надання БВПД здійснюється без участі адвокатури; реорганізація системи надання БПД здійснюється без участі адвокатури; позбавлення адвокатури здійснювати оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами БПД). Внаслідок наведених вище проблем адвокатура штучно позбавлена статусу суб'єкта реалізації державної політики у сфері надання БПД.

5. Проблеми діяльності адвокатури як суб'єкта надання БПД охоплюються втручанням держави в діяльність самоврядного інституту адвокатури, до яких доцільно віднести такі: порядок проведення конкурсного відбору адвокатів; порядок і умови укладення договорів з адвокатами; ведення реєстру адвокатів, які надають БВПД; непрозорий розподіл справ серед адвокатів; порядок призначення та заміни адвокатів; підтвердження повноважень адвокатів; прямий або опосередкований вплив на позицію адвоката у справі; втручання в адвокатську таємницю; ототожнення адвоката з клієнтом; оплата праці адвокатів. Внаслідок цього відбувається порушення прав адвокатів, які надають БВПД.

6. До напрямів удосконалення правового регулювання діяльності адвокатури у сфері надання БПД в Україні доцільно віднести такі:

1) внести зміни до ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» шляхом прийняття ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» щодо діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги та вдосконалення системи надання безоплатної правничої допомоги» (Додаток А);

2) внести зміни шляхом прийняття постанови КМУ «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо доступу до безоплатної правничої допомоги» до таких постанов КМУ:

- постанови КМУ від 06 червня 2012 року № 504 «Про утворення Координаційного центру з надання правової допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції» (серед завдань КЦНПД необхідно виключити такі завдання: формування і ведення у встановленому порядку Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; організація підвищення кваліфікації адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; забезпечує проведення моніторингу якості надання адвокатами безоплатної вторинної правничої допомоги; приймає рішення про виключення адвокатів з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; слово «управління» у всіх відмінках замінити словом «адміністрування» у відповідному відмінку);

- постанови КМУ від 28 грудня 2011 року № 1362 «Про затвердження Порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правничої допомоги» (проведення конкурсів на залучення адвокатів до надання БВПД має здійснюватися за участі органів адвокатського самоврядування; оптимізація порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання БВПД);

- постанови КМУ від 11 січня 2012 року № 8 «Про затвердження Порядку і умов укладення договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу» (необхідно змінити умови укладання договору з адвокатом та примірний договір за участю органів адвокатського самоврядування; слова «правові послуги» у всіх відмінках замінити словами «правничу допомогу» у відповідному відмінку);

- постанови КМУ від 17 вересня 2014 року № 465 «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу» (змінити назву постанови на «Питання оплати винагороди та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу»; змінити порядок оплати винагороди, відшкодування витрат та методику обчислення розміру винагороди для адвокатів, які надають БВПД);

- постанови КМУ від 13 жовтня 2023 року № 1088 «Деякі питання щодо організації надання безоплатної первинної правничої допомоги органами місцевого самоврядування» (у Порядку надання БППД суб'єктами, що створюються або залучаються за договорами органами місцевого самоврядування, скасувати повноваження органів місцевого самоврядування з проведення моніторингу якості надання адвокатами БПД);

3) скасувати наказ КЦНПД від 09 квітня 2021 року № 49 «Про затвердження Порядку організації проведення моніторингу дотримання адвокатами стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги»;

4) оновити стандарти якості надання БВПД з урахуванням пропозицій органів адвокатського самоврядування (наказ Міністерства юстиції України від 25 лютого 2014 року № 386/5 «Про затвердження стандартів якості надання

безоплатної вторинної правничої допомоги у кримінальному процесі»; наказ Міністерства юстиції України від 21 грудня 2017 року № 4125/5 «Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі»);

5) розглянути питання про прийняття ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу» у новій редакції для реформування системи надання БПД шляхом створення нової моделі адміністрування системою надання БПД, в складі якої буде незалежний від держави суб'єкт адміністрування системою надання БПД та адвокатура.

Запропоновані напрями вдосконалення правового регулювання діяльності адвокатури у сфері надання БПД сприятимуть створенню ефективної системи надання БПД, яка буде гарантувати забезпечення реалізації права на БПД.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні сутності та особливостей правових засад діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги. Сформульовано низку висновків та пропозицій, спрямованих на вирішення цього завдання. Основні з них такі:

1. Безоплатна правнича допомога у контексті діяльності адвокатури являє собою державну гарантію реалізації права на професійну безоплатну правничу допомогу шляхом створення умов для організації та надання такої допомоги безоплатно з метою забезпечення здійснення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, їх захисту та відновлення у разі порушення. Особливими ознаками безоплатної правничої допомоги у контексті діяльності адвокатури є: 1) адвокатура як державна гарантія реалізації права на професійну безоплатну правничу допомогу; 2) організація адвокатурою діяльності у сфері надання безоплатної правничої допомоги; 3) надання адвокатами професійної безоплатної правничої допомоги; 4) незалежність адвокатури у сфері реалізації права на професійну безоплатну правничу допомогу.

2. Адвокатура в системі надання безоплатної правничої допомоги є єдиним, окремим інститутом та займає специфічне місце, оскільки виключно цей суб'єкт забезпечує якісні стандарти надання безоплатної професійної правничої допомоги. Серед усіх суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги тільки для адвокатури забезпечення правничої допомоги кожному, хто її потребує, є головним завданням. Для інших суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги є завданням субсидіарним, додатковим, яке виконується разом із реалізацією основних статутних функцій. Реалізація безоплатної професійної правничої допомоги здійснюється завдяки таким ключовим підсистемам адвокатури як організаційні форми адвокатської діяльності (безпосереднє надання безоплатної професійної правничої допомоги) та органи адвокатського

самоврядування (створення належних умов для безпосереднього надання адвокатами безоплатної професійної правничої допомоги). Адвокатура у сфері надання безоплатної правничої допомоги є суб'єктом адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги та суб'єктом надання безоплатної правничої допомоги.

3. Враховуючи модифікацію концептуальних підходів до розуміння держави, пріоритетним напрямом якої є владно-суспільна взаємодія, у сфері надання безоплатної правничої допомоги замість конструкції «управління системою надання безоплатної правничої допомоги» доцільно застосовувати концепт «адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги». Адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги – це сукупність дій, рішень та процедур, за допомогою яких уповноважені суб'єкти здійснюють діяльність, спрямовану на ефективне забезпечення надання якісної безоплатної правничої допомоги. Адвокатура як суб'єкт адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги через органи адвокатського самоврядування (Національна асоціація адвокатів України, Рада адвокатів України, Рада адвокатів регіону) здійснює такі повноваження: 1) участь у розробці нормативно-правових актів, організації та проведенні експертизи проєктів законів, програм, рішень та інших документів і нормативних актів з питань адвокатури та адвокатської діяльності у сфері надання безоплатної правничої допомоги; 2) визначає представників адвокатури до складу конкурсної комісії з відбору адвокатів для надання безоплатної вторинної правничої допомоги; 3) утворює комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правничої допомоги; 4) співпрацює з суб'єктами владних повноважень з питань реалізації Закону України «Про безоплатну правничу допомогу».

4. Адвокатура є суб'єктом надання безоплатної первинної та вторинної правничої допомоги. Надання безоплатної первинної правничої допомоги адвокатами можливе у разі залучення їх органами місцевого самоврядування на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. До надання

безоплатної первинної правничої допомоги на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці можуть залучатися адвокати, відомості про яких внесені до Єдиного реєстру адвокатів України. Виключно адвокати як суб'єкти надання безоплатної вторинної правничої допомоги здійснюють представництво іншої особи в суді (крім винятків визначених законом) та захист від кримінального обвинувачення. Суб'єктами надання безоплатної вторинної правничої допомоги можуть бути адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу.

5. Взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень є важливими фактором, який впливає на ефективність системи надання безоплатної правничої допомоги. Взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги – це суспільні відносини рівноправних суб'єктів на засадах партнерства, які складаються у процесі їх спільної діяльності для ефективного функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги. До особливих ознак взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги необхідно віднести такі: 1) це відносини, пов'язані з виконанням функцій суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги; 2) наявність у взаємодії двох суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги, які не підпорядковані один одному; 3) рівноправний характер діяльності взаємодіючих суб'єктів; 4) спрямованість зусиль взаємодіючих суб'єктів на ефективне функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги. Основною та необхідною ознакою ефективної взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги є наявність спільної мети – спільна узгоджена діяльність щодо створення необхідних умов для ефективного функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги.

6. Взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги здійснюється у відповідних формах та принципах. Під формами взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги необхідно розуміти зовнішній

прояв дій та рішень взаємодіючих суб'єктів для забезпечення ефективного функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги. Взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги здійснюється в таких формах: обмін інформацією з питань надання безоплатної правничої допомоги; розроблення, затвердження та впровадження актів у сфері надання безоплатної правничої допомоги; утворення спільних робочих груп у сфері надання безоплатної правничої допомоги; проведення спільних заходів у сфері надання безоплатної правничої допомоги; проведення експертизи проєктів нормативно-правових актів у сфері надання безоплатної правничої допомоги. Принципи взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги – це основоположні засади, які є основою для виникнення, здійснення й припинення взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень для досягнення спільної мети у сфері надання безоплатної правничої допомоги. Взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги ґрунтується на загальних (верховенство права, законність, рівність, відкритість, прозорість, гласність, публічність, плановість, системність, професіоналізм) та спеціальних (незалежність, партнерство, спільність інтересів, оптимальне використання можливостей взаємодіючих суб'єктів, забезпечення якості безоплатної правничої допомоги, взаємна відповідальність) принципах. Форми та принципи взаємодії адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги мають бути закріплені у Законі України «Про безоплатну правничу допомогу».

7. В зарубіжних країнах застосовуються різні підходи щодо участі адвокатури в системі надання безоплатної правничої допомоги. Для вдосконалення функціонування адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги в Україні доцільно врахувати досвід тих країн, за законодавством яких адвокатура приймає участь у адмініструванні системою надання безоплатної правничої допомоги та безпосередньо надає безоплатну правничу допомогу. Особливої уваги заслуговує досвід таких країн як Литва,

Естонія та Болгарія. У Законі Литовської Республіки «Про гарантовану державою правничу допомогу» передбачено окрему статтю, присвячену функціям адвокатури у сфері гарантованої державою правничої допомоги. Передбачення окремої статті в Законі України «Про безоплатну правничу допомогу» стосовно напрямів діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги сприятиме вдосконаленню системи надання безоплатної правничої допомоги та участі в ній адвокатури.

8. Сьогодні роль адвокатури у системі надання безоплатної правничої допомоги є обмеженою, що зумовлено тенденціями усунення адвокатури від всіх складових процесів регулювання та адміністрування системи надання безоплатної правничої допомоги. Це є порушенням як національного, так і міжнародного законодавства. За таких умов постає нагальна потреба формування напрямів вдосконалення правового регулювання діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги. До напрямів удосконалення правового регулювання діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги в Україні доцільно віднести такі:

1) внести зміни до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» щодо діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги та вдосконалення системи надання безоплатної правничої допомоги» (Додаток А);

2) внести зміни шляхом прийняття постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо доступу до безоплатної правничої допомоги» до таких постанов Кабінету Міністрів України:

- постанови Кабінету Міністрів України від 06 червня 2012 року № 504 «Про утворення Координаційного центру з надання правової допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції» (серед завдань Координаційного центру з надання правничої допомоги необхідно виключити такі завдання: формування і ведення у встановленому порядку Реєстру

адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; організація підвищення кваліфікації адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; забезпечує проведення моніторингу якості надання адвокатами безоплатної вторинної правничої допомоги; приймає рішення про виключення адвокатів з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; слово «управління» у всіх відмінках замінити словом «адміністрування» у відповідному відмінку);

- постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 року № 1362 «Про затвердження Порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правничої допомоги» (проведення конкурсів на залучення адвокатів до надання безоплатної вторинної правничої допомоги має здійснюватися за участі органів адвокатського самоврядування; оптимізація порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правничої допомоги);

- постанови Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 року № 8 «Про затвердження Порядку і умов укладення договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу» (необхідно змінити умови укладання договору з адвокатом та примірний договір за участю органів адвокатського самоврядування; слова «правові послуги» у всіх відмінках замінити словами «правнича допомога» у відповідному відмінку);

- постанови Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 465 «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу» (змінити назву постанови на «Питання оплати винагороди та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу»; змінити порядок оплати винагороди, відшкодування витрат та методичку обчислення розміру винагороди для адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу);

- постанови Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2023 року № 1088 «Деякі питання щодо організації надання безоплатної первинної правничої

допомоги органами місцевого самоврядування» (у Порядку надання безоплатної первинної правничої допомоги суб'єктами, що створюються або залучаються за договорами органами місцевого самоврядування, скасувати повноваження органів місцевого самоврядування з проведення моніторингу якості надання адвокатами безоплатної правничої допомоги);

3) скасувати наказ Координаційного центру з надання правничої допомоги від 09 квітня 2021 року № 49 «Про затвердження Порядку організації проведення моніторингу дотримання адвокатами стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги»;

4) оновити стандарти якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги з урахуванням пропозицій органів адвокатського самоврядування (наказ Міністерства юстиції України від 25 лютого 2014 року № 386/5 «Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги у кримінальному процесі»; наказ Міністерства юстиції України від 21 грудня 2017 року № 4125/5 «Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі»);

5) розглянути питання про прийняття Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» у новій редакції для реформування системи надання безоплатної правничої допомоги шляхом створення нової моделі адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги, в складі якої буде незалежний від держави суб'єкт адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги та адвокатура.

Запропоновані напрями вдосконалення правового регулювання діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги сприятимуть створенню ефективної системи надання безоплатної правничої допомоги, яка буде гарантувати забезпечення реалізації права на безоплатну правничу допомогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ісакова В.М. Право на правову допомогу в системі прав людини. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4 (71). С. 337-345.
2. Наливайко В.С., Таращук О.В. Поняття і значення правової допомоги в Україні. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2009. № 2 (52). С. 17-23.
3. Ісакова В.М. Право на правову допомогу: поняття, особливості, гарантії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2013. 19 с.
4. Мартовицька О.В. Конституційні засади права на правову допомогу в Україні. *Юридична наука*. 2019. № 9. С. 159–167.
5. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n2> (дата звернення: 12.12.2023).
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30.09.2009 р. № 23-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text> (дата звернення: 12.12.2023).
7. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 12.12.2023).
8. Пояснювальна записка від 26 січня 2016 року до проєкту Закону України про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) від 25.11.2015 р. № 3524. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209 (дата звернення: 12.12.2023).
9. Деревянко Н.В. Адміністративно-правові засади реалізації права на отримання професійної правничої допомоги в Україні: дис.. ... докт. філос. в галузі права за спеціальністю 081 Право. Київ, 2021. 210 с.
10. Джузька А.В. Конституційне право людини на професійну правничу допомогу в Україні: дис.. ... докт. філос. в галузі права за спеціальністю 081 Право. Київ, 2018. 271 с.

11. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: монографія. Харків: Право, 2008. 304 с.
12. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2006. 209 с.
13. Ісакова В.М. Право на правову допомогу як елемент принципу доступності правосуддя. *Форум права*. 2012. № 4. С. 404–410.
14. Войцешук В.М. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Литовської Республіки та України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2025. 202 с.
15. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 12.12.2023).
16. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 12.12.2023).
17. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 12.12.2023).
18. Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правову допомогу в цивільних, господарських і адміністративних справах від 18.02.1976 р. № 76 (5). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rez_76_5_1976_02_18.pdf (дата звернення: 12.12.2023).
19. Артем'єва Н.В. Професійна правнича допомога у судовому процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2018. 223 с.
20. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника)

від 16.11.2000 р. № 13-пп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text> (дата звернення: 12.12.2023).

21. Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правову допомогу і юридичні консультації від 02.03.1978 р. № 78 (8). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rez_78_8_1978_03_02.pdf (дата звернення: 12.12.2023).

22. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення від 08.01.1993 р. № R (93) 1. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/r_93_1_1993_01_08.pdf (дата звернення: 12.12.2023).

23. Про приєднання України до Статуту Ради Європи: Закон України від 31.10.1995 р. № 398/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.12.2023).

24. Статут Ради Європи від 05.05.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text (дата звернення: 14.12.2023).

25. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» від 05.10.2005 р. № 1466 (2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_611#Text (дата звернення: 14.12.2023).

26. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги: Закон України від 10.04.2023 р. № 3022-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-20#n99> (дата звернення: 14.12.2023).

27. Основні положення про роль адвокатів від 01.08.1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text (дата звернення: 19.12.2023).

28. Оніщик Ю.В. Правові засади діяльності адвокатури: досвід Польщі та перспективи України. Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation: genesis, particularities and prospects: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. Р. 268-278.

29. Погребняк Б.В. Адвокатура як форма реалізації державних гарантій права на безоплатну правничу допомогу. *Трансформація правової системи України:*

виклики сучасності: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 17 грудня 2024 р. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. С. 174-176.

30. Погребняк Б.В. Дефініція «безоплатна правнича допомога» у контексті діяльності адвокатури. *Проблеми реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права в Україні*: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (9 листопада 2023 р., м. Київ, КНУТД) / відп. ред. А.Ю. Олійник, Ю.В. Оніщик. К.: КНУТД, 2023. С. 382-384.

31. Саун Д.І. Адміністративно-правові гарантії надання безоплатної правової допомоги адвокатами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 218 с.

32. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права: підручник. Львів: Новий світ, 2003. 608 с.

33. Юшкевич О.Г. Надання правової допомоги як вид соціальних послуг. *Право і Безпека*. 2009. № 1. С. 129–135.

34. Правова допомога. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / авт.-упоряд.: О.А. Бранчук, М.С. Демкова. К.: Факт, 2004. 356 с.

35. Личко В.С. Поняття та види правової допомоги в Україні: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2013. 24 с.

36. Брода А.Ю. Юридична природа поняття «правова допомога в адміністративному процесі». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 29. С. 83–86.

37. Кот О.О., Чорний І.В. Співвідношення понять «правова послуга» та «правова допомога» в контексті цивільно-правового регулювання договірних відносин. *Нове українське право*. 2023. № 2. С. 14–21.

38. Войцешук В.В. До питання законодавчого визначення права на правову допомогу в Україні. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 21–25.

39. Титикало Р.С. Детермінація визначення «Правова та юридична допомога» в теорії адміністративного права. *Кримський юридичний вісник*. 2008. № 1 (2). С. 292-296.

40. Омельченко Т.В. Законодавче закріплення терміну «правова допомога». *Форум права*. 2012. № 3. С. 500-504. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_3_87 (дата звернення: 18.01.2024).

41. Хмелевська Н.В. Розмежування понять «правова допомога» та «юридична допомога» як основа цілісної системи правової допомоги. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 3 (25). С. 143–149.

42. Фещик Н.О. Адвокатська монополія на представництво в судах України – якісно позитивні зміни чи спосіб зтягування клієнтів? URL: <https://unba.org.ua/publications/1070-advokats-ka-monopoliya-napredstavnictvo-v-sudah-ukraini-yakisno-pozitivni-zmini-chi-sposibzatyaguvannya-klientiv.html> (дата звернення: 18.01.2024).

43. Артикуца Н.В. Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію. *Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко*. Вип. VI. Київ: КНЕУ, 2005. С. 84–89.

44. Шеремета Н.В. Правнича термінологія української мови та процеси її творення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2013. № 765. С. 120–123.

45. Головань І.В. Правова-правнича або Венеціанська комісія і конституційна філологія. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/golovan/56b4e7e4ef53c/> (дата звернення: 18.01.2024).

46. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2016. 490 с.

47. Заборовський В.В. Професійна діяльність адвоката – це правова, юридична чи професійна правнича допомога? *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. 2016. Вип. 38. Т. 2. С. 140–145.

48. Лоджук М.Т. Ознаки кваліфікованої правової допомоги в юридичній клініці. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 397–407.

49. Стоматіна В.М. Поняття та сутність безоплатної правової допомоги в Україні. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 135–138.

50. Вільчик Т.Б. Співвідношення понять «правова допомога» та «правові (юридичні) послуги» в юридичній науці та законодавстві України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-2 (1). С. 26-29.

51. Гонтаренко С.В., Бова Є.Ю. Безоплатна правова допомога стає реальністю. *Адвокат*. 2009. № 7 (106). С. 11–15.

52. Чебаненко А.М. Правова допомога і правові послуги - «дві великі різниці». *Закон і бізнес*. 2001. № 7 (17-23 лютого). С. 25–28.

53. Гнатів О.М. Поняття правової допомоги за законодавством України. Матеріали науково-практичної Інтернет-конференції. 24 лютого 2012 року. «Правопорядок у державному та суспільному розвитку: національний і міжнародний вимір». URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=230%3A120223-21&catid=37%3A-3&Itemid=54&lang=ru (дата звернення: 31.10.2023).

54. Бова Є.Ю. Організація безоплатної правової допомоги в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2009. 215 с.

55. Карий В.В. Теорія та практика функціонування системи безоплатної правової допомоги: адміністративно-правові аспекти. дис. ... докт. філос. в галузі права за спеціальністю 081 Право. Тернопіль, 2022. 216 с.

56. Бреус С.М. Конституційне право на безоплатну професійну правову допомогу: національні аспекти реалізації та зарубіжний досвід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2019. 16 с.

57. Про затвердження роз'яснення щодо можливості надання адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) правової допомоги безоплатно (Pro bono): рішення Ради адвокатів України від 23.04.2016 р. № 118. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2016-04-23-r-shennya-rau-118_5735a1d5d7a7a.pdf (дата звернення: 23.01.2024).

58. Погребняк Б.В. Роль та місце адвокатури в системі надання безоплатної правничої допомоги. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 6. С. 279-283. DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2023-6-43>.

59. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2017. 577 с.
60. Сафулько С. Адвокатура поза пірамідою ієрархії. URL: https://zn.ua/ukr/LAW/advokatura_poza_piramidoyu_ierarhiyi.html (дата звернення: 25.01.2024).
61. Хотенець П.В. Правовий статус адвоката в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2002. 23 с.
62. Святоцький О.Д., Михеєнко М.М. Адвокатура України: навч. посіб. К.: Ін Юре, 1997. 224 с.
63. Гвоздій В.А. Адвокатура України: історія та сучасність, досвід і перспективи. *Адвокатура України: історія та сучасність*: матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 5-9.
64. Калинюк С.С. Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Ужгород, 2015. 203 с.
65. Вільчик Т.Б. Адвокатура та громадянське суспільство у правовій державі. *Право України*. 2014. № 11. С. 243–250.
66. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 25.01.2024).
67. Іваницький С.О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система: Монографія. Київ, Інтерсервіс, 2017. 800 с.
68. Бакаянова Н.М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2017. 487 с.
69. Борзих Н.В. Адвокат як суб'єкт захисту та його повноваження. *Вісник Донецького університету. Серія В «Економіка і право»*. 2007. № 2. С. 445-455.
70. Аракелян М.Р. Інститут адвокатури у правозахисній діяльності сучасної Української держави. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 3. С. 7–9.

71. Вільчик Т.Б. Юридична природа адвокатури та проблеми організації її діяльності. *Університетські наукові записки: часопис Хмельницького університету управління та права: Право. Економіка. Управління*. 2011. № 4. С. 327–331.

72. Іваницький С.О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2017. 556 с.

73. Коваль О.А. Адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури України: дис.. ... докт. філос. в галузі права за спеціальністю 081 Право. Київ, 2023. 202 с.

74. Шовкун А.А. Організаційно-правові засади управління системою надання безоплатної правничої допомоги: дис.. ... докт. філос. в галузі права за спеціальністю 081 Право. Харків, 2024. 222 с.

75. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

76. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

77. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

78. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

79. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

80. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

81. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

82. Про затвердження Порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правничої допомоги: постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 р. № 1362. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1362-2011-п#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

83. Про затвердження Порядку і умов укладення договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу: постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2012 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2012-п#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

84. Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу: постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 р. № 465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2014-п#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

85. Деякі питання щодо організації надання безоплатної первинної правничої допомоги органами місцевого самоврядування: постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2023 р. № 1088. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1088-2023-п#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

86. Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі: наказ Міністерства юстиції України від 21.12.2017 р. № 4125/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1554-17#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

87. Статут Національної асоціації адвокатів України. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/statut_naau.pdf (дата звернення: 21.03.2024).

88. Звіт Комітету з питань безоплатної правничої допомоги, що діє в складі Національної асоціації адвокатів України, з актуальних питань функціонування системи безоплатної правничої допомоги в Україні за 2022 рік. URL:

https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%91%D0%9F%D0%94_2022.pdf (дата звернення: 21.03.2024).

89. Сахнюк В.В. Суб'єкти публічного адміністрування системою безоплатної правової допомоги: загальнотеоретичний аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 306-310. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/download/270874/266346> (дата звернення: 12.04.2024).

90. Мартовицька О.В., Юхно О.О. Проблемні питання законодавчого вдосконалення забезпечення та реалізації професійної правничої допомоги у кримінальному провадженні. *Європейські перспективи*. 2022. № 2. С. 48-55.

91. Нагаєв В.М. Публічне адміністрування: електронний навчальний посібник. Харків: ХНАУ. 2018. 278 с.

92. Медведєв М.Ю. Форми і методи публічного адміністрування у податковій системі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2018. 224 с.

93. Яковлєв І.П. Форми і методи публічного адміністрування у державній митній справі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2016. 224 с.

94. Зіборєв О.Б. Поняття та ознаки публічного адміністрування. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2021. Випуск 64. С. 220–223.

95. Овчарук В.В. Сутність адміністрування на підприємствах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 19. Частина 2. С. 115-118.

96. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 1: А-Г. 672 с.

97. Сучасний словник іншомовних слів / уклад. Л.І. Нечволод. Х.: Торсінг плюс, 2009. 768 с.

98. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / В.С. Загорський та ін. Львів: ЛРІДУ, НАДУ, 2011. Т. 1. 748 с.; Т. 8. 712 с.

99. Серов О.В. Аналіз термінологічного забезпечення категорійно-понятійного апарату в галузі знань «публічне управління й адміністрування». *Державне управління: теорія та практика*. 2016. № 2. С. 15–23.

100. Войнаренко М.П. Сутність та принципи бізнес-адміністрування на підприємствах за умов мінливого конкурентного середовища. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 4. С. 49–51.

101. Мироненко Ю.О. Сутність адміністративного управління підприємством та його актуальність у сучасних умовах. *Управління розвитком*. 2014. № 13. С. 65–68.

102. Савченко А.О. Поняття, значення та система адміністрування податків в Україні. *Право*. 2015. № 3. С. 147–152.

103. Круглов В.В. Публічне адміністрування в процесі державно-приватного партнерства. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1. С. 145–153.

104. Лазор О.Я. Публічне управління та адміністрування: ретроспектива деяких теоретичних аспектів. *Університетські наукові записки*. 2015. № 56. С. 111–121.

105. Яковлєв І.П. Публічне адміністрування у сфері державної митної справи: термінологічний пошук. *Європейські перспективи*. 2015. № 6. С. 119–125.

106. Гречана Т.В. Фінансово-правові засади адміністрування податку на додану вартість з постачання товарів і послуг на митній території України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Херсон, 2014. 223 с.

107. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: Указ Президента України від 07.09.2021 р. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#top> (дата звернення: 25.04.2024).

108. Нестерчук Л.П. Напрями оптимізації організаційної побудови адвокатури України. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. № 54. С. 134–138.

109. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Адвокатське самоврядування в Україні та його розвиток. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2024. № 81. С. 216–222.

110. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980): в 11-ти т. Ред. кол. І.К. Білодід та ін. К.: Наук. думка, 1970-1980. Т. 9. К.: Наук. думка, 1978. 916 с.
111. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
112. Юридична енциклопедія: В 6 т. Редкол.: Ю.С. Шемчушенко (голова редкол.) та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2003. Т. 5: П-С. 736 с.
113. Кін О.М. Розвиток студентського самоврядування у вітчизняній педагогічній теорії та практиці. *Педагогіка та психологія*. 2010. № 37. С. 130-138.
114. Гвоздій В.А. Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 301 с.
115. Бочуляк Н.І. Адвокатське самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. 2020. 214 с.
116. Юридична енциклопедія: в 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред.) та ін.]. Київ: Укр. енцикл., 1999. Т. 2: Д-Й. 741 с.
117. Вільчик Т.Б. Системи органів адвокатського самоврядування в країнах Європейського Союзу: Італія, Німеччина, Франція. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 2 (5). С. 38–45.
118. Медвідчук Г.В. Органи адвокатського самоврядування як учасники адміністративно-правових відносин: підстави, форми та особливості участі: дис. ... докт. філос. в галузі права за спеціальністю 081 Право. Київ, 2020. 209 с.
119. Каденко О.О. Функції Національної асоціації адвокатів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 38. С. 202–206.
120. Про затвердження Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021-2025 роки: Рішення Ради адвокатів України від 02.07.2021 р. № 38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr038871-21#Text> (дата звернення: 14.05.2024).

121. Про створення при Національній асоціації адвокатів України Комітету з питань безоплатної правової допомоги: Рішення Ради адвокатів України від 04.07.2015 р. № 74. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/rishennya/2015.07.04-rishennya-74.pdf> (дата звернення: 14.05.2024).

122. Про зміну назви Комітету Національної асоціації адвокатів України з питань безоплатної правової допомоги: розпорядження Національної асоціації адвокатів України від 15.12.2023 р. № 200. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/files/Komitety/RO_200_15%2012%202023.pdf (дата звернення: 14.05.2024).

123. Про затвердження Положення Комітету з питань безоплатної правничої допомоги: розпорядження Ради адвокатів України від 21.07.2015 р. № 57. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/rishennya/2015.07.04-rishennya-74.pdf> (дата звернення: 14.05.2024).

124. Про затвердження Регламенту ради адвокатів регіону: Рішення Ради адвокатів України від 25.10.2014 р. № 178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0178871-14#Text> (дата звернення: 14.05.2024).

125. Снідевич О.С. Окремі питання правової природи рішень ради адвокатів України та набрання ними чинності. *Аналітико-порівняльне правознавство*. 2021. № 11. С. 653–658.

126. Про затвердження Положення про Раду адвокатів України: Рішення Установчого з'їзду адвокатів України від 17.11.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001418-12#Text> (дата звернення: 14.05.2024).

127. Про утворення Координаційного центру з надання правничої допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції: постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2012 р. № 504. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.05.2024).

128. Національна асоціація адвокатів України заявляє про спроби тотального контролю з боку влади. URL: <https://unba.org.ua/news/623-news.html> (дата звернення: 23.05.2024).

129. Діючий формат надання безоплатної правничої допомоги створює умови для порушення прав людини в Україні. URL: <https://unba.org.ua/news/634-news.html> (дата звернення: 23.05.2024).

130. Проблеми системи безоплатної правничої допомоги обговорили в Омбудсмана. URL: <https://unba.org.ua/news/8645-problemi-sistemi-bpd-obgovorili-v-ombudsmana.html> (дата звернення: 23.05.2024).

131. Погребняк Б.В. Доступність безоплатної правової допомоги в умовах воєнного стану. *Трансформація законодавства в умовах воєнного стану та післявоєнного часу: стан та перспективи*: збірник тез доповідей та повідомлень за круглого столу (м. Харків, 17 березня 2023 р.). Харків: НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 144-147.

132. Шаповал М.І. Менеджмент якості. К: Знання, 2003. 475 с.

133. Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги у кримінальному процесі: наказ Міністерства юстиції України від 25.02.2014 р. № 386/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0337-14#Text> (дата звернення: 04.06.2024).

134. Настав час змінювати хибний вектор розвитку системи безоплатної правничої допомоги, - голова профільного комітету Національної асоціації адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/news/9010-nastav-chas-zminyuvati-hibnij-vektor-rozvitku-sistemi-bpd-golova-profil-nogo-komitetu-naau.html> (дата звернення: 04.06.2024).

135. Погребняк Б.В. Участь адвокатури у моніторингу якості надання безоплатної правничої допомоги. *Проблеми реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права в Україні*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (8 жовтня 2024 р., м. Київ, КНУТД) / відп. ред. А.Ю. Олійник, Ю.В. Оніщик. К.: КНУТД, 2024. С. 97-101.

136. Про затвердження у новій редакції Положення про комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правничої допомоги: Рішення Ради адвокатів України від 15.12.2017 р. № 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr281871-17#Text> (дата звернення: 04.06.2024).

137. Про затвердження Порядку звернення центру з надання безоплатної вторинної правничої допомоги до комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правничої допомоги: наказ Міністерства юстиції України від 09.07.2021 р. № 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0131419-21#Text> (дата звернення: 04.06.2024).

138. Про затвердження Порядку організації проведення моніторингу дотримання адвокатами стандартів якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги: наказ Міністерства юстиції України від 09.04.2021 р. № 49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0049419-21#Text> (дата звернення: 04.06.2024).

139. Моніторинг якості послуг адвокатів: що сьогодні не так. URL: <https://unba.org.ua/news/8936-monitoring-yakosti-poslug-advokativ-sho-s-ogodni-netak.html> (дата звернення: 14.06.2024).

140. Звіт Національної асоціації адвокатів України з актуальних питань функціонування системи безоплатної правничої допомоги в Україні за 2023 рік. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%91%D0%9F%D0%94_2023_.pdf (дата звернення: 14.06.2024).

141. 7 основних проблем системи безоплатної правничої допомоги окреслили у звіті: трансляція презентації. URL: <https://unba.org.ua/news/8933-7-osnovnih-problem-sistemi-bpd-okreslili-u-zviti-translyaciya-prezentacii.html> (дата звернення: 14.06.2024).

142. Цимбалюк В.І. Адвокат в системі безоплатної правової допомоги: організаційно-правові основи взаємодії. *Аналітико-порівняльне правознавство*. 2023. № 18. С. 412–415.

143. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 25.03.2025).

144. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 25.03.2025).

145. Річний звіт системи надання безоплатної правничої допомоги за 2024 рік. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2025/03/zvit-systemy-nadannya-bpd-za-2024-rik.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).

146. Реєстр адвокатів. URL: <https://legalaid.gov.ua/advokatam/reyestr-advokativ/> (дата звернення: 30.12.2025).

147. Безоплатна правова допомога. Звіт за 2022 рік. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/zvitbpd-2022.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).

148. Річний звіт системи надання безоплатної правничої допомоги за 2023 рік. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/zvit-systemy-bpd-2023-2.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).

149. Про затвердження Порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правничої допомоги: постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2012 р. № 1362. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1362-2011-п#Text> (дата звернення: 11.04.2025).

150. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20.11.2012 р. № 5492-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text> (дата звернення: 11.04.2025).

151. Про затвердження Порядку ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу: наказ Міністерства юстиції України від 30.04.2015 р. № 633/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0517-15#Text> (дата звернення: 11.04.2025).

152. Валко Петрос. Адвокат як суб'єкт надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 225 с.

153. Система безоплатної правової допомоги в Україні: поточні проблеми та рекомендації її реформування: Звіт підготовлений Національною асоціацією адвокатів України, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 13.11.2015 р. № 125. К., 2015. 15 с. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/news/advocatura/2015.11.30-unba-report-legal-aid-ukr.pdf> (дата звернення: 22.04.2025).

154. Положення про адвокатське досьє: Рішення Ради адвокатів України від 04.08.2017 р. № 169. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2017-08-04-r-shennya-rau-169_59d23b518e85f.pdf (дата звернення: 14.05.2025).

155. Погребняк Б.В. Взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2024. № 72. С. 44-46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.72.8>.

156. Новий тлумачний словник української мови. К.: Аконіт, 2001. Т. 1. 926 с.

157. Словник-довідник з курсу «Філософії» для студентів 2, 3, 4 курсів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / укл.: А.Г. Чичков, О.М. Башкеєва, О.М. Патеріло. Дніпропетровськ: ДВНЗ УДХТУ, 2014. 20 с.

158. Казанчук І.Д. Розвиток та зміцнення взаємодії Національної поліції України та населення на засадах партнерства – основа ефективної реалізації природоохоронної функції держави. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4/2. С. 109–115.

159. Назар Ю.С. Взаємодія територіальних органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2006. 210 с.

160. Круглий В.М. Теоретико-правові засади взаємодії працівників оперативних підрозділів органів внутрішніх справ з населенням. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2002. № 3. Ч. 2. С. 130–136.

161. Волобуєва О.О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 241с.

162. Фесюнін В.М. Організаційно-правові засади взаємодії Державної податкової служби з населенням: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2007. 187 с.

163. Ільченко О.В. Актуальні питання визначення форм взаємодії органів внутрішніх справ і Державної прикордонної служби України щодо забезпечення правопорядку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 5. Т. 2. С. 128–132.

164. Мироненко Т.Є. Організаційно-правові аспекти управління взаємодією органів прокуратури України з громадськістю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 190с.

165. Заброта Д.Г. Взаємодія суб'єктів боротьби з корупцією (адміністративно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2005. 240 с.

166. Маліков В.В. Організаційно-правові основи забезпечення громадського порядку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Херсон, 2013. 196 с.

167. Галай А.О. Адміністративно-правові засади діяльності громадських об'єднань юридичного спрямування в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 653 с.

168. Принципи та керівні настанови щодо доступу до правової допомоги у системі кримінального правосуддя від 20.12.2012 р. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_42613 (дата звернення: 12.06.2025).

169. Бевзенко В.М. Суб'єкти владних повноважень в адміністративному судочинстві України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2010. 463 с.

170. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 04.04.1995 р. № 116/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text> (дата звернення: 18.06.2025).

171. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання: постанова Верховної Ради України від 29.08.2019 р. № 19-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-20#Text> (дата звернення: 18.06.2025).

172. Комітет з питань правової політики. URL: https://people.rada.gov.ua/body/view/cmt-kompravpol_sk19/stru5#Text (дата звернення: 18.06.2025).

173. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 18.06.2025).

174. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.06.2025).

175. Про затвердження Положення про центри з надання безоплатної правничої допомоги: наказ Міністерства юстиції України від 02.07.2012 р. № 967/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1091-12#n15> (дата звернення: 18.06.2025).

176. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 18.06.2025).

177. Меморандум про співпрацю між Національною асоціацією адвокатів України та Міністерством юстиції України у сфері надання безоплатної правничої допомоги від 19.11.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0021323-13#Text> (дата звернення: 25.06.2025).

178. Меморандум про співпрацю між Національною асоціацією адвокатів України та Координаційним центром з надання правничої допомоги. URL:

https://unba.org.ua/assets/uploads/e778b5c0bb7c8a2dcb76_file.pdf (дата звернення: 25.06.2025).

179. Коваль В.Ф. Правове регулювання взаємодії податкової міліції з іншими структурними підрозділами ДПС України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2012. 228с.

180. Белінська Я.Ю. Адміністративно-правові засади взаємодії господарських судів з органами публічної влади та громадськістю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2018. 263 с.

181. Гаєва Н.П. Форми взаємодії органів державної влади і об'єднань громадян: теоретичний аспект. *Держава і право: Юридичні і політичні науки*. 2010. № 49. С. 133-140.

182. Заброда Д.Г. Форми взаємодії суб'єктів боротьби з корупцією. *Проблеми правознавчої та правоохоронної діяльності*. 2002. № 1. С. 62–68.

183. Мамчур Л.О. Адміністративно-правові засади взаємодії правоохоронних органів України з публічними інституціями: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 220 с.

184. Завгородній В.А. Правове регулювання взаємодії органів Національної поліції та громадських організацій у протидії корупції: навч. посіб. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2016. 168 с.

185. Про вихід Національної асоціації адвокатів України із Меморандуму про співпрацю з Координаційним центром з надання правової допомоги: рішення Ради адвокатів України від 27.12.2022 р. № 182. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0182871-22#Text> (дата звернення: 23.01.2025).

186. Погребняк Б.В. Адвокатура в системі надання безоплатної правничої допомоги: досвід зарубіжних країн. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. № 7 (17). С. 146–154. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-7\(17\)-146-154](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-7(17)-146-154).

187. Школик А.М. Можливості використання зарубіжної адміністративно-правової доктрини в українському адміністративному праві. *V Національна науково-теоретична конференція «Українське адміністративне право: сучасний*

стан і перспективи реформування»: Тези виступів експертів Центру політико-правових реформ. Одеса, 2007. С. 51-58.

188. Коломоєць Т.О., Сквирський І.О. Виправні роботи за законодавством України: теорія, досвід та практика застосування: Монографія. К.: Істина, 2008. 184 с.

189. Шпак М.В. Професійне представництво адвоката у цивільному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2018. 259 с.

190. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2016. 42 с.

191. Величко О.М. Представництво прав, свобод та інтересів громадян в адміністративному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2019. 209 с.

192. Данилевська Ю.О., Павлик Л.В., Петрович З.З., Цмоць У.О. Право особи на безоплатну правову допомогу: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 136 с.

193. Ustawa o nieodpłatnej pomocy prawnej i edukacji prawnej z dnia 5 sierpnia 2015 r. Dz. U. 2015 poz. 1255. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20150001255/U/D20151255Lj.pdf> (дата звернення: 11.07.2025).

194. Republic of Lithuania Law on State-Guaranteed Legal Aid, 28 March 2000 No VIII-1591. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/42a1c2420d7711edbf9c72e552dd5bd?jfwid=ufc40xjr0> (дата звернення: 11.07.2025).

195. Riigi õigusabi seadus. Vastu võetud 28.06.2004. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/RÕS> (дата звернення: 11.07.2025).

196. Закон за правната помощ от 01.01.2006. URL: <https://lex.bg/mobile/ldoc/2135511185> (дата звернення: 11.07.2025).

197. Вільчик Т.Б. Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського союзу та в Україні: монографія. Х: Право, 2015. 400 с.

198. Рекомендація R (2000) 21 Комітету міністрів про свободу професійної діяльності адвокатів від 25.10.2000 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf (дата звернення: 12.09.2025).

199. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав людини шляхом спрощення доступу до безоплатної вторинної правової допомоги та підвищення якості її надання: постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2015 р. № 110. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/110-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.09.2025).

200. Погребняк Б.В. Правові засади взаємодії органів місцевого самоврядування та адвокатури у сфері надання безоплатної первинної правничої допомоги. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез VIII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова* (м. Хмельницький, 16 травня 2025 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. С. 317-319.

201. Лояльні до держави адвокати заробляють більше – звіт. URL: <https://unba.org.ua/news/8947-loyal-ni-do-derzhavi-advokati-zaroblyayut-bil-she-zvit.html> (дата звернення: 07.10.2025).

202. Ототожнення адвоката з клієнтом: хто відповідальний? URL: <https://unba.org.ua/news/8980-ototozhnennya-advokata-z-klientom-hto-vidpovidal-nij.html> (дата звернення: 16.10.2025).

203. Верховна Рада України прийняла Закон щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/264067.html> (дата звернення: 16.10.2025).

204. Гонорар – 151 грн. за годину і постійні затримки виплат: як адвокатам працювати далі? URL: <https://unba.org.ua/news/8942-gonorar-151-grn-za-godinu-i-postijni-zatrimki-viplat-yak-advokatam-pracyuvati-dali.html> (дата звернення: 11.11.2025).

205. Настав час змінювати хибний вектор розвитку системи БПД. URL: <https://unba.org.ua/news/9010-nastav-chas-zminyuvati-hibnij-vektor-rozvitku-sistemi-bpd-golova-profil-nogo-komitetu-naau.html> (дата звернення: 25.11.2025).

**Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про
безоплатну правничу допомогу» щодо діяльності адвокатури у сфері надання
безоплатної правничої допомоги та вдосконалення системи надання
безоплатної правничої допомоги»**

Верховна Рада України **постановляє:**

I. Внести до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 51, ст.577) такі зміни:

1) слова «правові послуги» у всіх відмінках замінити словами «правнича допомога» у відповідному відмінку;

2) у частині першій статті 1:

пункт третій викласти в такій редакції:

«3) правнича допомога – діяльність, спрямована на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення»;

пункт четвертий викласти в такій редакції:

«4) правнича допомога – надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації»;

3) частину першу статті 6¹ доповнити пунктом четвертим такого змісту:

«органи адвокатського самоврядування»;

4) частину першу статті 15 викласти в такій редакції:

«Суб'єктами надання безоплатної вторинної правничої допомоги в Україні є адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу»;

5) пункти 4, 7, 10 частини першої статті 17 виключити;

6) частини 3 та 4 статті 21 виключити;

7) частину третю статті 24 викласти в такій редакції:

«3. Під час заміни одного адвоката іншим адвокатом забезпечується безперервність надання безоплатної вторинної правничої допомоги»;

8) назву розділу IV викласти в такій редакції:

«Розділ IV

АДМІНІСТРУВАННЯ СИСТЕМОЮ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ ТА ЇЇ ФІНАНСУВАННЯ»;

9) слово «управління» у всіх відмінках замінити словом «адміністрування» у відповідному відмінку;

10) пункт 11 частини першої статті 28 викласти в такій редакції:

«11) співпрацює з центральними органами виконавчої влади та органами адвокатського самоврядування з питань реалізації цього Закону»;

11) пункт 4 частини другої статті 28¹ виключити;

12) статтю 28 доповнити статтею 28² такого змісту:

«Стаття 28². Повноваження органів адвокатського самоврядування у сфері надання безоплатної правничої допомоги

1. Органи адвокатського самоврядування:

1) беруть участь у розробці нормативно-правових актів, організації та проведенні експертизи проєктів законів, програм, рішень та інших документів і нормативних актів з питань адвокатури та адвокатської діяльності у сфері надання безоплатної правничої допомоги;

2) формують і ведуть в установленому порядку Реєстр адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу;

3) визначають представників адвокатури до складу конкурсної комісії з відбору адвокатів для надання безоплатної вторинної правничої допомоги;

4) утворюють комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правничої допомоги;

5) організовують підвищення кваліфікації адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу;

б) співпрацюють з суб'єктами владних повноважень з питань реалізації Закону України «Про безоплатну правничу допомогу».

13) статтю 28 доповнити статтею 28³ такого змісту:

«Стаття 28³. Взаємодія суб'єктів владних повноважень та адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги

1. Взаємодія суб'єктів владних повноважень та адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги полягає у спільній узгодженій діяльності рівноправних суб'єктів щодо створення необхідних умов для ефективного функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги.

2. Взаємодія суб'єктів владних повноважень та адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги ґрунтується на таких принципах:

- 1) верховенство права;
- 2) законність;
- 3) рівність;
- 4) відкритість;
- 5) прозорість;
- 6) гласність;
- 7) публічність;
- 8) плановість;
- 9) системність;
- 10) професіоналізм;
- 11) незалежність;
- 12) партнерство;
- 13) спільність інтересів;
- 14) оптимальне використання можливостей взаємодіючих суб'єктів;
- 15) забезпечення якості безоплатної правничої допомоги;
- 16) взаємна відповідальність.

3. Взаємодія суб'єктів владних повноважень та адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги здійснюється в таких формах: 1) обмін інформацією з питань надання безоплатної правничої допомоги; 2) розроблення, затвердження та впровадження актів у сфері надання безоплатної правничої допомоги; 3) утворення спільних робочих груп у сфері надання безоплатної правничої допомоги; 4) проведення спільних заходів у сфері надання безоплатної правничої допомоги; 5) проведення експертизи проєктів нормативно-правових актів у сфері надання безоплатної правничої допомоги».

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України у шестимісячний строк з дня набрання чинності цим Законом:

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

Голова Верховної Ради України

Р. СТЕФАНЧУК

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Погребняк Б.В. Роль та місце адвокатури в системі надання безоплатної правничої допомоги. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 6. С. 279-283. DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2023-6-43>.

2. Погребняк Б.В. Взаємодія адвокатури та суб'єктів владних повноважень у сфері надання безоплатної правничої допомоги: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2024. № 72. С. 44-46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.72.8>.

3. Погребняк Б.В. Адвокатура в системі надання безоплатної правничої допомоги: досвід зарубіжних країн. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. № 7 (17). С. 146–154. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-7\(17\)-146-154](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-7(17)-146-154).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Погребняк Б.В. Доступність безоплатної правової допомоги в умовах воєнного стану. *Трансформація законодавства в умовах воєнного стану та післявоєнного часу: стан та перспективи*: збірник тез доповідей та повідомлень за круглого столу (м. Харків, 17 березня 2023 р.). Харків: НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 144-147.

5. Погребняк Б.В. Дефініція «безоплатна правнича допомога» у контексті діяльності адвокатури. *Проблеми реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права в Україні*: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (9 листопада 2023 р., м. Київ, КНУТД) / відп. ред. А.Ю. Олійник, Ю.В. Оніщик. К.: КНУТД, 2023. С. 382-384.

6. Погребняк Б.В. Участь адвокатури у моніторингу якості надання безоплатної правничої допомоги. *Проблеми реалізації прав, свобод і законних*

інтересів суб'єктів права в Україні: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (8 жовтня 2024 р., м. Київ, КНУТД) / відп. ред. А.Ю. Олійник, Ю.В. Оніщик. К.: КНУТД, 2024. С. 97-101.

7. Погребняк Б.В. Адвокатура як форма реалізації державних гарантій права на безоплатну правничу допомогу. *Трансформація правової системи України: виклики сучасності*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 17 грудня 2024 р. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. С. 174-176.

8. Погребняк Б.В. Правові засади взаємодії органів місцевого самоврядування та адвокатури у сфері надання безоплатної первинної правничої допомоги. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*: збірник тез VIII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 16 травня 2025 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. С. 317-319.